อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ

นางยุพา อาสาสุ

ณ ฌาปนสถานกองทัพอากาศ

วัดพระศรีมหาธาตุ

วันที่ ๓ เมษายน ๒๕๒๕

อาลัย

คุณแม่เกิดวันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๔๗๕ เป็นบุตรคุณตาแสวง คุณยายประพจน์ อุณหกะ คุณยายเล่าให้ลูกฟังว่า คุณแม่นั้นมาจากบ้านนอก เพราะเกิดที่จังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งคุณตาไปทำงานไปรษณีย์อยู่ที่นั้น คุณแม่เป็นลูกสาวคนโตและมีน้องอีก ๔ คน สมัยยังเด็กได้ย้ายตามคุณตาไปอยู่หลายจังหวัด จนครั้งสุดท้าย คุณตาได้ย้ายมาประจำอยู่ที่กรมไปรษณีย์โทรเลข คุณแม่จึงมาเรียนสำเร็จชั้นมัธยมบริบูรณ์ จากโรงเรียนสตรีวัดระฆังธนบุรี แล้วก็เข้ารับราชการในกรมไปรษณีย์โทรเลขจนคุณพ่อย้ายไปรับราชการที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน จึงได้ลาออกจากราชการ

คุณแม่แต่งงานกับคุณพ่อเมื่อ ๒๕ ธันวาคม ๒๔๙๕ มีบุตรธิดาดังนี้

๑. จ.ส.อ. หญิงสิริมาศ มุตตามระ (อุ๊)

๒. นายวิษณุ อาสาสุ (โอ๊ด)

๓. นายสุวิชา อาสาสุ ศบ. (เอ๊ดดี้–ถึงแก่กรรม)

๔. น.ส. เพชรกุล อาสาสุ ศษ.บ. (ตุ๋ย)

๕. น.ส. สุนิสา อาสาสุ ศศ.บ. (แตงโม)

๖. นายอานุภาพ อาสาสุ (หม่อง)

จำได้ว่าพวกเรายกเว้นหม่องซึ่งตอนนั้นยังไม่เกิด อพยพโยกย้ายกันไปตามหัวเมืองต่าง ๆ ในภาคเหนือ ตามคุณพ่อซึ่งขณะนั้นย้ายไปทำงานธนาคารออมสิน ลูก ๆ เลยกลายเป็นสาวหนุ่มเมืองเหนือกันไปหมด จากแม่ฮ่องสอน พวกเราก็ย้ายไปอยู่แม่สะเรียงและแม่สอดตามลำดับ และที่แม่สอดนี้เองหม่องก็ถือโอกาสลืมตาออกมาดูโลก เป็นลูกคนที่หก เหตุที่ชื่อ "หม่อง" เพราะแม่สอดเป็นอำเภอชายแดนติดกับพม่า คุณแม่เลยตั้งชื่อลูกไว้เป็นอนุสรณ์

ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๐๘ เราทั้งหมดอพยพเข้ามาแสวงโชคในกรุง เพราะลูกทุกคนมีอายุมากแล้ว คุณพ่อและคุณแม่อยากให้ลูกเรียนหนังสือในกรุงเทพ ฯ คุณพ่อจึงลาออกจากธนาคารมาทำงานบริษัทเอกชน ชีวิตของเราดำเนินกันเรื่อยมา ลุ่มบ้างดอนบ้างตามปกติของวงจรชีวิต คุณแม่ซึ่งเคยมีสุขภาพแข็งแรง เริ่มมีโรคภัยเข้ามาเบียดเบียนจนระยะหนึ่งคุณแม่ป่วยมากถึงกับต้องเข้าโรงพยาบาลหญิง หมอบอกว่าคุณแม่เป็นโรคไต สุขภาพของท่านเริ่มอ่อนแอลง นอกจากนั้นหมอยังได้พบอีกว่าคุณแม่ยังมีโรคเก๊าท์และโรคหัวใจอีกด้วย

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๘ คุณแม่ป่วยมากถึงกับต้องเข้าโรงพยาบาลอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้คุณแม่อยู่โรงพยาบาลเป็นเวลานานและต้องย้ายโรงพยาบาลกันหลายแห่ง จากโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าตากสินไปศิริราชและพระมงกุฎเกล้าตามลำดับ บางครั้งเมื่ออาการป่วยทุเลาลง หมอก็อนุญาตให้กลับบ้านได้ พอคุณแม่ล้มป่วยอีกก็ต้องเข้าโรงพยาบาลอีกเป็นเช่นนี้หลายครั้ง

ในเดือนมกราคม ๒๕๒๐ คุณแม่เข้ารับการรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าอีกครั้งหนึ่ง ไม่มีใครทราบว่าคราวนี้จะเป็นครั้งสุดท้ายที่คุณแม่จะเข้าโรงพยาบาล พวกเราสังเกตเห็นว่าคุณแม่เหนื่อยหน่ายในการเข้า ๆ ออกๆ โรงพยาบาลเต็มทีแต่ท่านก็ไม่เคยออกปากให้ลูกได้ยินสักครั้ง นับว่าคุณแม่เป็นผู้ที่มีขวัญและกำลังใจดีเยี่ยม ไม่เคยท้อแท้ที่จะสู้กับโรคภัยที่มาเบียดเบียน ลูกเชื่อว่าคุณแม่ไม่เคยคิดจะยอมแพ้กับพยาธิโรคทั้งปวงก็เพราะไม่อยากจากพวกเราไป

วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๐ เป็นวันสุดท้ายที่ลูก ๆ และทุกคนได้เห็นคุณแม่ เวลาประมาณตีห้าครึ่งท่านก็จากพวกเราไปอย่างสงบ

บัดนี้คุณแม่จากพวกเราไปได้ ๕ ปีเศษแล้ว ลูก ๆ ทุกคนยังรำลึกถึงอยู่ตลอดเวลา ตอนที่คุณแม่จากไปนั้น เรา

ทุกคนยังเรียนหนังสืออยู่ จึงยังไม่มีโอกาสที่จะตอบแทนพระคุณของคุณแม่เลยสักนิด พวกเราทุกคนทราบดีว่าคุณแม่ยอมลำบากเพื่อลูก ๆ มามาก แต่ยังไม่ทันที่ลูกจะได้ทดแทนพระคุณ คุณแม่ก็ด่วนจากไปเสียก่อน

ขอให้กุศลผลบุญที่คุณแม่ได้สร้างไว้ตลอดชีวิต จงนำส่งเป็นผลวปัจจัยให้ดวงวิญญานของคุณแม่จงประสพแต่ความสุขสู่สุคติในสัมปรายภพด้วยเทอญ ฯ

จากลูก

๓ เมษายน ๒๕๒๕

อนุโมทนา

อนุโมทนา

พันเอก อนันต์ ยูสานนท์ สัทธิวิหาริก พรรษา ๒๕๑๙ ได้แสดงความประสงค์ขอเรื่อง ทิศ ๖ ซึ่งแต่งประกวดหนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก ได้รับพระราชทานรางวัลที่ ๑ เพื่อพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพมารดา ได้อนุญาตให้พิมพ์แล้วครั้ง ๑

ในกาลต่อมา ยังมีความประสงค์จะพิมพ์อีก โดยรวมกับเรื่องคู่มือการตาย ซึ่งตนเองได้เขียนไว้ ด้วยมีความปรากฏอย่างกว้างๆ ว่า หากจะมีฌาปนบัตร หรือผู้

อื่นใด ต้องการหนังสือหนังสือสำหรับแจก เช่นในงานศพเป็นต้น แต่ไม่มีเวลาเตรียมหาเรื่องพิมพ์ได้ทันงาน เมื่อแจ้งความประสงค์ให้ทราบ ก็ยินดีร่วมการกุศลด้วยมอบหนังสือที่พิมพ์เตรียมไว้มีจำนวนพอกับความประสงค์.

ขออนุโมทนาเจตนาอันเป็นกุศลกว้างขวางของพันเอก อมันต์ ยูสานนท์ อย่างมาก ด้วยมุ่งคุณประโยชน์สาธารณะเป็นสำคัญ น้อยบุคคลที่ยอมเสียสละได้เช่นนี้.

ด้วยอำนาจแห่งกุศลเจตนานี้ ขอพันเอก อมันต์ ยูสานนท์ จงประสบแต่สิ่งอันพึงปรารถนาที่เป็นธรรม พร้อมทั้งครอบครัว ในที่ทุกสถาน ตลอดกาลทุกเมื่อ เทอญ.

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ.

วัดราชบพิธ สถิตมหาสีมาราม
วันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๒๐

พ่อ แม่ ลูก

แม่พ่อ ก่อชีพ ร่างลูก

พระคุณพ่อ ก่อชีพ ลูกเริ่ม เป็นเดิม แรกตั้ง ร่างจุด
ในครรภ์ แม่ขยาย สมมุติ ธาตุแม่อุด - สาหะ ถนอมมา
สองร้อยแปด สิบวัน ครรภ์สมบูรณ์ คลอดเนื้อ-อุ่น สืบชาติ ญาติหรรษา
ผสมธาตุ แม่พ่อ ก่อกายา เพียงธาตุเดียว มิกล้า เป็นบุคคล.
ธาตุพ่อ ก่อชี - วิตก่อน แม่อุ้ม อุทร ขวายขวน
ด้วยสาย เลือดกาย ในตน ปรือปรน จนคลอด ปลอดภัย
แม่เฝ้า ถนอม กล่อมขวัญ ทุกวัน คืนค่ำ กรำใหญ่
มิคิด ลำบาก ยากไร้ เพียงให้ ลูกน้อย ค่อยเจริญ
แม่เฝ้า เลี้ยงลูก แต่น้อย พ่อคอย คุ้มกัน ภัยเกริ่น
แม่ลูก สมสุข เพลิดเพลิน พ่อเยิร ยอยส ยินดี
ตนเอง ลำบาก ยากเข็น จากเช้า ถึงเย็น ทุกวี่
ห่อนเผย ปากบ่น ทนมี มานะ ทวี เพื่อครอบครัว

ยามเห็น แม่ลูก ปลุกหรรษา ที่เหน็ด เหนื่อยมา ท่วมหัว
พลันหาย กลายแช่ม ชื่นทั่ว เพราะเห็น ครอบครัว ปรีดี
คุณพ่อ ส่อเหมือน เรือนชาน มั่นคง ทนทาน เต็มที่
คุณแม่ แพร่ส่วน มวลมี สวยงาม สดสี สอาดตา
หรือคุณ พ่อเห็น เช่นกระดูก ในร่าง คนทุก ถ้วนหน้า
ทรงร่าง เข้มแข็ง แรงกล้า หาไม่ กายา ย่นยาน
คุณแม่ จึงเป็น เช่นเนื้อ เกาะกระ ดูกเจือ เต็มจ้าน
เห็นผิว พรรณงาม สำราญ เพราะกระ ดูกทาน ภายใน
คุณพ่อ มักท้อ ลดลั้น ชวนห่าง คนนับ ถือได้
เห็นแต่ คุณแม่ พิไล ลูกใกล้ เคียงแอบ แนบอก
ความจริง สิ่งแท้ แม่ลูก บุญปลูก สุขสราญ นานปรก
ต้องอา - ศัยพ่อ ก่อยก ป้องปก ครอบครัว ทั่วบ้าน
พ่อเหมือน หลังคา ฝาเรือน แม่เหมือน สวยสอาด สอ้าน
ขาดพ่อ แม่ก็ ไม่ขาน ขาดแม่ พ่อบ้าน ไม่มี
คุณพ่อ เปรียบเท้า ช้างหน้า คุณแม่ เปรียบขา หลังที่
ปกป้อง ผองภัย ยายี อยู่ดี กินดี ศรีสุข

ตกภา - ระพ่อ ก่อเข็น ยามร้อน ยามเย็น สู่บุก
เพื่อลูก เมียสบาย คลายทุกข์ มิคิด ถึงสนุก ส่วนตน
ทำมา อาชีพ เช่นไร ที่มี รายได้ โภคผล
พ่อย่อม ยอมกราก กรำทน เพื่อลูก เมียพ้น ภัยพาล
พระคุณ พ่อแม่ แท้ลูก จะคิด บุญปลูก สนองท่าน
อุปถัมภ์ บำรุง สำราญ เสื้อผ้า อาหาร จานเจือ
ตลอด บ้านเรือน เงินทอง สิ่งของ สารพัด ล้นเหลือ
ก็เพียง เลี้ยงร่าง กายเพื่อ พักผ่อน ยามเมื่อ ชรา
ไม่นับ แทนคุณ สมคุณ ที่ท่าน การุณ รักษา
สู้เลี้ยง น้ำใจ เจตนา พ่อแม่ มากผา - สุกใจ
ด้วยการ วอนท่าน สังวร รับศีล สุนทร คิดใคร่
เกิดจิตต์ ศรัทธา วิไล ใฝ่ใน ศีลทาน การบุญ
และตัว ลูกเล่า เฝ้ายึด ประพฤติ ความดี ศรีกรุ่น
วิชา ความรู้ ชูสกุล เกียรติสุน - ทรสง่า ค่าควร
ลูกตั้ง อยู่ใน ความดี ลูกเอง ก็ปรี - ดาถ้วน
พ่อแม่ สุขใจ หลายกระบวน นี่ล้วน เลี้ยงใจ ให้เปรม

ยิ่งเหล่า เผ่าลูก ทั้งหลาย ไม่ทะเลาะ เบาะร้าย ใจเข้ม
ต่างรักใคร่ ไม่ตรี ทวีเอม เกษม พี่น้อง ปรองดองกัน
พ่อแม่ จักสบาย คลายห่วง ลูกเต้า ทั้งปวง สุขสันต์
เป็นยอด กตัญ ยูอัน สำคัญ กว่าเลี้ยง เพียงกาย
พ่อแม่ ได้ลูก ปลูกศักดิ์ คือบุญ หนุนพรรค ผลหลาย
ลูกได้ พ่อแม่ แท้ฉาย บุญกุ - ศลพราย ลูกเพลิน
ฉะนั้น จงหมั่น พิจารณ์ ชีวิต เราท่าน ขานเกริ่น
อยู่ฐา - นะไหน ให้เจริญ คุณธรรม ดำเนิน แน่นอน
ผู้ใหญ่ ฐานบุพ - การี ประพฤติ หน้าที่ มิหย่อน
สงเคราะห์ ตามฐา - นันดร สั่งสอน ด้วยทำ นำทาง
ผู้น้อย คอยดู ผู้ใหญ่ น้ำใจ รู้คุณ ทุกอย่าง
คอยตอบ สนองคุณ หนุนบ้าง มิล้าง ลบหลู่ ดูแคลน
ฉะนั้น ฉันแนะ ฉะนี้ ขอเชิญ เมธี ชี้แผน
ทำดี ด้วยบุญ หนุนแน่น ถูกแผน พุทธพจน์ งดงามเอย.

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก.

วัดราชบพิธ
กรุงเทพมหานคร
๒๑ ธันวาคม ๒๕๒๐.

สาระสำคัญในเล่ม

คำนำ

การประกวดคราวนี้คงใช้ระเบียบที่กำหนดเรื่องให้แต่ง ปรากฏว่ามีผู้แต่งส่งเรื่องมาประกวด ๑๔ ราย เป็นพระภิกษุ ๓ ราย คฤหัสถ์ชาย ๑๐ ราย หญิงมีแต่เพียง ๑ ราย การที่มีสตรีเข้าประกวดแต่รายเดียวอาจเป็นเพราะการแต่งโดยกำหนดเรื่องหรือหัวข้อธรรมให้แต่งนี้ เป็นการยากสำหรับฝ่ายหญิงมากกว่าชาย เพราะผู้ชายถ้าได้บวชเรียน ก็ย่อมมีตำหรับตำราและเคยแต่งบรรยายข้อธรรมมาบ้างแล้วเมื่อเวลาอุปสมบท.

ในคราวนี้ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง ที่พระภิกษุ-สงฆ์เป็นผู้ได้รางวัลที่ ๑ ข้าพเจ้าได้อ่านสำนวนที่ได้รางวัลนี้แล้ว รู้สึกว่าแต่งดีมาก ทั้งทางใจความ และสำนวนอ่านเข้าแล้วรู้สึกจับใจ และน่าจะนำให้ผู้อ่านเชื่อฟังประพฤติในทางที่ชอบจริง ๆ ทั้งถ้อยคำที่ใช้ก็เลือกเหมาะเข้าใจง่ายชัดเจนมาก ข้าพเจ้าได้อ่านสำนวนอื่นบ้าง แต่เห็นว่าสำนวนที่ได้รางวัลนี้ดีกว่าสำนวนอื่นอย่างเปรียบกันไม่ได้ทีเดียว และเมื่อได้ทราบว่า

ผู้แต่งเป็นพระภิกษุสงฆ์ ก็ยิ่งเพิ่มพูลความปีติของข้าพเจ้าขึ้นอีกมาก ข้าพเจ้าเคยได้ยินมีผู้กล่าวอยู่เนือง ๆ ว่าในสมัยนี้ พระ-ภิกษุสงฆ์ไม่ค่อยจะเอาธุระในการสั่งสอนเด็กเหมือนแต่ก่อน และถ้านิมนต์ไปเทศน์ตามโรงเรียนเป็นต้น ก็มักจะใช้ถ้อยคำสำนวนที่ยากเกินไป เด็ก ๆ ไม่ค่อยเข้าใจ และด้วยเหตุเหล่านี้เด็กของเราจึงไม่ค่อยเอาธุระกับการศาสนาในสมัยนี้ ที่จริงอย่าว่าแต่เด็ก ๆ เลย แม้ผู้ใหญ่ก็ร้องกันว่าฟังเทศน์ไม่เข้าใจอยู่บ่อย ๆ.

หนังสือนี้ทำให้เห็นชัดว่า พระภิกษุก็สามารถแต่งหนังสือสอนเด็กได้เป็นอย่างดี ข้าพเจ้าจึงยินดี และอยากจะขอวิงวอนอาราธนาพระภิกษุสงฆ์ให้เอาธุระในการแนะนำสั่งสอนเด็ก ๆ ให้มาก เพราะการภายหน้าของประเทศย่อมอยู่ในมือของเด็กที่กำลังอบรมอยู่ในเวลานี้ ถ้าเราอบรมดีให้อยู่ในศีล-ธรรมอันดีเราก็อาจมั่นใจในความเจริญ และความหมั่นคงของประเทศภายหน้า มีบุคคลบางจำพวกเช่นพวกบอลเชวิกกล่าวว่า "ศาสนานั้น คือฝิ่นสำหรับประชาชน" คือหาว่าทำโง่มึน และงมงายต่าง ๆ การสอนศาสนาในทางที่ผิด บางทีจะมีผลเช่นนั้นได้จริง แต่ถ้าสอนให้ถูกทาง ศาสนาจะเป็นยาบำรุงกำลังบำรุงน้ำใจให้ทนความลำบากได้ ให้มีแรงที่จะทำการงาน

ของตนเป็นผลสำเร็จได้ และยังเป็นยาที่จะสมานหัวใจให้หาย
เจ็บปวดในยามทุกข์ได้ด้วย อันที่จริงฝิ่นนั้นเมื่อใช้ถูกทางก็เป็น
ยาที่สำคัญเหมือนกัน อาจระงับทุกขเวทนาได้มาก พวกเราทุก ๆ
คนควรพยาบาลให้เด็ก ๆ ลูกหลานของเรามี "ยา" สำคัญ คือ
คำสั่งสอนของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าติดตัวไว้เป็นกำลัง
เพราะ "ยา" อย่างนี้เป็นทั้ง "ยาบำรุงกำลัง" และ "ยาสมาน
หรือระงับความเจ็บปวด"

ข้าพเจ้าหวังว่าผู้ที่ได้รับแจกหนังสือนี้ คงจะพอใจทั่ว
กัน และขอให้พรให้มีความสุขความเจริญทุกประการ.

ปัทมา ป.ร.

วันที่ ๑๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๓

(สำเนา)

ที่ ๔๐/๕๒๒ ราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๓๐ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๓

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานกราบบังคมทูลรายงานการประกวดหนังสือวิศาขบูชา ประจำ พ.ศ. ๒๔๗๔ ดังต่อไปนี้

๑. หนังสือประกวดวิศาขบูชา ประจำ พ.ศ. ๒๔๗๔ ราชบัณฑิตสภาได้ประกาศให้แต่งประกวดว่าด้วยทิศ ๖ ตามนัยแห่งสิงคาโลวาทสูตร มีผู้แต่งส่งเข้าประกวด ๑๔ ราย เป็นพระภิกษุสงฆ์ ๓ ราย คฤหัสถ์ชาย ๑๐ ราย หญิง ๑ ราย มาแต่จังหวัดพระนคร ๑๐ ราย จังหวัดพระประแดง ๑ ราย จังหวัดมีนบุรี ๑ ราย จังหวัดลพบุรี ๑ ราย จังหวัดชัยนาท ๑ ราย

๒. ราชบัณฑิตยสภาได้ตั้งอนุกรรมการตรวจชั้นแรกตามระเบียบซึ่งได้เคยทำมาแล้วในคราวก่อนคราวนี้ คือ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์เป็นประธาน ๑ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ๑

อำมาตย์โทพระพินิจวรรณการศาสตราจารย์ภาษาบาลีในราชบัณฑิตยสภา ๑ รวมเป็น ๓ คนด้วยกัน อนุกรรมการตรวจแล้วยื่นรายงานต่อราชบัณฑิตยสภาว่า หนังสือซึ่งส่งเข้าประกวดในคราวนี้ แต่สำนวนดีถึงขนาดสมควรที่จะรับพระราชทานรางวัลได้มี ๒ สำนวน คือ สำนวนหมายเลข ๕ กับสำนวนหมายเลข ๑๑

๓. ราชบัณฑิตยสภาได้นัดชุมนุมตัดสิน เมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๓ มีกรรมการมาประชุมคือ

(๑) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ นายก

(๒) กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ อุปนายกแผนกวรรณคดี

(๓) พระยาโบราณราชธานินทร อุปนายกแผนกโบราณคดี

(๔) พระองค์เจ้าธานีนิวัต กรรมการ

กรรมการที่ไม่มาประชุม คือ

๑. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ อุปนายกแผนกศิลปากร

๒. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ กรรมการ

๓. เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี กรรมการ

แต่ท่านทั้ง ๓ นี้ ก็ได้ลงมติส่งความเห็นมาในการตัดสิน

๔. กรรมการลงมติร่วมกันทั้งหมด หนังสือสำนวนที่ ๕ กับสำนวนที่ ๑๑ ซึ่งอนุกรรมการเสนอนั้นแต่งดีถึงขนาดสมควรรับพระราชทานรางวัลได้ทั้ง ๒ สำนวน และได้ตัดสินตกลงเป็นยุติต่อไปว่าสำนวนที่ ๑๑ สมควรได้รับพระราชทานรางวัลชั้นที่ ๑ สำนวนที่ ๕ สมควรได้รับพระราชทานรางวัลชั้นที่ ๒ รางวัลชั้นที่ ๒ ยังมีอยู่ในเกณฑ์พระราชทานอีกรางวัล ๑ แต่ไม่มีสำนวนอื่นแต่งดีถึงขนาดซึ่งสมควรได้รับพระราชทานรางวัล ใน พ.ศ. ๒๔๗๔ นี้ จึงเห็นด้วยเกล้าฯ พร้อมกันว่าควรพระราชทานแต่ ๒ รางวัล

๕. เมื่อได้ตรวจตัดสินแล้ว จึงให้เลขานุการขยายนามผู้แต่ง ได้ความว่าพระครูวิจิตรธรรม (วาศน์ นิลประภา เปรียญตรี) วัดราชบพิธ เป็นผู้แต่งสำนวนที่ ๑๑ ซึ่งสมควรจะได้รับพระราชทานรางวัลชั้นที่ ๑ รองอำมาตย์โท พล้อย พรปรีชา

พนักงานห้องสมุดกระทรวงกลาโหม เป็นผู้แต่งสำนวนที่ ๕ ซึ่งสมควรจะได้รับพระราชทานรางวัลชั้นที่ ๒

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานถวายสำเนาหนังสือสำนวนที่ ๑๑ กับที่ ๕ มาพร้อมกับรายงานนี้

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า ดำรงราชานุภาพ

นายกราชบัณฑิตยสภา

ขอเดชะ

เรื่องทิศ ๖

บทเบื้องต้น

เด็ก ๆ คงรู้จักพระอาทิตย์ที่ขึ้นมาเวลาเช้า และค่อยเขยิบสูงขึ้นข้ามศีรษะตกไปในเวลาเย็น ถ้าให้ใครคนหนึ่งยืนกางแขนผินหน้าไปทางที่พระอาทิตย์ขึ้นมาด้านข้างหน้าที่มองเห็นพระอาทิตย์นั้น เขาเรียกกันว่าทิศตะวันออก เพราะพระอาทิตย์โผล่ขึ้นมาทางนั้นก่อนทุกวัน ด้านข้างหลังเป็นทางที่พระอาทิตย์ตกหายไป เขาเรียกว่าทิศตะวันตก ด้านข้างมือซ้ายเขาเรียกว่าทิศเหนือ ด้านข้างมือขวาเขาเรียกว่าทิศใต้ ทิศทั้ง ๔ นี้เป็นทิศสำคัญ ที่เขาแบ่งแยกละเอียดออกไปอีกเป็น ๘ ทิศ ๑๖ ทิศก็ยังมี

ทิศเหล่านี้ คนแต่ก่อนบางพวกเขาถือว่ามีเทวดารักษาประจำทิศ ตื่นขึ้นเช้าเขามักกราบไหว้ทิศเหล่านี้ เป็นการเคารพบูชาเทวดาประจำทิศ เพราะอยากให้เทวดารักใคร่สงสาร

ต่อมา ครั้งพระพุทธเจ้าของเราเที่ยวเทศน์สั่งสอนคนทั่วไป มีเรื่องเล่าว่า คราวหนึ่งเมื่อท่านจำพรรษาอยู่วัดเวฬุวัน(๑) เคียงเมืองราชคฤห์ วันหนึ่งเวลาเช้าทรงเห็นเด็กชายคนหนึ่งชื่อสิงคาลนุ่งผ้าเปียกห่มผ้าเปียกกำลังกราบไหว้ทิศเหล่านั้น จึงตรัสถามว่า เจ้าทำอะไร เด็กชายสิงคาลตอบว่า ไหว้ทิศขอรับ ท่านถามอีกว่า ไหว้ทิศทำไม เขาตอบว่า เมื่อบิดาของกระผมจะตาย ท่านได้สั่งว่าให้ไหว้ทิศ กระผมจึงทำตามคำบิดาสั่งขอรับ จึงตรัสว่า การไหว้ทิศของพวกเราไม่ทำกันอย่างนี้ เด็กชายสิงคาลแปลกใจอยากรู้เรื่องจึงอ้อนวอนขอให้ท่านชี้แจงให้

พระพุทธเจ้าท่านเป็นผู้ฉลาดเฉลียว เข้าใจสั่งสอนดีนัก ชั้นแรกทรงอธิบายถึงความประพฤติที่ควรทำและไม่ควรทำอย่างอื่น ๆ (๒) ให้เด็กชายสิงคาลฟังเพลินเสียก่อน ภายหลังจึงจัดเอาคนที่คนทุก ๆ คนมักเกี่ยวข้องอาศัยช่วยเหลือกันได้ มาเปรียบเทียบให้เหมือนกับทิศต่าง ๆ คือทิศตะวันออก(๓) นั้นเปรียบได้แก่บิดามารดา เพราะบิดามารดาเป็นผู้มีบุญคุณได้

---

(๑) แปลว่า วัดป่าไผ่ มีพิสดารในสิงคาโลวาทสูตร ทีฆนิกาย ปาฏิกวัคค์

(๒) ดูพิสดารในสิงคาโลวาตสูตร.

(๓) ปุรัตถิมะทิศ แปลว่าทิศเบื้องหน้า

เลี้ยงดูลูกมาก่อนคนอื่น เหมือนพระอาทิตย์ที่โผล่ขึ้นมาทางด้านทิศตะวันออกก่อนฉะนั้น ทิศใต้[๑] เปรียบได้แก่ครูอาจารย์ เพราะครูอาจารย์เป็นผู้แนะนำสั่งสอนศิษย์รองต่อจากบิดามารดาอีกที ทิศใต้อยู่ข้างมือขวา ๆ เป็นมือถนัดเขียนหนังสือหรือทำการอย่างอื่น โดยมากจึงเปรียบได้แก่ครูอาจารย์ ทิศตะวันตก[๒] เปรียบได้แก่สามีภริยา เพราะเป็นผู้ที่จะมีมาทีหลังเมื่อคนเราเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ ทิศเหนือ[๓] เปรียบได้แก่เพื่อนเพราะทิศเหนืออยู่ข้างซ้าย ๆ เป็นมือที่ช่วยข้างขวาทำอะไรได้บ้าง และมิใช่เพียง ๔ ทิศนี้เท่านั้น ท่านยังจัดเพิ่มขึ้นอีก ๒ ทิศ คือทิศเบื้องต่ำ[๔] เปรียบได้แก่บ่าวไพร่ เพราะเป็นผู้มีฐานะพื้นเพต่ำกว่านาย ๆ เขาใช้สอยบังคับได้ บ่าวจะใช้สอยนายไม่ได้ ทิศเบื้องบน [๕] เปรียบได้แก่ภิกษุสามเณร [๖] ผู้รักษาศีลประพฤติความดี รวมเป็นทิศที่พระพุทธเจ้าเปรียบไว้ ๖ ทิศด้วยกันดังนี้

---

(๑) ทักษิณะทิศ แปลว่าทิศเบื้องขวา

(๒) ปัจฉิมะทิศ แปลว่าทิศเบื้องหลัง

(๓) อุตตะระทิศ แปลว่าทิศเบื้องซ้าย

(๔) เหฏฐิมะทิศ

(๕) อุปริมะทิศ

(๖) ในพระสตรว่า สมณะพราหมณ์

เมื่อพระพุทธเจ้าเทียบเคียงคนให้เหมือนกับทิศดังนี้แล้ว ยังได้อธิบายถึงวิธีหน้าที่ ๆ เกี่ยวข้องกันเป็นทิศ ๆ ไว้อีก เช่น บิดามารดากับลูกมีหน้าที่เกี่ยวข้องกันอย่างไรเป็นต้น แต่จะเอาไว้เล่าให้ฟังในบทต่อไป พอพระพุทธเจ้าอธิบายทิศ และหน้าที่วิธีซึ่งเปรียบเหมือนการกราบไหว้ทิศจบแล้ว เด็กชายสิงคาลชอบใจมาก ลุกขึ้นทำความเคารพแสดงตัวว่าเป็นผู้นับถือพระ-พุทธเจ้าว่าเป็น (พระศาสดา) ของตน[๑] ยอมเป็นศิษย์ตั้งแต่นั้นมา

เราได้อ่านรู้เรื่องของพระพุทธเจ้าเพียงนี้ พอสังเกตได้ว่าท่านฉลาดมากทีเดียว เข้าใจเปรียบเทียบให้เห็นว่า ดูซิคนพวกอื่น ๆ เขานิยมไหว้ทิศกัน ท่านก็อธิบายคล้อยตามว่าควรไหว้ทิศเหมือนเช่นนั้นแต่แทนที่จะให้ไหว้ทิศต่าง ๆ เปล่า ๆ ท่านกลับหมายเอาคนที่ต้องเกี่ยวข้องช่วยเหลือกันยกขึ้นเป็นทิศแทนเพราะดีกว่าไหว้ทิศจริง ๆ มาก ทำให้เกิดความรักความเอ็นดูต่อกันและกันดีขึ้น ช่วยเหลือกันได้ตามสามารถ และไม่ใช่เพียงยกเอาคนขึ้นมาเปรียบเป็นทิศเฉย ๆ เท่านั้น ท่านยังอธิบายแยกหน้าที่ ๆ ควรประพฤติต่อกันไว้อีกอย่างละเอียด ให้พวก

---

(๑) เรียกว่า แสดงตนเป็นพระพุทธมามะกะ

เราได้รู้ได้ประพฤติตามนี้ เป็นเครื่องแสดงถึงพระคุณของพระ-พุทธเจ้าที่มีแก่พวกเรายิ่งนัก เรานับถือเคารพบูชากราบไหว้รูปของท่าน (พระพุทธรูป) แล้วนึกถึงคุณความดีของท่านเช่นนี้เสมอจะชวนให้เราอยากทำตามเรื่องที่ท่านสั่งสอนมากขึ้นอีก จักชื่อว่าเป็นคนดีเพราะคนที่ประพฤติตามคำสอนของท่านไม่เป็นคนเลวเลย

คำถามท้ายบท

คนแต่ก่อนเขาไหว้ทิศทำไม ?

พระพุทธเจ้าพูดถึงการไหว้ทิศให้ใครฟัง ?

ทิศของพระพุทธเจ้าคืออะไร ?

พระพุทธเจ้าเปรียบทิศของท่านกับทิศเดิมตรงกันอย่างไร ?

บทที่ ๑ ปุรัตถิมะทิศ บิดามารดา

เราทุกคนที่เกิดมา ล้วนต้องอาศัยเกิดมาจากบิดามารดาทั้งนั้น ซ้ำต้องอาศัยบิดามารดาประคับประคองเลี้ยงดูมาก่อนด้วย จึงค่อยเติบโตขึ้นได้ ถึงผู้ที่เป็นกำพร้าก็ยังได้อาศัยการเลี้ยงดูจากหมู่ญาติพี่น้องบ้าง หรือจากท่านผู้มีเมตตากรุณารับเลี้ยงดูบ้าง ผู้ที่เป็นกำพร้าจึงควรเคารพนับถือผู้ที่เลี้ยงดูตนมาให้

เหมือนกับบิดามารดาของตนทีเดียว บิดามารดาเป็นคนสำคัญที่สุดของลูก เราเกิดมาครั้งหนึ่ง ก็มีบิดามารดาได้ ๒ คนนี้เท่านั้น ไม่มีแทนอีก และเมื่อพูดถึงความรักกันแล้ว ใครจะมารักเราเท่ากับบิดามารดาเป็นไม่มี คิดดูเถิด ถ้าท่านไม่รักใคร่เราแล้ว ท่านจะคอยป้อนข้าวป้อนน้ำ ขับกล่อมให้หลับนอนเมื่อเรายังเล็กอยู่ทำไม ท่านจะหาเสื้อผ้าให้เรานุ่งห่ม หาขนมให้รับประธานเมื่อค่อยโตขึ้นทำไม ท่านจะสั่งสอนตักเตือนเราทำไม ท่านจะให้เราเรียนหนังสือทำไม ไม่ใช่เพราะรักใคร่เราสงสารเราดอกหรือ ท่านย่อมเป็นห่วงคิดถึงเรา กลัวเราจะไม่สบายในขณะวิ่งเล่นตรำแดดตรำฝนบ้าง ถูกใครข่มเหงในเวลาเล่นกับเพื่อนเกเรบ้าง ได้รับอันตรายอย่างอื่น เช่นกลับจากโรง-เรียนถูกรถชน คนวิ่งราวบ้าง ความเป็นห่วงของบิดามารดาด้วยไม่อยากให้ลูกลำบากต้องการให้มีแต่ความสบาย มีวิชชาความรู้ความประพฤติ เหล่านี้ ไม่มีเวลาหมดศูนย์หายจากใจท่านเลย ถึงท่านจะโกรธเคืองอย่างไร ถ้าเราอ้อนวอนขอโทษท่าน ไม่ช้าก็ดีอย่างเดิม ที่สุดเมื่อเราเติบโตขึ้น ท่านกลับเป็นห่วงเอาใจใส่ดูแลมากขึ้นอีก การที่ท่านเลี้ยงดูเป็นห่วงเรานี่แหละ นับว่าเป็นบุญคุณของท่านที่มีอยู่แก่เราผู้เป็นลูกยิ่งนัก เพราะฉะนั้น

เราควรจำหัวข้อให้รู้ว่า บิดามารดามีคุณ[๑] แก่เราอย่างไรเสียก่อนดังต่อไปนี้

๑. บิดามารดาของเราท่านได้เลี้ยงดูให้อะไรต่ออะไรแก่เราด้วยความเอ็นดูรักใคร่ส่วนหนึ่งแล้วยังไม่พอเพียงเท่านี้ ท่านยังคอยห้ามปรามเราไม่ให้ทำไม่ให้เล่นในสิ่งที่ไม่มี เช่น ท่านห้ามไม่ให้ซน เล่นมีด เล่นไฟบ้าง ไม่ให้รังแกคนอื่น ไม่ให้ด่าใครโกหกใครบ้าง ไม่ให้ขี้เกียจเรียนหนังสือบ้างเหล่านี้ เพราะข้อที่ท่านห้ามนั้นเราทำเข้าแล้วจะเป็นการไม่ดี มีแต่คนอื่นเขาเกลียด ท่านเป็นผู้ใหญ่เคยพบเห็นมาก่อน จึงคอยระวังตักเตือนเราอยู่เสมอเช่นนี้ เราต้องเชื่อท่านอย่าดื้อผ่าฝืนคำห้าม.

๒. ท่านห้ามเราแล้ว ท่านก็สอนเราแนะนำเราให้เราเป็นคนดีรู้จักพูดจาอ่อนหวาน รู้จักการเคารพกราบไหว้ รู้จักพี่ป้าน้าอา รู้จักนุ่งห่ม ตลอดจนรู้จักอ่านหนังสือเหล่านี้เป็นต้น เรารักท่านต้องประพฤติตามคำสอนของท่าน ถ้าเราดื้อหัวรั้นไม่เชื่อฟังท่าน ก็ชื่อว่าเราไม่รักบิดามารดากลับจะถูกทำโทษอีกด้วย

๓. พอเราโตขึ้นพูดจาชัด ท่านมักเริ่มหัดสอนให้เราอ่านหนังสือ ท่านสอนเองบ้าง ให้คนอื่นสอนบ้างพอสมควรก็

---

(๑) ในพระสูตรกล่าวบุตรพึงบำรุงก่อน ที่เรียงกลับการนี้เพื่อสะดวกแก่เรื่อง

มักให้เข้าโรงเรียน เพราะหนังสือเป็นเบื้องต้นของความรู้อื่น ๆ ถ้าเราไม่รู้หรือรู้เพียงเล็กน้อย ก็นับว่าเราโง่ เมื่อโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ จะทำมาหากินลำบากยาก ๆ จน ๆ คนที่มีวิชชาความรู้ได้เล่าเรียนไว้มาก ๆ หากินง่าย รวยเงินรวยทองเร็วมียศมีศักดิ์มีคนนับถือ การที่บิดามารดาให้เราเรียนหนังสือหาความรู้นี้ เหมือนกับท่านให้แก้วสาระพัดรนึกแก่เรา หรือยกทรัพย์สมบัติส่วนหนึ่งให้แก่เราเป็นสมบัติติดตัวไม่มีใครขะโมยได้ ควรเราจะต้องขยันรีบเรียนเสียแต่ยังเล็ก ๆ จะได้มีเวลาเรียนมาก โตเสียแล้วเรียนลำบาก.

๔. หากว่าเมื่อเราโตขึ้นเลิกเรียนแล้ว มีอายุมากนับว่าเป็นผู้ใหญ่พอจะหากินเลี้ยงตัวเองได้ ท่านก็มักจะเป็นธุระจัดหาสามีภริยาที่เห็นว่าสมควรตบแต่งให้เป็นคู่ครอง ช่วยกันทำมาหากินเลี้ยงตัวต่อไป จะได้เบาใจเบาแรงท่าน เวลานี้เรายังเป็นเด็กอยู่ก็ควรนึกแต่เพียงว่า เราจะตั้งหน้าเรียนหนังสือเท่านั้นอย่าเห็นว่าการเป็นเจ้าชู้เจ้าสาวในขณะเรียนเป็นคนหรูหราและเวลานี้หรือเมื่อเวลาโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ จะทำธุระการงานอะไรหรือจะคิดหาสามีภริยา อย่าลืมปรึกษาหารือท่าน ขอความเห็นจากท่านด้วย จึงจะนับว่าเป็นลูกที่ดี เคารพนับถือบิดามารดาแท้

๕. อีกอย่างหนึ่ง เมื่อเราโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ประพฤติตัวดีเชื่อถ้อยฟังคำท่าน ไม่เป็นคนสุรุ่ยสุร่าย ไม่เที่ยวเป็นนักเลงเกะกะสูบฝิ่นกินเหล้า ขยันทำมาหากินในทางดี ท่านมักยกทรัพย์สมบัติของท่านให้อีก เพื่อเป็นทุนต่อไป ถึงเวลานี้ท่านจะให้เราอยู่เสมอเป็นค่าขนม ค่าเครื่องแต่งตัว ค่าเล่าเรียน หรือบางทีท่านให้เป็นพิเศษบ้างก็จริง แต่ยังไม่จุใจท่าน เราขยันหมั่นเรียนเตรียมประพฤติตัวให้ดีไว้ยังจะได้อีก แต่อย่ามัวนึกทะนงเสียว่าทรัพย์สมบัติของบิดามารดามากมายแล้ว เราไม่ต้องแสวงหาอีก รอเวลาท่านยกให้ดีกว่า ดังนี้เป็นการผิดเราต้องนึกว่าทรัพย์ของบิดามารดาจำเป็นที่เราผู้เป็นลูกจะต้องได้รับ ไม่ต้องเป็นห่วง นับว่าเป็นกำไรส่วนหนึ่งแล้ว ส่วนเราควรพยายามกระเหม็ดกระแหม่เงินทองไว้ให้เป็นต้นทุน ด้วยกำลังของเราเองอีกส่วนหนึ่งจะชอบ เป็นการเพิ่มเติมให้ทวีมากยิ่งขึ้น

บิดามารดามีบุญคุณแก่ลูกดังกล่าวมาแล้วนี้ พระพุทธเจ้าจึงได้ยกขึ้นเปรียบเหมือนทิศเบื้องหน้าของลูก เราเป็นลูกเมื่อรู้จักบุญคุณของบิดามารดาเช่นนี้แล้วจะทำอย่างไร ทำไม่รู้ไม่เห็นเสีย หรือก็ไม่ชอบไม่ใช่ความคิดของคนดี บุญคุณของท่านยังติดอยู่กับเราเพียงใด ก็เหมือนกับเรายังเป็นลูกหนี้ท่านอยู่

เพียงนั้น เราต้องคิดหาทางใช้หนี้ท่านให้ได้ตามกำลัง เพียงแต่เรา ขอยืมสตางค์เพื่อนกินขนม ๔-๕ สตางค์ ยังรู้สึกกระดากอายขายหน้าต้องรีบหามาใช้จนหมด นี่บิดามารดามีบุญคุณแก่เราตั้งแต่เล็กแต่น้อยมา จะไม่รีบทดแทนบุญคุณท่านบ้าง มิเป็นคนเลวทรามเต็มทีหรือ คนอื่นเขาจะพลอยดูถูกว่า เป็นลูกอกตัญญู ไม่รู้คุณบิดามารดา น่าเจ็บใจ น่าอายไม่น้อยเลย เพราะฉะนั้นเราเป็นลูก จำเป็นแท้ที่ต้องหาเวลาตอบแทนบุญคุณท่าน อย่ามัวผัดเมื่อนั้นเมื่อนี่ สามารถทำได้อย่างไรต้องทำทีเดียว จงประพฤติตามข้อที่จะกล่าวต่อไปนี้ จะได้ชื่อว่าทดแทนบุญคุณบิดามารดาถูกต้องดี คือ

๑. จงนึกดูว่า บิดามารดาได้เลี้ยงดูเรามาแต่อ้อนแต่ออกแล้ว จะปล่อยให้ท่านคงเลี้ยงเราตลอดไปเช่นนี้ไม่สมควร เป็นคนรู้มากเห็นแต่ได้ส่วนตนฝ่ายเดียว ท่านจะแก่เฒ่าลงทุกวัน ไม่มีเรี่ยวแรงทำมาหากินได้สะดวก ส่วนเราก็จะเติบโตแข็งแรงขึ้นทุกที จึงควรหาเวลาเลี้ยงตอบแทนท่านบ้าง หากเวลานี้เรายังเป็นเด็กไม่มีกำลังเลี้ยงท่านเต็มที่ได้ เพียงแต่เรามีของกินหรือของใช้เล็ก ๆ น้อย ๆ แบ่งให้ท่านบ้าง เป็นการแสดงน้ำใจของเรา เวลาท่านเจ็บไข้เอาใจใส่คอยดูแลท่าน อย่าเที่ยว

หลบหนีเล่นเสีย เท่านี้ก็พอสมควรหรือจะให้ดียิ่งขึ้น เมื่อเราเลี้ยงดูท่านด้วยอาหารการกินไม่ได้ แต่เราเชื่อท่านสอน ไม่ฝ่าฝืนสิ่งที่ท่านห้ามทั้งต่อหน้าและลับหลัง ทำให้ท่านสบายใจ ไม่ต้องโกรธดุเรา ท่านก็จะปลื้มใจอยู่เสมอ เช่นนี้นับว่าดีนักหนา เขาเรียกว่าเลี้ยงน้ำใจท่าน

๒. ช่วยท่านทำธุระบ้าง เช่นเทกระโถนกวาดบ้าน หรือกิจธุระอย่างอื่น ๆ คอยช่วยเหลือท่าน ธุระบางอย่างเราพอทำเองได้ก็ต้องยินดีทำ อย่าถึงกับท่านต้องออกปากใช้ และเวลาทำต้องทำจริง ๆ ตั้งใจทำให้ดี ให้ถูก สะอาดเรียบร้อย อย่าสักแต่ว่าทำพอแล้ว หรือทำหน้าเง้าหน้างอ เดินลงส้นบึงบั้ง อย่างนี้ไม่ดี ทำคุณจะกลายเป็นโทษ

๓. อีกอย่างหนึ่ง เราต้องแสดงความรักใคร่ญาติ พี่น้องตลอดถึงนามสกุลของเราให้มาก สงวนไว้ให้ดีอย่าให้ใครดูถูกดูหมิ่นได้ นามสกุลนั้นเป็นชื่อสืบเชื้อสายพวกพ้องของเรามาแต่ปู่ย่าตายาย ถ้าเราประพฤติตัวไม่ดีเช่นไปด่าเขาหรือตีหัวเขาแตก คนอื่นเขาก็ติเตียนว่า ลูกคนนั้น หลานคนนี้ นามสกุลว่าอย่างนี้ ชั่วช้าเลวทรามมาก ใครอย่าไปเล่นไปพูดด้วย ดังนี้ เราทำเสียชื่อคนเดียวพลอยเสียถึงคนอื่นพวกพ้องวงศ์วานด้วย นับว่าเป็นข้อเสียหายอย่างร้ายแรง ต้องระวังให้มาก

๔. เมื่อเราประพฤติตัวดีพร้อม ตามที่กล่าวมา ๓ ข้อข้างต้นนี้ ไม่ละเลยทอดทิ้งเสีย จนเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ อุตสาหะตั้งหน้าทำมาหากินโดยชอบธรรม ไม่เที่ยวลักขะโมยเบียดเบียฬเขากิน รู้จักออมสินทรัพย์ที่หามาได้ไว้ใช้จ่ายแต่พอควร จะคบค้าเพื่อนฝูงก็เลือกคบแต่คนดีไม่ใช่นักเลง เมื่อเราทำตัวให้เป็นที่ไว้เนื้อเชื่อใจเป็นหลักฐานเช่นนี้บิดามารดาย่อมปลื้มใจเห็นว่าเราคงสามารถปกครองทรัพย์สมบัติแทนตัวท่านได้ ท่านย่อมยินดียกมอบสมบัติให้เราปกครองเป็นเจ้าของทีเดียว

๕. ถ้าบังเอิญบิดามารดาเจ็บตายไปก่อน เราควรรู้สึกเสียใจให้มากที่ขาดคนสำคัญของเราไปเสีย ทำให้เราว้าเหว่ เช่นนี้เราต้องช่วยเขาจัดแจงศพท่านตามกำลังของเรา หมั่นบูชาศพท่าน ไว้ทุกข์ให้ท่าน แผ่ส่วนบุญให้ท่านตามธรรมเนียมที่เราเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา

ถ้าเราประพฤติได้ตามที่กล่าวมา ๕ ข้อนี้ ชื่อว่าเราใช้หนี้บุญคุณบิดามารดา สมควรจะได้รับสรรเสริญว่าเป็นลูกกตัญญูกตเวที (๑) บูชาทิศเบื้องหน้าของตนถูกต้องตามลักษณะคำสอนของพระพุทธเจ้า อนึ่งเราควรนึกถึงว่า ถ้าเราอาศัยผู้อื่น

---

(๑) แปลว่า รู้จักบุญคุณที่คนอื่นมีอยู่แก่ตัวแล้วคิดทำการตอบแทน

หรือเป็นกำพร้าได้ญาติหรือท่านผู้มีเมตตาเลี้ยงดูมา เราต้องนับถือท่านผู้นั้น และทำตอบแทนอย่างลูกทำกับบิดามารดาเหมือนกัน อย่าทำใจจืดใจดำ คนที่ได้รับความช่วยเหลือจากใครแล้วทำลืมบุญคุณเขาเสียเช่นนี้ จะไม่มีใครเวทนาสงสาร เราไม่ควรจะเอาเยี่ยงอย่าง

คำถามท้ายบท

ทำไมบิดามารดาจึงเปรียบเหมือนทิศเบื้องหน้า ?

บิดามารดามีบุญคุณแก่ลูกอย่างไร ?

ลูกควรใช้หนี้บุญคุณบิดามารดาอย่างไรบ้าง ?

ถ้าเราเป็นกำพร้าอาศัยท่านผู้อื่น จะควรทำอย่างไร ?

บทที่ ๒ ทักษิณะทิศ ครูอาจารย์

เราได้อ่านบทที่ ๑ มาแล้ว คงจำได้ว่า เมื่อลูกเติบโตพอสมควรแล้วบิดามารดามักให้เรียนหนังสือตามโรงเรียนต่าง ๆ คนที่เคยแนะนำสั่งสอนเรานั้นแหละเรียกว่าครูหรืออาจารย์ จะเรียกรวมกันว่าครูอาจารย์ก็ได้ เราผู้เป็นนักเรียนเขาเรียกว่าศิษย์ ครูอาจารย์โดยมากย่อมมีความรักใคร่ศิษย์ อยากให้ศิษย์ของตนมีความรู้ดี มีความประพฤติดีทุกคน จึงคอยชี้แจงบังคับศิษย์

ต่าง ๆ บางทีต้องทำโทษให้หลาบจำเสียบ้าง เพราะศิษย์ดื้อด้าน ไม่เชื่อฟัง ถ้าศิษย์ที่ดีว่านอนสอนง่ายแล้ว จะไม่ถูกครูทำโทษ เลยกลับจะได้รางวัลหรือคำชมเชยเสียอีก เพราะครูท่านรู้สึกอยู่ว่า ท่านเป็นผู้รับผิดชอบแทนบิดามารดาหรือผู้ปกครองของศิษย์ ศิษย์ดีก็พลอยให้ท่านมีหน้ามีตา ถ้าศิษย์เลวก็พลอยให้ท่านอับอายขายหน้า เพราะฉะนั้นท่านจึงต้องกวดขันให้ศิษย์ได้เรียนมีความรู้ดีขึ้นเสมอไป เราผู้เป็นศิษย์ควรรู้สึกเคารพยำเกรงให้มาก อย่าฝ่าฝืนในข้อที่ท่านห้าม จงประพฤติตามในข้อที่ท่านสอน ครูทุกคนไม่อยากให้ศิษย์โง่เซะซะมีกิริยาพาทีหยาบคายเลย ล้วนแต่จะตั้งใจให้ดีทุกคน ความตั้งใจดีของครูอาจารย์ที่มีต่อศิษย์นี้ จะแยกขอกล่าวก็มีสิ่งที่สำคัญอยู่ ๕ อย่าง (๑) คือ

๑. แนะนำดีได้แก่ท่านเข้าใจหาอุบายชี้แจงอธิบายหรือยกตัวอย่างเพื่อให้ศิษย์เข้าใจในวิชาที่สอน เราพอสังเกตได้บางทีเราไม่รู้หรือยังไม่เข้าใจในวิชาเลขเป็นต้น ยกมือถามท่าน ๆ ก็อธิบายจนเราเข้าใจได้ดี

---

(๑) ในพระสูตรกล่าวศิษย์พึงบำรุงก่อน ที่เรียงกลับกันนี้ เพื่อสะดวกแก่ เรื่อง

๒. ให้เรียนดีได้แก่กำหนดสอนแต่วิชชาที่มีประโยชน์เหมาะกับศิษย์ที่พอจะเข้าใจได้ เหมือนประถมปีที่ ๑ เรียนเลขเพียงบวกกับลบ ประถมปีที่ ๒ เพิ่มคูณกับหารอีกดังนี้เป็นต้น ทั้งคอยตรวจตราสมุดทำการ เครื่องแต่งตัวของศิษย์ให้สะอาดถูกต้อง ตลอดจนห้องเรียนก็ไม่ให้อบอ้าว โต๊ะเก้าอี้ก็ไม่ให้สกปรก เพื่อให้ศิษย์โปร่งอกโปร่งใจ หัวสมองดี เรียนอะไรจะได้จดจำแม่นยำชำนาญและรวดเร็ว

๓. ไม่หวงความรู้ด้วยกลัวว่าศิษย์จะดีกว่า คือท่านตั้งใจสอนศิษย์ตามความรู้ทั้งหมดหรือตามเกณฑ์ของชั้นตามสามารถที่จะสอนได้ ไม่เห็นแก่เหนื่อยยาก และไม่เลือกที่รักผลักที่ชัง สอนให้เสมอหน้าเท่ากันหมด

๔. ศิษย์คนใดมีวิชชาดี มีความประพฤติดี หรือมีความดีความชอบอย่างอื่น ๆ ศิษย์คนนั้นย่อมได้รับยกย่องจากครูให้เป็นหัวหน้าชั้นบ้าง ให้นั่งโต๊ะหน้าบ้าง ให้รางวัลอย่างอื่นบ้างตามสมควรแก่ความดีความชอบ เป็นการยกย่องประกาศคุณความดีของศิษย์ให้มีหน้ามีตาขึ้น

๕. คอยช่วยเหลือป้องกันกลัวว่าศิษย์จะได้รบความลำบาก เช่นเวลาจะกลับบ้าน ครูมักเตือนให้ระวังรถและคนหลอก

ลวงเป็นต้น หรือเมื่อศิษย์มีธุระอย่างไรปรึกษาหารือท่าน ก็มักจะได้รับความช่วยเหลือตามสมควร ครูย่อมไม่ทอดทิ้งศิษย์ให้ได้รับความลำบากในเมื่อมีทางช่วยเหลือได้

เมื่อเราได้อ่านทราบถึงความตั้งใจดีของครูซึ่งมีต่อเราผู้เป็นศิษย์เช่นนี้ จงรู้สึกเถิดว่าสมควรแท้ทีเดียว ที่พระพุทธเจ้ายกเอาครูอาจารย์ขึ้นเปรียบว่าเป็นทิศเบื้องขวา เพราะมือขวาเป็นมือข้างถนัดทำอะไรต่าง ๆ ได้ เช่นใช้หนังสือเป็นต้น นับว่าเป็นอวัยวะที่สำคัญของตัวเราฉันใด ครูอาจารย์ก็เป็นผู้ทำประโยชน์ให้แก่เรา ผู้เป็นนักเรียนหรือศิษย์อย่างดีที่สุด ต่อมาจากบิดามารดาฉันนั้น

เราเป็นลูกเมื่อเห็นว่าบิดามารดามีคุณอย่างเหลือล้นเราก็คอยตอบแทนคุณท่าน ตามกำลังสามารถของเราที่พอจะทำได้ส่วนหนึ่งแล้ว ครั้นมาถึงคราวเป็นนักเรียนได้รู้สึกทราบถึงความรักใคร่เอาใจใส่ของครูที่มีแก่เราผู้เป็นศิษย์ จะเมินเฉยเสียหรือเราคงตอบได้ทันทีว่า ทำเช่นนั้นไม่ดีเขาติเตียนได้ ถ้าเช่นนั้นจะทำอย่างไร ข้อนี้ไม่เป็นของยากลำบากอะไรเลย เราเคยทำตอบแทนบิดามารดาได้แล้ว เราก็ควรทำแก่ครูอาจารย์ได้บ้างเหมือนกัน เพราะฉะนั้นเมื่อเราเป็นนักเรียนชื่อว่าเป็นศิษย์เริ่ม

รู้สึกถึงบุญคุณของครู รักใคร่นับถือท่านมาก ต้องหาวิธีตอบแทนสนองคุณให้ได้ อย่าเพิกเฉยทำไม่รู้ไม่เห็นเสีย วิธีที่ดีควรเราจะทำได้มีสำคัญเพียง ๕ อย่างดังนี้

๑. ต้องรู้จักทำความเคารพต่อครู จะเป็นที่โรงเรียนหรือพบปะในที่อื่น คือจะเปิดหมวกคำนับท่าน ไหว้ท่าน กราบท่านอย่างไรก็แล้วแต่ควร ที่สุดเรานั่งอยู่ เมื่อเห็นท่านผ่านมาลุกขึ้นยืนรับ เท่านี้ก็นับว่าเคารพท่านได้

๒. เอาใจใส่รับในกิจธุระของท่านบ้าง อย่าทำเป็นไม่รู้ไม่เห็นหรือเกียจคร้านคอยหลบหลีก ท่านวานใช้ทำอะไรจงยินดีรับ ตั้งใจทำจริง ๆ อย่าทำอย่างเสียมิได้

๓. เราเห็นว่าครูตั้งใจสอนอยากให้เราเป็นคนดีมีความรู้ดี มีความประพฤติดีเช่นนี้ ก็อย่าดื้อด้านให้ครูตักเตือนบ่อย ๆ อย่าถือดีว่าไม่ต้องง้องอนใครเขาจะเรียกว่าเป็นคนหยิ่ง ไม่มีใครชอบ เรายังเป็นเด็กเป็นศิษย์ของท่าน เชื่อฟังจดจำคำครูสอนไว้ทำตามอยู่เสมอ ใครรู้ใครเห็นก็จะรักใคร่ อยากพูดจาเล่นกับเรา

๔. กิจธุระของครู เราเคยเห็นเคยรู้แล้ว ไม่ต้องให้ถึงกับท่านออกปากใช้วาน พอเราจะทำเองได้ จงช่วยทำตามกำลัง

ของเราทีเดียว ยิ่งเป็นเวลาท่านเจ็บไข้ช่วยเหลือพยาบาลหรือเยี่ยมเยียนถามข่าวคราวท่านได้ นับว่าดีที่สุด

๕. อีกประการหนึ่ง เมื่อครูท่านแนะนำดี ให้เรียนดี ตั้งใจสั่งสอนเราจริง ๆ แล้ว เราต้องตั้งใจเรียนให้จริง ๆ เหมือนกัน เรียนด้วยมีความเคารพ อย่าล้อเลียนท่านหรือทำกิริยาเหมือนอย่างเรียนโดยขัดไม่ได้ ทำเช่นนี้มีแต่เราจะเสียคนลงทุกที ศิษย์ที่ไม่เคารพครูเรียนอะไรมักจำไม่ใคร่ได้ ถึงคราวสอบไล่จึงมักสอบตก

ศิษย์ที่ตั้งตัวตามวิธีกล่าวมานี้ดีแล้ว ชื่อว่าเป็นคนบูชาคุณครู เป็นผู้ไหว้ทิศถูก มีผลแก่ตัวศิษย์เองคือจะมีความรู้ความประพฤติดีตามควรไม่มีใครเกลียดชัง เมื่อกำลังเป็นนักเรียนก็เป็นศิษย์ที่ดี ครูย่อมรักใคร่เอ็นดู ถึงใหญ่โตไปภายหน้า ก็หวังว่าจะเป็นพลเมืองที่ดีมีชื่อเสียง ร่ำรวยทรัพย์สินเงินทอง เพราะความดีของตัวนี้เอง ควรเราจะจำให้แม่นยำ หัดประพฤติเสียแต่บัดนี้ทีเดียว และถึงเราจะลาออกจากโรงเรียนแล้ว ก็ไม่ควรลืมครูอาจารย์และโรงเรียนเดิมจงหาทางตอบแทนให้ได้บ้าง จะเป็นการประกาศความกตัญญูกตเวทีของเราเสมอไป

คำถามท้ายบท

ครูอาจารย์มีคุณแก่ศิษย์อย่างไรบ้าง ?

พระพุทธเจ้าเปรียบครูอาจารย์เหมือนทิศอะไร ?

นักเรียนจะประพฤติตัวอย่างไร จึงเชื่อว่าบูชาคุณครู ?

ทำไมเราจึงไม่ควรลืมคุณครูและโรงเรียนเดิม ?

บทที่ ๓ ปัจฉิมะทิศ สามี ภริยา

เด็ก ๆ ที่อ่านถึงบทนี้ คงนึกแปลกใจว่า ทำไมเอาเรื่องของผู้ใหญ่มาเล่าให้ฟัง ความจริงก็น่าจะนึกแปลก แต่ลองนึกถึงตัวเราก่อนว่า เราจะเป็นเด็กอยู่เช่นนี้เรื่อยไปหรือ คงเป็นเด็กอยู่ไม่ได้ตลอดไปเราต้องโตขึ้นทุกวัน อายุก็มากขึ้นทุกปี เป็นเด็กแล้วก็ค่อยโตขึ้นเป็นหนุ่มเป็นสาวเป็นผู้ใหญ่ เพราะฉะนั้นในบทนี้จะพูดถึงสามีภริยาเป็นเรื่องผู้ใหญ่ เราเป็นเด็กยังไม่ถึงเวลามีสามีภริยาก็ตาม แต่เราเตรียมตัวรู้ไว้ก่อนก็ไม่เห็นเสียหายอะไร กลับจะดีเสียอีก คนที่เขาฉลาดก็เพราะเขารู้เรื่องอะไรต่ออะไรมาก คนโง่ก็เพราะไม่รู้เรื่องอะไร เราไม่อยากให้ใครเรียกว่าคนโง่ เราต้องเรียนให้รู้ ต้องจดจำไว้สำหรับตัวเมื่อโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ โบราณท่านสอนไว้ว่า รู้ไว้ใช่ว่าใส่บ่าแบกหาม เพราะไม่เป็นของหนักหนาอะไรเลย

คนที่เป็นผู้ใหญ่ยังไม่มีสามีภริยา เขาเรียกว่าคนโสด คือยังไม่มีคู่ครอง ถ้าอยากหาคู่ครองเขาต้องเลือกหาที่สมควรให้เป็นหลักฐานก่อน เมื่ออยู่ร่วมเป็นคู่ครองกันแล้ว ผู้ชายเขาเรียกกันว่าสามีหรือผัว ผู้หญิงเขาเรียกกันว่าภริยาหรือเมีย ต่างคนต้องปฏิบัติบำรุงเลี้ยงดูรักใคร่นับถือซึ่งกันและกันตามหน้าที่ จะกล่าวถึงสามีก่อน สามีที่ดีจะต้องประพฤติกับภริยาของตนให้สมควรดังนี้ คือ

๑. ยกย่องนับถือว่าเป็นภริยาของตัว ไม่ปิดบังแสดงให้ปรากฏเปิดเผยแก่คนทั่วไปว่าหญิงนี้เป็นภริยาของตน ไม่ว่าในหมู่ญาติหรือเพื่อนฝูงตลอดจนในที่ประชุม

๒. ไม่แสดงอาการดูหมิ่นประดุจภริยาเป็นคนเลวทรามต่ำช้า ย่อมยกย่องเสมอกับด้วยตน

๓. ไม่ประพฤตินอกใจ เป็นเจ้าชู้คบค้าสมสู่กับหญิงอื่น หรือความประพฤติที่ไม่ดีอย่างอื่น ไม่พอใจภริยา ก็งดไม่ผ่าผืนกระทำ

๔. ยกย่องให้เป็นแม่เรือน ดูแลกิจธุระบ้านเรือนแทนตัว ยอมบังคับบัญชาบ่าวไพร่

๕. ยอมให้ภริยาหาเครื่องประดับตกแต่งได้ตามสมควรพอเหมาะแก่ฐานะ เป็นการแสดงความรักใคร่นับถือ

ส่วนภริยาที่ดีมีความรักใคร่นับถือสามี ควรปฏิบัติหน้าที่ของตนให้สมกัน ดังนี้

๑. ดูแลจัดการงานให้เรียบร้อยดี เป็นหูเป็นตาแทนสามีอะไรควรเสียไม่ควรเสีย ต้องหมั่นจัดหมั่นทำให้สมกับสามียกย่องและไว้วางใจ มอบให้เป็นแม่เรือน

๒. ยกย่องนับถือตลอดถึงญาติมิตรของสามีให้เหมือนญาติมิตรของตัว มีกิริยาอ่อนน้อมพูดจาอ่อนหวาน ไม่เย่อหยิ่งจองหองด้วยถือว่าสามีรักใคร่

๓. ไม่ประพฤตินอกใจสามี รักใคร่ยินดีเฉพาะสามีของตนเท่านั้น

๔. เก็บงำรักษาทรัพย์สินเงินทองที่สามีหามาได้ไม่ให้หายหกตกหล่น ต้องรู้จักกระเหม็ดกระแหม่ออมสินไว้ ไม่สุรุ่ยสุร่ายหรือเล่นการพะนัน

๕. ขยันหมั่นเอาใจใส่ต่อการงานในหน้าที่จริง ๆ ไม่เกียจคร้าน หาแต่ความสุขส่วนตัว

สามีภริยาคู่ใด ต่างประพฤติตนสมตามลักษณะหน้าที่ของตนดังที่กล่าวมาแล้วนี้ สามีภริยาคู่นั้นจักอยู่ร่วมกันเป็นสุขสบาย ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งบกพร่องเป็นเหตุชวนให้เกิดความร้อนใจระหองระแหงกันระแวงใจกันไม่รู้จบ

เราได้อ่านมาแล้วถึงเพียงนี้ คงรู้สึกได้แล้วว่าสามีกับภริยาต่างต้องเอาใจใส่ต่อกันและกันโดยแท้เหมือนบิดามารดาก็เอาใจใส่ดูแลลูก ๆ ก็ต้องเอาใจใส่ตอบแทนบ้าง หรือครูอาจารย์เอาใจใส่ต่อศิษย์ ๆ ก็ต้องเอาใจใส่ต่อครูอาจารย์ ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันเช่นนี้สามีภริยานี้พระพุทธเจ้าท่านจัดว่าเป็นปัจฉิมะทิศคือทิศเบื้องหลัง เพราะเป็นผู้ที่จะมาเป็นต่อเมื่อเราโตเป็นผู้ใหญ่ไม่ใช่รีบชิงมีในเวลาเป็นเด็กกำลังเล่าเรียนอยู่นี้ เราต้องจำไว้ให้ดีอย่าริลองหัดเป็นเจ้าชู้เจ้าสาวเวลายังเป็นนักเรียน จะทำให้การเรียนท้อถอย กลายเป็นเด็กชั่ว

คำถามท้ายบท

พระพุทธเจ้าจัดสามีภริยาไว้เป็นทิศเบื้องไหน ?

เราเรียนรู้จักทิศนี้ไว้เพื่อประโยชน์อะไร ?

ทำไมพระพุทธเจ้าจึงจัดสามีภริยาว่าเป็นทิศเบื้องหลัง ?

เราเป็นนักเรียนหัดเป็นเจ้าชู้เจ้าสาว ดีหรือไม่ดีอย่างไร

บทที่ ๔ อุตะตระทิศ เพื่อน

เราทำอะไรหรือเล่นอะไร ถ้าคนเดียวมักไม่ค่อยสนุกเพลิดเพลินไม่ใช่หรือ ถ้ามีเพื่อนเล่นด้วยก็ชวนให้สนุกสนานยิ่งมากคนยิ่งสนุกมากขึ้น เหมือนเล่นเอาเถิดหลาย ๆ คนจึงจะสนุกดี เราหมั่นไปโรงเรียนจึงนับว่าดีมีประโยชน์มาก คือได้เรียนวิชาความรู้ ทั้งมีเพื่อนเล่นมากด้วยได้รู้จักคนนั้นคนนี้มีของเล่นหรือของใช้ ก็แบ่งการเล่นแบ่งกันใช้ ตามที่คบค้าชอบพอกันมากหรือน้อย เช่นนี้จึงทำเราเพลิน แต่จะระวังอย่าเพลินเล่นจนเกินไป ถึงกับเกียจคร้านต่อการเรียน หรือเล่นเป็นพาลเกเร เพื่อนฝูงที่เรารู้จักชอบพอกันสำคัญเหมือนกัน มักชักจูงแนะนำเราไปต่าง ๆ ได้ ถูกคนที่มีนิสัยเป็นพาลเกเร ก็มักชวนเราไปทางนั้น น้อยคนที่จะมีนิสัยดีรักการเรียนมีกิริยาเรียบร้อย เราต้องระวังเลือกคบให้ถูก คนที่ไม่น่าคบนั้นพอสังเกตได้ว่าบางคนเล่นอะไรหรือทำอะไร ชอบเอาแต่ได้ฝ่ายเดียวอย่างที่เขาเรียกว่าคนปอกลอก บางคนก็ดีแต่พูดพล่อย ๆ ไม่ทำจริงบางคนก็คอยยอมตามเราเรื่อยไปไม่ว่าดีหรือชั่ว เพื่อเอาใจให้เราชอบเขา อย่างนี้เขาเรียกว่าคนหัวประจบ บางคนชอบชวนแต่เล่นเป็นพาลเกะกะเอาอิฐเอาหินขว้างปาอะไรเล่น เที่ยวพาลชก

ต่อยทะเลาะวิวาทต่าง ๆ พวกเหล่านี้ไม่ใช่คนดี ไม่ควรคบไว้เป็นมิตรสหาย ส่วนคนที่ดีน่าคบนั้น เขามักคอยตักเตือนเรา ไม่ให้เราพลาดในที่ผิดที่ชั่ว สนุกสนานด้วยกัน ลำบากยากเย็นด้วยกัน แนะนำแต่ทางดีทางชอบ ชวนเล่นออกกำลัง ชวนดูหนังสือเรียนเป็นต้น รักใคร่นับถือเหมือนญาติพี่น้องอย่างนี้ นับว่าเป็นมิตรสหายที่ดีน่าคบค้าสมาคม การคบกันเป็นเพื่อนฝูงก็ต่างถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน เอื้อเฟื้อเจือจาน สู่กันกินสู่กันใช้ ที่เขาบ้างที่เราบ้าง ผ่อนหนักผ่อนเบากันดังนี้จักคบกันได้นาน ถ้าเราไม่อยากหงอยเหงา อยากมีเพื่อนเล่นมาก ๆ แล้ว จงจำวิธีนี้ไว้สำหรับประพฤติกับเพื่อน เพื่อผูกน้ำใจเพื่อนให้รักใคร่ เราก็จักมีเพื่อนเล่นที่ดีมาก ดังนี้

๑. อย่าเป็นคนขี้ตระหนี่จนเกินไป คอยเฉลี่ยแบ่งปันให้เพื่อนบ้าง เช่นขนม เครื่องเล่น ดินสอ สมุด ของเรามีมากเห็นเพื่อนไม่มีก็แบ่งให้บ้าง ไม่ต้องรอให้เพื่อนออกปากร้องขอ

๒. ใช้ถ้อยคำทักทายปราศรัยแต่ที่ไพเราะอ่อนโยนไม่พูดคำหยาบมึงวาพาโวย ขึ้นมึงขึ้นกู การใช้คำพูดนี้สำคัญต้องดู

กาละเทศะ อย่าถือว่าชอบพอรักใคร่กันแล้วพูดอย่างไรพูดได้ อาจทำให้แตกร้าวผิดใจกันได้ง่าย

๓. ถึงคราวเพื่อนฝูงมีธุระ เราต้องช่วยเหลือตามกำลัง และทำด้วยความเต็มใจ ให้เป็นสง่าผ่าเผยเป็นเกียรติยศแก่เพื่อน

๔. ทำตัวเสมอต้นเสมอปลาย ถึงเราได้ดีขึ้นก็ไม่ลืมเพื่อน เคยพูดจาปราศรัยหยอกล้อกันอย่างไรก็ตามเคย เช่นทำเราสอบไล่ได้ เพื่อนสอบตกเราก็ต้องไม่ถือตัวว่าดีกว่าแล้วดูหมิ่นเพื่อน

๕. รับปากกับเพื่อนอย่างใด ต้องทำอย่างนั้นต้องถือความสัตย์ไม่ใช่พูดชุ่ย ๆ รับแต่ปากไม่ตรงกับใจ เขาจะตราหน้าฆ่าชื่อว่าเป็นคนคดในข้องอในกระดูก หรือต่อหน้าว่ามะพลับลับหลังว่าตะโก

ถ้าเราทำได้ดังที่กล่าวมานี้ เพื่อนต้องรักใคร่นับถือเราเป็นแน่และเพื่อนคงจะไม่ใจจืดใจดำ ปล่อยให้เราเอาใจเขาฝ่ายเดียว คงคอยช่วยเหลือตอบแทนเราบ้าง ดังนี้

๑. คอยช่วยป้องกันเมื่อเราพลั้งเผลอ คอยตักเตือนเราให้ถี่ถ้วนรอบคอบไม่สะเพร่า หรือถ้าเกิดอันตรายเช่นมีคนรังแกข่มเหง เพื่อนคงช่วยเหลือป้องกัน

๒. บางคราวเราหลงลืมสิ่งของไว้ เป็นต้นว่าหนังสือเสื้อผ้า เพื่อนพบเห็นคงต้องช่วยเก็บรักษาไว้ให้.

๓. หากเรามีความลำบากอะไรเกิดขึ้น ปรึกษาหารือกับเพื่อน หรือขอความช่วยเหลือจากเพื่อน ๆ คงไม่ทอดทิ้งต้องช่วยเหลือเราบ้างเป็นแน่.

๔. หรือแม้เราขาดแคลนยากจนลง ก็ไม่ดูหมิ่นว่าจนกว่าเลวกว่า คงรักใคร่คบเป็นเพื่อนฝูงตามเคย.

๕. ทั้งจะแสดงความเคารพนับถือตลอดญาติพี่น้องของเรา ทำตัวสนิทสนมกลมเกลียวเป็นกันเองกับวงญาติของเราด้วย.

คนที่มีเพื่อนฝูงดี คบค้าสมาคมกันสนิทสนม ต่างก็ได้พึ่งอาศัยกิจธุระ ช่วยเหลือแก่กันและกัน เล่นหัวหยอกล้อกันสนุกสนาน คนที่ไม่มีเพื่อนฝูงมักหงอยเหงาติดขัดลำบากเหมือนคนที่ใช้แต่มือขวาทำอะไรต่าง ๆ ข้างเดียว ย่อมไม่สะดวกเหมือนคนที่ใช้แขนซ้ายคอยช่วยเหลือ ด้วยเหตุนี้แหละพระพุทธเจ้าจึงเปรียบเทียบยกย่องเพื่อนฝูงมิตรสหายว่าเป็นทิศเบื้องซ้าย ใครที่ประพฤติตามข้อที่จำแนกมาแล้วได้ดี ก็ชื่อว่าบูชาทิศเบื้องซ้ายของตนถูกต้อง เป็นเหตุให้มีคนอยากพูดอยากเล่นด้วย อีกอย่าง

หนึ่ง บรรดาญาติพี่น้องของเราที่มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน ถ้าเห็นว่าเขาเป็นคนดี จะนับถืออย่างสมาคมเป็นเพื่อนกันก็ได้ เป็นญาติกันด้วย เป็นเพื่อนกันด้วย จะทำให้รักใคร่สนิทดียิ่งขึ้น.

คำถามท้ายบท

เราอยากมีเพื่อน ควรจะเลือกคบคนอย่างไร ?

ควรประพฤติตัวของเรา แก่เพื่อนอย่างไรบ้าง ?

เมื่อเราประพฤติแก่เพื่อนเช่นนั้น เพื่อนจะทำแก่เราอย่างไร ?

ทำไมพระพุทธเจ้าจึงเปรียบเอาเพื่อน ว่าเป็นทิศเบื้อง-ซ้าย ?

บทที่ ๕ เหฏฐิมะทิศ บ่าวไพร่

เวลานี้เรายังอยู่ในความปกครองดูแลของบิดา มารดา อาหารการกิน เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ตลอดจนการเครื่องเล่าเรียน บิดามารดาหรือผู้ปกครองจัดหาให้ทั้งนั้น ยังไม่ถึงคราวที่เราจะต้องหาเองทำเอง เพราะยังเด็กอยู่ ต่อเมื่อไรโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ ถึงคราวต้องแสวงหามาเลี้ยงตนเองแล้ว ถ้าการแสวงหานั้นมากเกินกำลัง จึงจำต้องมีผู้ช่วยเรามีเพื่อนฝูงมากก็พอขอ

แรงเพื่อนช่วยเหลือได้บ้าง แต่ถ้าเป็นการประจำต้องทำเสมอจะให้ช่วยเพื่อนร่ำไปก็ไม่เหมาะ เพราะฉะนั้นบ้านใหญ่ ๆ โต ๆ หรือบ้านที่มีการงานมากเขาจึงต้องมีบ่าวไพร่ไว้ช่วยทำการบ้าง บ่าวไพร่ก็ได้แก่คนที่มาอยู่กับเราแล้วทำการงานให้เรา ถึงพวกคนใช้หรือคนรับจ้างก็มีลักษณะคล้ายกัน คนพวกนี้พระพุทธเจ้าเปรียบเป็นทิศเบื้องต่ำ ก็หมายถึงฐานะของเขาต่ำกว่าผู้เป็นนายนั่นเอง ไม่มีอิสสระเป็นใหญ่เหมือนนายได้ ถึงเช่นนี้เมื่อหวนนึกดูว่า เขาก็เป็นคนเหมือนเราแต่เพราะความยากจนจึงได้มารับจ้างรับใช้การงานให้นาย นายที่ดีเมื่อนึกได้เช่นนี้ไม่ควรเหี้ยมโหดดุร้าย มุ่งแต่การงานของตนจนเกินไป ย่อมปฏิบัติเลี้ยงดูโดยสมควรบ้าง ดังนี้.

๑. จะให้ทำการงานอะไร ต้องดูแต่พอควรให้เหมาะแก่กำลัง และบ่าวสามารถจะทำได้ ไม่ใช่มีการงานเท่าไรจะให้ทำทั้งหมด เป็นการเหลือกำลัง.

๒. คอยตรวจตราเลี้ยงดูอย่าให้อดอยาก มีที่อยู่ที่กินพอเป็นสุขสบาย หรือทำการงานดีให้บำเหน็จรางวัลบ้างตามควร.

๓. ถึงคราวเจ็บไข้เอาใจใส่รักษาพยาบาลไม่ทอดทิ้ง

๔. มีอะไรเป็นของแปลกประหลาด ก็แบ่งปันเฉลี่ยให้บ้าง เป็นการแสดงน้ำใจโอบอ้อมอารี ชวนให้บ่าวรักนับถือและทำงานดีขึ้น.

๕. ให้มีการหยุดพักบ้าง เป็นครั้งเป็นคราว เช่นในวันนักขัตฤกษ์ วิสาขบูชา มาฆบูชา เข้าพรรษา ออกพรรษา และวันเฉลิมเป็นต้น.

เมื่อนายเป็นคนดีอนุเคราะห์บ่าวไพร่เช่นนี้ ย่อมทำให้ผู้น้อยรักใคร่ระลึกถึงบุญคุณอยู่เสมอ และตั้งใจทำการตามหน้าที่ด้วยหวังตอบแทนบุญคุณของนายดังนี้

๑. ลงมือทำการงานก่อนนาย ด้วยความขยันขันแข็ง เต็มใจไม่บิดพลิ้ว หรือเห็นอย่างไรควรทำก็ยินดีทำ ไม่ต้องรอคำสั่ง

๒. เลิกการงานทีหลังนาย ไม่ทำงานเอาหน้าเมื่อเวลานายอยู่ มุ่งเอาการงานแล้วเสร็จเป็นประมาณ ทำจริง ๆ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. ซื่อตรงต่อนาย เป็นคนไว้ใจได้ ไม่มือไวใจเร็ว ยินดีรับแต่เฉพาะของที่นายอนุญาตยอมยกให้เท่านั้น.

๔. พยายามหาอุบายดัดแปลงแก้ไขให้การงานดีเจริญขึ้นร่ำไปตามความสามารถของตน ไม่ต้องให้นายติเตียนได้.

๕. ยกย่องสรรเสริญความดีของนายเสมอ ไม่หน้าไหว้หลังหลอก.

เราได้อ่านรู้เรื่องหน้าที่ของนายและบ่าวแล้วเช่นนี้ จะนึกเสียว่าเป็นเรื่องของผู้ใหญ่ ไม่ควรใส่ใจจำดังนี้ ไม่ถูก เคยพูดมาแล้วว่าเราจะต้องโตขึ้นทุกวัน ถ้าเราไม่เตรียมรู้เตรียมเรียนไว้เสียก่อน จะฉลาดไม่ทันคน ถึงในเรื่องนี้เราก็ต้องจำไว้ให้ได้ เพราะการเป็นบ่าว เป็นคนรับใช้เขา ถ้าจะถามว่าเราชอบเป็นไหม เราคงตอบว่าไม่ชอบ ชอบแต่เป็นนาย จะเป็นนายเขาได้อย่างไร ต้องนึกดูก่อน คนที่ไม่เล่าเรียนหาความรู้เสียแต่ยังเป็นเด็ก โตขึ้นก็โง่ คนโง่มักยากจน ทำมาหากินเหน็ดเหนื่อยมาก มักเป็นบ่าว เป็นคนรับใช้เขา ส่วนคนที่ขยันเรียนไว้เสียแต่ยังเป็นเด็ก โตขึ้นมักฉลาด หากินคล่องสบายเป็นนายคน เพราะเหตุนี้เราอยากเป็นนาย ต้องขยันหมั่นเรียนหมั่นจำ ถ้าเกียจคร้าน ก็ต้องเป็นบ่าวเขาเท่านั้น.

คำถามท้ายบท

ทิศเบื้องต่ำ พระพุทธเจ้าหมายถึงใคร ?

นายที่ดีควรประพฤติบ่าวอย่างไร ?

ถ้าหากเราถูกเป็นคนใช้เขา เราจะควรประพฤติอย่างไร?

ทำอย่างไรจึงจะเป็นนายเขาได้?

บทที่ ๖ อุปริมะทิศ ภิกษุสามเณร

เวลาเช้าตื่นนอนแล้ว เราคงเคยเห็นพระเณร (คือภิกษุสามเณร) เที่ยวบิณฑบาตรตลอดไปแทบทุกถนน มีคนใจบุญนำกับข้าวของกินใส่บาตรถวายท่าน มากบ้างน้อยบ้างตามกำลัง ที่พักที่อาศัยของท่านอยู่ตามวัดต่าง ๆ ที่เราเคยเห็นเคยรู้จักนั้น พวกพระเณรนี้ท่านประพฤติตัวของท่านตามข้อบังคับของพระพุทธเจ้ารวมเรียกว่าศีล พระมีศีลมากกว่าเณร มีขนบธรรมเนียมอย่างหนึ่งต่างหาก ผิดกับพวกเรา ท่านไม่ได้ทำมาหากินเอาเอง ต้องอาศัยชาวบ้านอุดหนุน กิจธุระของท่านมีแต่เล่าเรียนให้รู้ถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า แล้วนำมาเทศน์สั่งสอนชาวบ้าน อย่างวันพระ ชาวบ้านไปวัดประชุมกันฟังตามโบสถ์ตามศาลานั้น เดี๋ยวนี้เด็กนักเรียนก็ยังได้ฟังพระท่านสอนทุกเดือน ชาวบ้านที่ใจบุญเห็นว่าพระเณรท่านมีศีลมาก และนำเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาชี้แจงให้รู้ให้เข้าใจดี จึงเคารพนับถือสร้างที่อยู่ที่พักถวายท่านบ้าง ถวายเครื่องนุ่งห่ม ใส่บาตรและถวายหยูกยา

แก่ท่านบ้างตามสมควร เพราะเหตุที่ภิกษุสามเณรมีศีลมากกว่าชาวบ้าน และช่วยแนะนำสั่งสอน ชาวบ้านนับถือว่าเป็นผู้มีคุณความดีสูงกว่าเช่นนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงเปรียบว่าเป็นทิศเบื้อง-บน.

เราทั้งหลาย ก็ชื่อว่าเป็นเด็กชาวบ้านคนหนึ่งควรรู้สึกเคารพยำเกรงภิกษุสามเณร โดยที่ท่านมีความประพฤติดีกว่าและมีบุญคุณช่วยแนะนำสั่งสอนเรา ตามเยี่ยงอย่างที่บิดามารดาญาติพี่น้องเคยประพฤติต่อท่าน ประพฤติตัวของเราให้อ่อนน้อมสมกับท่านเป็นทิศเบื้องบน ทำความสนิทสนมกับท่านไม่ควรกระดากอายหรือเกรงกลัวจนเกินไป เราไม่ได้ทำผิดจะกลัวท่านทำไม หมั่นไปมาหาสู่ฟังท่านสอนท่านเล่าเรื่องของพระพุทธเจ้าให้ฟัง ทำให้เรารู้เรื่องของจรรยาดีขึ้นมาก ยิ่งเราเป็นเด็กนัก-เรียนมีทางที่จะไต่ถามอะไรท่านได้ดีทีเดียว การที่จะกระทำตนติดต่อกับท่านไม่ลำบากอะไร มีข้อที่ควรกระทำดังนี้ คือ.

๑. ช่วยเหลือท่านด้วยกำลังกายของเรา ตามสามารถที่พอจะทำได้ และทำด้วยความรักใคร่นับถือจริง ๆ.

๒. พูดจาอะไรกับท่าน ใช้ถ้อยคำสุภาพอ่อนหวานซื่อตรงไม่เอะอะตึงตังหรือมุทะลุ.

๓. เอาใจใส่นึกถึงความสุขสบายของท่านบ้าง อย่าคิดรังแก คิดแต่จะทำให้ท่านได้ความสะดวกตลอดไป.

๔. หากท่านมาเยี่ยมเยียนถึงบ้าน ควรเต็มใจต้อนรับท่าน จัดที่พัก หาหมากพลูบุหรี่รับรองท่านตามสมควร ไม่แสดงกิริยารังเกียจ หรือหลบหลีกไปเสียไม่อยากพบปะ

๕. ควรอุดหนุนท่านด้วยเครื่องนุ่งห่ม กับข้าวของกินบ้างตามควร คราวป่วยไข้ช่วยรักษาพยาบาลท่านตามกำลังที่เราพอจะทำได้.

เมื่อเราได้ติดต่อคุ้นเคยกับท่านแล้ว ท่านก็มักประพฤติแก่เราดังนี้ คือ.

๑. ท่านจะคอยตักเตือนห้ามปราม ไม่ให้เราทำความชั่วความเสียหายต่าง ๆ ชี้แจงให้เห็นโทษของความชั่ว เช่นท่านห้ามว่าอย่าหัดเป็นคนเก่งเกเร เดี๋ยวจะไปเที่ยวตบตีคนอื่นบาดเจ็บ เขาฟ้องร้องถูกลงโทษ ปรับเป็นเงินบ้าง ถูกขังคุกบ้าง ดังนี้เป็นตัวอย่าง.

๒. ชักจูงเราให้ประพฤติแต่ความดี เช่นแนะนำให้ขยันหมั่นเรียน ขยันทำมาหากิน เพราะถ้าเราหมั่นเรียนเสียแต่

เวลานี้ โตขึ้นจะได้มีวิชชาติดตัว คนมีวิชชามักรวยเงินทองมีความสุขสบาย.

๓. ไม่ว่าท่านจะสั่งสอนอะไรแก่เรา หรือทำอะไรให้แก่เราก็ตาม ท่านมักทำด้วยความอนุเคราะห์เมตตากรุณา ต่อเราอยากให้เป็นคนร่ำรวยจริง ๆ

๔. สิ่งไรที่เราไม่เคยพบเคยฟัง ท่านรู้เห็นแล้วท่านก็มักบอกเล่าให้เราได้รู้ได้ฟังบ้าง เป็นเครื่องช่วยให้เรามีความรู้กว้างขึ้น.

๕. ข้อความอะไรที่เรายังสงสัยไม่เข้าใจตลอด ได้ถามท่าน ๆ รู้ ท่านอธิบายชี้แจงจนเราเข้าใจ นับว่าท่านเป็นเหมือนที่ปรึกษาอย่างสำคัญ.

๖. ท่านย่อมแนะนำให้เรารู้จักว่า บาปนั้นคือความชั่ว บุญนั้นคือ ความดี บาปบุญใครทำก็เป็นของคนนั้น จะแบ่งแจกให้คนอื่นหรือ รับแทนกันก็ไม่ได้ ใครทำบาปความชั่วต้องตกนรก คือถูกทำโทษถูกติเตียนเอง ใครทำบุญความดีได้ไปสวรรค์ คือได้รับรางวัล ได้รับคำชมเชยเอง เมื่อเรารู้เช่นนี้จะได้เลิกทำบาป ทำแต่บุญเสมอ.

เมื่อเราคุ้นเคยติดต่อกับภิกษุสามเณร ย่อมได้รับประโยชน์ดังกล่าวมานี้ จึงสมควรที่สุดที่เรากราบไหว้นับถือท่านว่าเป็นทิศเบื้องบน เพราะท่านประพฤติแต่ความดี ไม่ทำตนให้เป็นที่หวาดเกรงแก่ผู้อื่น และแนะนำคนอื่นให้ประพฤติดีตามด้วย แต่ยังมีคนที่เราควรนับถือเหมือนทิศเบื้องบนอยู่อีก คือ ปู่ย่า ตายาย ขุนนาง เจ้านาย และพระเจ้าอยู่หัว ปู่ย่า ตายายท่านมักเป็นธุระช่วยบิดามารดาเลี้ยงดูเรา ท่านเป็นต้นวงศ์ตระกูลของเรา ขุนนางเจ้านายทำราชการปกครองดูแลรักษาบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุข พระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นใหญ่เป็นหัวหน้าในบ้านเมืองของเรา เราเป็นพลเมือง เป็นราษฎรที่ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขสบายทุกวันนี้ ก็เพราะพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นประธานดูแลเหตุนี้ เราต้องแสดงความเคารพนับถือท่านเหล่านี้อย่างเดียวกับท่านเป็นทิศเบื้องบนของเราเสมอไปอีกด้วย จะได้ชื่อว่าเราเป็นเด็กดีรู้จักสำมาคาราวะ เป็นศรีสง่าของตระกูลและโรงเรียน และนับว่าเป็นผู้รักชาติ รักศาสนา รักพระมหากษัตริย์ของตน เป็นที่น่าเอ็นดูของผู้พบเห็น.

คำถามท้ายบท

พระพุทธเจ้าจัดใครว่าเป็นทิศเบื้องบน ?

ภิกษุสามเณรท่านดีและมีคุณแก่พวกเราอย่างไร ?

เราจะควรประพฤติต่อทิศเบื้องบนอย่างไร ?

ยังมีใครอีกบ้าง ที่เราควรแสดงความนับถือให้เหมือนทิศเบื้องบน ?

บทเบื้องปลาย

ในเรื่องทิศทั้ง ๖ ที่กล่าวมานี้ เมื่อรวมพูดแต่หัวข้อใจความแล้ว ก็เพื่อแสดงว่า คนเราเกิดมาต้องพึ่งพาอาศัยเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันมากบ้างน้อยบ้างเสมอไป ใครจะอวดว่าไม่ต้องพึ่งใครนั้นไม่จริงเลย ถ้าจะลองถามคนที่อวดนั้นว่า เสื้อกางเกงที่สวมใส่นี้เอามาจากไหนเขาคงตอบว่าบิดาหรือมารดาให้ ถามต่อไปอีกว่า บิดามารดาเอามาจากไหน คงบอกว่าซื้อเขามา นี่ก็แสดงให้เห็นแล้วว่า เพียงแต่ของใช้ยังต้องเกี่ยวข้องอาศัยคนอื่นต่อ ๆ ไป นับประสาอะไรถึงตัวเองตั้งแต่เกิดมาก็ต้องเกี่ยวข้องอาศัยคนอื่นมีบิดามารดาเป็นต้น เลี้ยงดูช่วยเหลือตลอดมาเหมือนกัน เรารู้เช่นนี้ จึงควรทำตัวของเราให้เหมาะแก่คนที่เราเกี่ยวข้องพึ่งพาอาศัย ตามชั้นของคน ตามที่เราได้เรียนรู้

มาตั้งแต่บทที่ ๑ นั้น อีกอย่างหนึ่งลักษณะหน้าที่ ๆ กำหนดเป็นข้อ ๆ เฉพาะทิศหนึ่ง ๆ ที่กล่าวประจำไว้ในทิศนั้น ๆ ไม่ใช่ว่าประจำตายตัวเท่านั้นทีเดียว ที่ท่านกล่าวแยกไว้เช่นนั้นเพื่อเป็นหลักให้เราจำไว้ประพฤติ หากเราประพฤติความดีอย่างอื่น นอกจากข้อเหล่านั้นได้อีก ก็ใช้ได้เหมือนกันเป็นการเพิ่มความดีให้ดีมากยิ่งขึ้น.

เวลานี้เรายังเป็นเด็ก จงประพฤติตัวให้เหมาะตามหน้าที่ของเด็ก หรือเรียกว่าผู้น้อยไปพลาง ๆ ก่อน เมื่อเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ เป็นบิดามารดาเขาบ้าง เป็นครูอาจารย์เขาบ้าง เป็นสามีหรือภริยาเขาบ้าง จะได้ประพฤติตัวให้สมตามชั้นที่เป็นผู้ใหญ่ได้ดี ไม่เงอะงะงมงายให้ใครเขาดูหมิ่นนินทา เพราะฉะนั้นเวลานี้เราคงอยากให้บิดามารดารักใคร่ ไม่เฆี่ยนตีดุด่าเราจะทำอย่างไร ทางที่ถูกเราต้องทำตัวให้ดีตามหน้าที่ของลูกเชื่อฟังท่านสั่งสอนท่านห้ามอะไรก็เชื่อ ท่านสั่งอะไรก็ทำตามดังนี้ที่ไหนท่านจะเกลียดเราได้ คงต้องรักเรา ให้ขนมให้สตางค์เป็นรางวัลความดีแก่เราบ้างเป็นแน่ แต่ถ้าเราดื้อด้าน ท่านสอนก็ไม่จำ ท่านห้ามก็ไม่ฟัง อย่างนี้ใครบ้างจะมาเวทนาสงสารเรามีแต่ถูกทำโทษเฆี่ยนตีให้เข็ดหลาบเท่านั้น หรือที่โรงเรียนอยาก

ให้เป็นคนรักใคร่ของครู จำต้องเป็นคนขยันอ่าน ขยันเรียนไม่หัวแข็ง เชื่อถ้อยฟังคำของครู ประพฤติตัวตามหน้าที่ของศิษย์ ครูก็ต้องเอ็นดูรักใคร่ ถ้าเราชอบทำตนเป็นนักเลงเกเรหัวดื้อ-หัวรั้น เกียจคร้านต่อการเรียน ความรู้แทบทุกอย่างก็อ่อน ท่านจะรักเราชอบเราไม่ได้เพราะเราเป็นเด็กเลวอาจทำโทษเราทางโรงเรียน และยังฟ้องมายังบิดามารดาหรือผู้ปกครองให้ถูกทำโทษซ้ำทางบ้านอีก การคบเพื่อนก็เหมือนกัน ถ้าเราเป็นคนดี ใจหนักแน่น เอาใจเพื่อน รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ตามลักษณะของผู้จะคบเพื่อน ดังนี้ย่อมจะมีเพื่อนฝูงมาก ถ้าเราเป็นคนใจน้อย เพื่อนล้อเลียนบ้างก็โกรธหน้าเง้าหน้างอถือแต่ใจของตัวจะเล่นอะไรก็เอาแต่ได้ คนอื่นหรือใคร ๆ จะเป็นอย่างไรก็ช่างไม่ต้องนึกถึง เช่นนี้ใครเล่าเขาจะมาแยแสชอบพอกับเรา เขาคงไม่อยากพูดอยากเล่นด้วย เราก็ต้องเหงาไม่มีเพื่อนเล่นเพื่อนคุย ดังนี้แหละจึงควรจำใส่ใจไว้เสมอทีเดียวว่า ต้องถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน เราทำดีแก่เขา ๆ ก็คงทำดีตอบแทนเรา เรารู้มากเล่นโกงเขา ๆ ก็คงหาช่องรู้มากเล่นโกงเราบ้าง และเราประ-พฤติชั่วเกเร เขาก็ต้องติฉินนินทาไม่มีใครยกย่องสรรเสริญ เราต้องมีจรรยาดีความรู้ดี เมื่อเราเป็นเด็กเลวได้ความลำบาก

ไม่มีใครเวทนาแล้วไปเที่ยวโทษคนโน้นคนนี้ จะถูกที่ไหน ตัวของใครก็ตัวของใคร ไม่ว่าความดีหรือความชั่ว ต้องได้รับเฉพาะตัวคนทำเท่านั้น จะแบ่งปันแลกเปลี่ยนให้ใครไม่ได้ เหมือนอย่างเราทำจานข้าวแตก ถูกไต่สวนก็ไม่รับ ครั้นมีคนยืนยันมากเข้า ต้องรับเลยถูกทำโทษ เช่นนี้เราจะเที่ยวโกรธคนที่เขาพูดยืนยันเรานั้นไม่ถูก เราไม่ทำแตกจะมีเรื่องที่ไหน อยู่ดี ๆ ใครเขาจะมาหาความได้ นี่เพราะเราทำตัวไม่ดีนั่นเอง เรื่องเช่นนี้เราต้องนึกถึงตัวเราไว้ให้มาก อย่าโทษคนนั้นซัดคนนี้เป็นการไม่ถูก กลับจะเพิ่มโทษเราให้หนักขึ้นเสียอีก และควรนึกว่าเขาก็คนเราก็คน คงต้องมีความคิดความประสงค์อย่างเดียวกัน การที่เราชอบใจทำอะไร แต่เป็นการรบกวนผู้อื่นทำลายประโยชน์ผู้อื่น เช่นนี้ถ้าเราเป็นเด็กดีมีธรรมจรรยา จะทำไม่ได้เลยเป็นอันขาด.

ทิศทั้ง ๖ นี้ ถ้าเราไม่ลืมเสีย หมั่นนึกหมั่นคิดทำตามอย่างอยู่เสมอแล้ว ทำอะไรจะไม่มุ่งตามอำเภอใจเราอย่างเดียว ต้องนึกถึงประโยชน์คนอื่นด้วย เพราะคนที่ทำอะไรเอาแต่ใจตัวเป็นประมาณเท่านั้นใคร ๆ มักเกลียดเพราะรู้มาก เข้าพวกไหนไม่ได้ไม่มีใครอยากคบ และทำให้เรารู้สึกว่า คนที่พระ-

พุทธเจ้าท่านเปรียบเหมือนทิศต่าง ๆ ไว้นั้น ล้วนแต่ต้องเกี่ยว-ข้องกับเราอย่างจำเป็นทั้งนั้นเช่นเดียวกับตัวเราอยู่หว่างกลางคนเหล่านั้นล้อมรอบตัวเราเหมือนทิศต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา ฉะนั้น ถ้าเราประพฤติดีตามหน้าที่แก่คนเหล่านั้น จะผินหน้าไปทางไหนก็ล้วนแต่ได้รับความยิ้มแย้มชื่นบานต้อนรับ ถ้าเราบกพร่องประพฤติไม่ดี ไม่เอาใจใส่เป็นธุระต่อคนเหล่านั้นอย่าว่าแต่คนอื่นซึ่งไม่ใช่ญาติพี่น้องของเราเลย แม้บิดามารดาผู้บังเกิดเกล้าของเราเอง ท่านก็ไม่เมตตาปรานีเรา ไม่ยิ้มแย้มแช่มชื่น มีแต่จะเฆี่ยนตีดุว่าร่ำไปเท่านั้น เราได้อ่านรู้เรื่องคำสอนของพระพุทธเจ้าเช่นนี้ ดีกว่าคนที่ไม่ได้อ่านมากมายนักจึงควรพยายามจำให้แม่นยำ จะได้คิดทำตัวของเราให้สมแก่ผู้ที่เปรียบเป็นทิศนั้น ๆ เป็นเครื่องน้อมใจคนเหล่านั้น ให้มีเมตตากรุณาแก่เรา ถึงคนอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้อง เมื่อได้มาเห็นความประพฤติของเรา ก็ย่อมสรรเสริญเอ็นดูเราเหมือนกัน เวลานี้เราเป็นเด็กที่ดี มีคนชมรักใคร่สรรเสริญ ถึงโตใหญ่ต่อไปภายหน้าก็คงจะไม่เสีย อาจตั้งตัวรวยเงินรวยทองมียศมีศักดิ์ได้ หากมีลูกศิษย์ก็จะเป็นบิดามารดาที่ดีของลูก เป็นอาจารย์ที่ดีของศิษย์เพราะเคยรู้หลักหน้าที่ดีมาแล้ว ดังนี้ชื่อว่าเราทำการเคารพบูชา

ทิศที่ควรบูชาตามที่พระพุทธเจ้าเปรียบเทียบไว้พร้อมมูลดี อยู่ที่ไหนก็สามารถเลี้ยงตัวมีความสุขสบายตลอดไปทุกเมื่อ.

เพราะฉะนั้น ในเรื่องทิศทั้ง ๖ ที่เราอ่านมานี้ต้องนับว่าเป็นหัวข้อสำคัญ ที่สอนให้เราได้รู้ได้เรียน เตรียมตัวไว้ก่อน เพราะเราจะเป็นเด็กอยู่ในปกครองบิดามารดา หรืออาศัยท่านผู้อื่นอยู่เสมอไปเหมือนเดี๋ยวนี้ไม่ได้ ถึงเวลานี้ตัวเราจะนับว่าเป็นเหมือนทิศเบื้องหลังของบิดามารดาหรือท่านผู้ปกครองก็จริง แต่เราจะต้องค่อยโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ พ้นจากการเลี้ยงดูของท่านต้องทำมาหากินเลี้ยงตัวเองในเวลาต่อไปข้างหน้านั้น เราจะต้องมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับผู้อื่น ๆ เป็นเป็นทิศต่าง ๆ ตามที่พระพุทธ-เจ้าท่านตรัสไว้ได้เกือบทุกทิศ เหมือนอย่างว่าเราออกจากโรงเรียนแล้ว ไปตั้งโรงงานทำสินค้าต่าง ๆ ขายก็ดี ไปทำนาทำสวนหรือทำอย่างอื่น ๆ ก็ดี คงมีคนรู้จักคุ้นเคยชอบพอคบค้าเราเป็นเพื่อนฝูงของเขาบ้าง การที่เราถูกคนอื่นคบเป็นเพื่อนด้วยเช่นนี้ ก็นับว่าเรากลับเป็นทิศเบื้องซ้ายของเขา หรือถ้าชอบเป็นครูตามโรงเรียน ก็ได้ชื่อว่าเป็นทิศเบื้องขวาของศิษย์ หรือถ้าไปรับจ้างเป็นเสมียนตามห้างตามร้านต่าง ๆ เราก็กลับเป็นทิศเบื้องต่ำของนายจ้าง หรือหากจะคิดหาสามีภริยา เมื่อได้เลือก

เพิ่นเห็นสมควร จนสู่ขอตบแต่งอยู่ครอบครองเป็นคู่กันแล้ว ต่างคนก็นับว่าเป็นทิศเบื้องหลังของกันและกัน หรือเป็นผู้ชาย ถ้าชอบบวชเป็นภิกษุสามเณร ก็กลับได้ชื่อว่าเบื้องบน ของคนทั่วไปอีก เช่นนี้จึงเห็นได้แล้วว่า ในตัวเราคนเดียว นี้แหละ สามารถกลับเปลี่ยนฐานะเป็นทิศเบื้องนี้บ้างก็ได้ ทิศ นั้นบ้างก็ได้ ตามหน้าที่หรือการงานที่เรากระทำเสมอไป ไม่คง ที่ประจำตายตัวอยู่ได้ จึงนับว่าเป็นข้อสำคัญอย่างที่สุด เราต้อง จดจำไว้ให้ได้นับตั้งแต่เวลานี้เป็นต้นไปทีเดียว เมื่อถึงคราวมี หน้าที่เปรียบเหมือนเป็นทิศอะไร เกี่ยวข้องกับใคร ไม่ว่าเรา จะเป็นผู้ใหญ่หรือผู้น้อย จะได้กระทำหน้าที่ถูกต้องพอเหมาะ พอดีสมควรแก่คนนั้น ๆ ไม่ให้ใครติเตียนนินทาได้ตลอดไป

พระพุทธเจ้าทรงเทศน์สอนทิศ ๖ อธิบายอย่างแจ่มแจ้ง ชัดเจนนี้ แสดงให้เราเห็นว่าพระองค์ฉลาด สามารถยอดเยี่ยม เพียงไร และเรื่องที่ท่านเทศน์สอนนั้นนานตั้ง ๒๐๐๐ ปีล่วงแล้ว ก็ยังเหมาะสมควรประพฤติตามได้เสมอไม่ขัดข้อง จนเราเกิด มาภายหลังพลอยได้รู้ได้ประพฤติตาม ถ้าไม่จริงคงไม่มีใครจำ มาได้ถึงเวลานี้ จึงควรน้อมใจระลึกถึงพระเดชพระคุณบูชาท่าน เสมอ พระคุณเจ้านับว่าพระองค์เป็นยอด เป็นบรมครูของทิศ

เบื้องบน พวกเรานับถือท่านว่าเป็นพระศาสดา ก็คือเป็นศิษย์ของท่าน ศิษย์ที่ดีควรประพฤติต่ออาจารย์ของตนอย่างไรบ้าง ตามที่ได้อ่านมาแล้ว พวกเราคงจะเป็นศิษย์ที่ดีของพระพุทธเจ้าเหมือนเช่นนั้น อนึ่ง เด็กชายสิงคาลเชื่อฟังคำบิดาเขาสั่งจึงได้กราบไหว้ทิศต่าง ๆ ครั้นฟังพระพุทธเจ้าเทศน์สอนจบแล้ว ได้แสดงตนเป็นพุทธมามะกะ ก็พวกเราอ่านทิศ ๖ จบแล้ว ได้แสดงตนเป็นพุทธมามะกะ(๑) พุทธมามิกา(๒) แล้วหรือ จะยอมแพ้ยอมอายขายหน้าเด็กชายสิงคาลเที่ยวหรือ นึกให้ดี

คำถามท้ายบท

ใจความของทิศ ๖ แสดงว่าอย่างไร ?

เราทำผิดต้องถูกทำโทษ เราเคืองคนฟ้องว่าปากบอนดังนี้ถูกหรือไม่ เพราะเหตุไร ?

ถ้าทำตามในทิศทั้ง ๖ อยู่เสมอ ทำให้เราเป็นคนดีอย่างไร ?

เรื่องที่พระพุทธเจ้าเทศน์ดีอย่างไร เราจึงควรเคารพบูชาท่าน ?

---

(๑) สำหรับนักเรียนผู้ชาย

(๒) สำหรับนักเรียนผู้หญิง

ปัจฉิมโอวาท

ของ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ญาณวรมหาเถระ

วัดเทพศิรินทราวาส

ไม่ตายคราวนี้ ก็ตายคราวหน้า อย่าเศร้าโศกเสียทีที่ศึกษาปฏิบัติมา ร้องไห้เศร้าโศกสังขารที่เกิดแก่เจ็บตายนั้นเอง ที่ไม่ร้องไห้เศร้าโศกนั้น มิใช่ว่าจะเป็นคนใจไม้ใส้ระกำอะไร

ธรรมของพระก็คือ

สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา

สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา

สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา

ย่นลงมาก็ สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา

สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา แล้วปรินิพพาน

ไม่ต้องเกิดมาแก่ มาเจ็บ มาตายอีก ฯ

(มีบัญชาให้บันทึกไว้ เมื่อเช้า ๑๔ พฤษภาคม ๒๔๙๔)

สันติสุข

พระพุทธเจ้าสอนว่า "นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ"

สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี

หมายความว่า ความสุขอื่นมี

เช่นความสุขในการดูละคร ดูหนัง

ในการเข้าสังคม Social

ในการมีคู่รักคู่ครอง

หรือ ในการมีลาภยศ

ได้รับความสุข สรรเสริญ และได้ความสุขจากสิ่งเหล่านี้ก็สุขจริงแต่ว่า สุขเหล่านี้มีทุกข์ซ้อนอยู่ทุกอย่าง ต้องคอยแก้ไขปรับปรุงกันอยู่เสมอ ไม่เหมือนกับความสุขที่เกิดสันติ ความสงบซึ่งเป็นความสุขที่เยือกเย็น และไม่ซ้อนความทุกข์ และไม่ต้องแก้ไขปรับปรุงตกแต่งมาก

เป็นความสุขที่ทำได้ง่าย ๆ

เกิดกับกายใจของเรานี่เอง

อยู่ในที่เงียบ ๆ คนเดียว ก็ทำได้

หรือ อยู่ในสิ่งแวดล้อมสังคมก็ทำได้

ถ้าเรารู้จักแยก ใจ หาสันติสุข กายนี้ก็เพียงสักแต่ว่าอยู่ในระคนด้วยความยุ่งสิ่งแวดล้อมเหล่านั้นไม่ยุ่งมาถึง ใจ

แม้เวลาเจ็บหนัก มีทุกขเวทนาปวดร้าวไปทั่วกาย

แต่เรารู้จักทำ ใจ ให้เป็นสันติสุขได้

ความเจ็บนั้นก็ไม่สามารถจะทำให้ ใจ เดือดร้อนตามไปด้วย

เมื่อ ใจ สงบแล้ว กลับจะทำให้กายนั้นสงบ หายทุกขเวทนาได้ด้วย

และประสบสันติสุข ซึ่งไม่มีสุขอื่นยิ่งกว่าสันติสุขนั้น พระพุทธเจ้าสอนให้ฝึกเป็น ๓ ทาง คือ

๑. สอนให้สงบกาย วาจา ด้วย ศีล ไม่ทำโทษทุจริตอย่างหยาบที่เกิดทางกายวาจา เป็นเหตุให้เกิดสันติสุขทางกาย วาจา เป็นประการต้น

๒. สอนให้ฝึกหัดให้เกิดสันติสุขทางใจด้วย สมาธิหัดใจไม่ให้คิดถึงเรื่องความกำหนัด

ความโกรธ

ความโลภ

ความหลง

ความกลัว

ความฟุ้งซ่านรำคาญ

ความลังเลใจ ทำให้ใจไม่เด็ดเดี่ยวไม่เด็ดขาด เมื่อละสิ่งเหล่านี้ได้เป็นเหตุให้ใจสงบ เป็นสันติสุขทางจิตอีกประการหนึ่ง

๓. ทรงสอนให้ฝึกหัดให้เกิดสันติสุขทางทิฏฐิ ความเห็นด้วย ปัญญาพิจารณาให้เห็นว่า

สรรพสิ่งทั้งหลายไม่แน่นอนเป็น อนิจจัง ไม่เที่ยง

คงทนอยู่ไม่ได้ ต้องเสื่อมสิ้นแปรปรวน ดับไปเรียกว่าเป็น ทุกข์

ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชา อ้อนวอน ขอร้องเร่งรัดให้เป็นไปตามความประสงค์ ท่านเรียกว่า อนัตตา

เมื่อเรารู้เห็นความเป็นจริงเช่นนี้ จะทำให้จิตใจของเราเข้มแข็ง มั่นคงเด็ดเดี่ยวไม่หวั่นไหวไปตามเหตุการณ์ทั้งหลาย

มันคงอยู่ไม่ได้ ต้องเปลี่ยนแปลง เสื่อมสิ้นดับไป

ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาผ่าผืนของเรา

อย่าไปเร่งรัดให้เสียกำลังใจ
คงรักษาไว้ให้เป็นอิสระมั่นคงอยู่เสมอ
ไม่หวั่นไหวไปตามเหตุการณ์เหล่านั้น
เป็นเหตุให้ใจตั้งอยู่ในสันติสุข
เป็นอิสระ เกิดอำนาจทางจิต Mind Power ที่จะใช้ทำกิจกรณียะอันเป็นหน้าที่ของตนได้สำเร็จสมประสงค์

"นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ
สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี"

It needs a Peaceful Mind to support a Peaceful Body, and it needs a Peaceful Body to support a Peaceful Mind, and it needs Both Peaceful Body and Mind to attain all success that which you wish.

(พินัยกรรมพระอาจารย์และบทวิจารณ์)

ข้อกำหนดที่ใช้เป็นปทัสถาน ในการปลงศพ

เมื่อข้าพเจ้าถึงมรณภาพแล้ว ขอให้ผู้ที่ข้าพเจ้าได้มอบหมายการปลงศพของข้าพเจ้าไว้ จงปฏิบัติในศพของข้าพเจ้าตามข้อกำหนดดังนี้ คือ:-

๑. ไม่ต้องออกบัตรเชิญคนมาในงานศพ ไม่ต้องโฆษณาแจ้งกำหนดและรายการทำศพไม่ว่าอย่างไร ๆ ทางสื่อมวลชนไม่ว่าชนิดไหน ๆ

๒. สิ่งของทุกอย่าง ที่มีระเบียบต้องได้รับพระราชทานในงานศพ ตามชั้นแห่งสมณศักดิ์ ไม่ต้องแจ้งขอรับพระราชทาน คือ สิ่งของทั้งนี้ ไม่ต้องแจ้งขอรับพระราชทานไปทางสำนักพระราชวัง

๓. หีบใส่ศพนั้น ให้ใช้หีบใหม่ที่ซื้อมาจากร้านค้าเพียงใบเดียว ไม่ต้องเช่าหีบสวย ๆ มาครอบดังที่ทำกันอยู่โดยทั่วไป เพราะหีบนี้ได้ถูกใช้ครอบศพใครต่อใครมาแล้วมากมาย

๔. ไม่ต้องมีพิธีตั้งศพรับน้ำสรงจากใครๆ ก่อนบรรจุศพลงหีบ อย่างที่นิยมทำกันอยู่โดยทั่วไป

๕. การตั้งศพและมีพิธีกรรมสวดบรรยายธรรมหน้าศพด้วยภาษาที่หาคนฟังรู้เรื่องได้ยากนั้น ไม่เกิดมีประโยชน์อะไรตามคำสอนในพระพุทธศาสนา หากเห็นเป็นความจำเป็นที่เกี่ยวกับจะถูกสังคมติเตียน อย่างมาก ให้ตั้งสวดเพียง ๑ คืน และเมื่อกำหนดทำการเผาที่วัดไหน ก็ขอให้ตั้งสวดที่วัดนั้น การตั้งนี้ ให้มอบให้ทางวัดที่รับเผา จัดการให้โดยตลอด อย่าตั้งสวดที่วัดราชบพิธ เพราะต้องรบกวนให้ผู้อื่นต้องลำบาก พึงทราบว่า สิ่งใดที่ได้มาด้วยการจ่ายทรัพย์ซื้อนั้น สิ่งนั้นย่อมต้องมีราคาถูกกว่าสิ่งที่ได้มาด้วยการขอเสมอ

๖. ในการเผานั้น ไม่ต้องมีพิธีกรรมวางธูปเทียนเครื่องขมาศพที่เชิงตะกอนหน้าเตา ให้บรรจุหีบศพนั้นเข้าเตาเผาเลย เมื่อใครประสงค์จะเผา ก็ให้เข้าเผาที่เตานี้ และเวลาเผานั้น ควรเป็นเวลาก่อนเที่ยงวัน หรือเวลาหลังจาก ๑๘.๐๐ น. ไปแล้ว เพราะตอนบ่าย มีศพคั่งอยู่มาก จะทำการเผาในวันที่เราต้องการไม่ได้

๗. เมื่อเผาเสร็จแล้ว ให้เก็บกระดูกและเถ้าถ่านที่เกิดจากการเผานั้นรวมฝั่งลงไว้ที่โคนต้นโพธิ์ เพื่อให้เกิดเป็นอาหารแก่ต้นโพธิ์ ต้นโพธิ์ที่จะใช้เป็นที่ฝั่งกระดูกและเถ้าถ่านนี้ ขอให้เป็นต้นโพธิ์ที่ถูกกำหนดให้เป็นเจดีย์ คือเป็นต้นโพธิ์ที่มีการก่ออิฐฐือปูนล้อม หรือที่มีรั้วล้อม ซึ่งจะเป็นต้นโพธิ์ในวัดที่ทำการเผาศพนั้นก็ได้ หรือในวัดราชบพิธก็ได้ จะฝั่งที่ต้นไหนต้องขอให้เจ้าอาวาสในวัดที่ต้นโพธิ์นั้นตั้งอยู่ อนุญาตเสียก่อน

๘. เมื่อเผาศพเสร็จแล้ว ขอให้ลงแจ้งความในหนังสือพิมพ์รายวันฉบับใดฉบับ ๑ มีกำหนด ๓ วัน ตามข้อความนี้ ว่า "พระภิกษุปวสาทิโก วัดราชบพิธ ถึงมรณภาพและได้ทำการปลงศพอย่างเงียบ ๆ ตามที่ท่านสั่งไว้เสร็จแล้ว"

๙. หากมีใครนำทรัพย์มาช่วยในการศพนี้เอง (เพราะไม่ได้บอก) อย่าใช้ทรัพย์นี้ในการปลงศพเลย แต่ให้ส่งทรัพย์ทั้งหมดนั้นเข้าในทุนโครบุญ ในนิธิปฏิสังขรณ์แผนกไม่ใช้ต้นทุน ของวัดราชบพิธ ที่ข้าพเจ้าได้ตั้งไว้ในพ.ศ. ๒๕๐๕

๑๐. ในการปลงศพนี้ ขอให้จ่ายทรัพย์อย่างประหยัด หากทุนที่ให้มอบไว้เพื่อการนี้มีเหลืออยู่ ขอให้จัดทุนที่เหลืออยู่นี้ทั้งหมดเป็นทุนนอนหาดอกผล และให้ใช้ดอกผลนี้เป็นส่วน

อุปถัมภ์ในการเล่าเรียน แก่หลานที่สนใจในการเล่าเรียน ราย ที่ขาดแคลนทรัพย์

๑๑. นิธิเผยแผ่พุทธธรรมของวัดราชบพิธ ข้าพเจ้า ผู้เดียวเป็นผู้จัดตั้งขึ้น ในเวลาที่เขียนข้อกำหนดนี้ นิธินี้มีทุน นอนอยู่หกหมื่นห้าร้อยบาทกว่า จนถึงเวลาที่ข้าพเจ้าถึงมรณภาพ นิธินี้อาจมีทุนนอนกว่าแสนบาท เมื่อนิธินี้ยังดำรงอยู่ ในทุกๆ ปี ปีละครั้งเป็นอย่างน้อย ขอให้เลือกหนังสือที่ข้าพเจ้าได้แต่ง ไว้ไปมอบให้ทางการวัดราชบพิธพิมพ์แจกในนามของนิธินี้ ด้วย ใช้ดอกผลที่เกิดจากนิธิเผยแผ่ ฯ นี้ เป็นค่าพิมพ์

วัดราชบพิธ จังหวัดพระนคร

วันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๙

มอบให้เป็นผู้จัดการปลงศพ

ข้าพเจ้าขอมอบให้นางสาวองุ่น ฉายา หลานของข้าพเจ้า เป็นผู้จัดการปลงศพของข้าพเจ้าโดยตลอด ในการปลงศพนี้ จะตั้งให้ผู้ใดทำแทนก็ได้ แต่ขอให้ทำตาม ข้อกำหนดที่ใช้เป็นปทัสถานในการปลงศพ ๑๑ ข้อ ที่ข้าพเจ้าได้เขียนขึ้นนั้น

พึงทราบว่า ข้าพเจ้าไม่มีความประสงค์จะให้เกิดเป็นความลำบากกายลำบากใจ แก่ท่านผู้อื่น เพราะศพของข้าพเจ้าเป็นเหตุ ข้าพเจ้าไม่ต้องการเกียรติ ในคราวเป็นศพที่มีคนไปเบามาก แต่ข้าพเจ้าต้องการให้เกิดมีประโยชน์ที่ยั่งยืนแก่ผู้อื่นเพราะข้าพเจ้าเป็นเหตุ

วัดราชบพิธ พระนคร

๒๕ กันยายน ๒๕๐๙

ผู้มองไม่เห็นความมีเกียรติ ในการตั้งศพไว้สวดนาน ๆ

"คามหุโณ"

ในรอบปี ๒๕๒๒ ที่ผ่านมาหลายเดือนนี้ มีพระภิกษุชั้นมหาเถระ ๒ รูปมรณภาพ ข่าวการมรณภาพของท่านทั้ง ๒ ควรเป็นข่าวทำความน่าทึ่งแก่ผู้ได้ทราบ อย่างน้อยก็น่าจะเป็นแบบอย่างที่ดีแก่วงการสังคมศาสนา

พระมหาเถระรูปที่หนึ่ง เป็นพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย คือ ท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ (กี มารชิโนเปรียญ ๙ ประโยค) วัดทองนพคุณ เขตคลองสาน กทม.

พระมหาเถระรูปที่สอง เป็นพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต คือ ท่านเจ้าคุณพระธรรมโสภณ (พื้น ปาสาทิโก เปรียญ ๗ ประโยค) วัดราชบพิธ เขตพระนคร กทม.

พระมหาเถระรูปที่หนึ่งมรณภาพเมื่อประมาณ ๕ เดือนมาแล้ว ส่วนพระมหาเถระรูปที่สอง เพิ่งมรณภาพเมื่อปลายเดือนสิงหาคมที่ผ่านมานี้เอง

ทั้งสองรูปได้เขียนคำสั่งคล้ายคำพินัยกรรมในการให้จัดการศพของท่านไว้ก่อนมรณภาพ รูปที่มรณภาพก่อนจะเขียนไว้ก่อนมรณภาพเมื่อเวลาใดไม่แจ้งชัด แต่รูปที่ ๒ เขียนคำสั่งให้จัดการศพของท่านตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๙ หรือเมื่อ ๑๓ ปีมาแล้ว จะว่ารูปที่ ๒ เอาอย่างรูปที่หนึ่งย่อมไม่ได้

สาระสำคัญของคำสั่งให้จัดการทำศพของ พระมหาเถระทั้งสองนี้คล้ายกัน ต่างแต่รายละเอียดปลีกย่อยเท่านั้น เช่นรูปที่หนึ่งสั่งไว้ว่าเวลาท่านมรณภาพลง ห้ามตั้งโต๊ะบอกบุญเรี่ยไรปัจจัยชาวบ้านมาทำศพของท่าน เพราะปัจจัยท่านมีอยู่แล้ว ขอให้รวบรวมมาทำ ถ้ายังเหลือให้ตั้งเป็นทุนมูลนิธิ บำรุงการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในวัด อย่าได้รบกวนชาวบ้านให้เดือดร้อน อย่าตั้งศพของท่านไว้นานเกินควร ท่านว่าการตั้งศพไว้สวดนาน ๆ ไม่เห็นจะเป็นเกียรติยศเกียรติศักดิ์ตรงไหน ทำให้สิ้นเปลืองเปล่า ๆ หนังสือที่จะพิมพ์แจกเป็นบรรณาการในงานศพของท่าน ถ้าจะพิมพ์ก็ได้ แต่ห้ามเขียนคำสรรเสริญสดุดีท่าน เพราะไม่มีประโยชน์

รูปที่สองหนักข้อยิ่งกว่านั้นเพราะเขียนห้ามขอรับพระราชทานสิ่งของจากสำนักพระราชวัง เช่นโกศมาใส่ศพท่าน

ห้ามออกบัตรเชิญ ห้ามตั้งศพไว้รับน้ำสรงเมื่อเผาแล้วให้นำกระดูกของท่านไปโปรยไว้ตามโคนต้นโพธิ์ในวัด กระดูกจะได้เป็นปุ๋ยบำรุงต้นโพธิ์ หากมีใครทราบข่าวโดยบังเอิญนำปัจจัยมาร่วมทำบุญในงานศพของท่านก็อย่านำปัจจัยนั้นไปใช้จ่ายในงานศพ แต่ให้สมทบทุนมูลนิธิเผยแพร่ศาสนาที่ท่านทำไว้ ซึ่งเรียกว่า "มูลนิธิเผยแผ่พุทธธรรมวัดราชบพิธ" ท่านสั่งไว้ว่า การสวดศพด้วยภาษาที่หาคนฟังรู้เรื่องได้ยากนั้นไม่เกิดมีประโยชน์อะไรตามคำสอนในพระพุทธศาสนา

ที่ผู้เขียนว่าข่าวการมรณภาพโดยเฉพาะคำสั่ง ให้จัดการศพของพระภิกษุชั้นมหาเถระทั้ง ๒ รูป น่าทึ่ง ก็เพราะดูออกจะผิดแผก จนบางท่านอาจเห็นเป็นการแหวกแนวจากที่เคยเห็นมาในงานศพของพระภิกษุชั้นมหาเถระผู้ทรงสมณศักดิ์สูงอื่น ๆ เพราะในรายอื่น ๆ มักตั้งศพสวดกันนาน ๆ เหมือนศพของคนสำคัญทางฝ่ายบ้านเมือง บางศพตั้งสวดไว้เป็นเวลา ๓–๔ เดือน

การตั้งศพไว้สวดนาน ๆ ก็ดีไปอย่างหนึ่ง สำหรับผู้ตายหรือผู้มรณภาพเช่นกรณีที่เป็นพระภิกษุที่เป็นที่เคารพนับถือของประชาชน และมีศิษยานุศิษย์มาก ทั้งนี้ เพื่อจะให้ท่านที่เคารพนับถือเหล่านั้นได้แสดงกตัญญูกตเวทิตาธรรมให้ปรากฏ

แต่ถ้ามองในด้านความจำเป็นทางเศรษฐกิจจะเห็นว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นเรื่องฟุ่มเฟือย ไม่ตรงกับหลักศาสนาพุทธที่สอนให้ประหยัด

ดูแต่พระพุทธสรีระของพระพุทธเจ้าทางบ้านเมืองและทางคณะสงฆ์สมัยนั้นก็ตั้งไว้เพียง ๗ วัน แล้วจึงถวายพระเพลิง ที่ตั้งไว้เพียงแค่นั้นก็มิใช่ว่า เพื่อให้เป็นพระเกียรติยศพระ-เกียรติศักดิ์แด่พระพุทธเจ้า แต่เพื่อให้บรรดาพระสงฆ์ สาวกที่อยู่ต่างเมืองอันห่างไกลได้เดินทางมานมัสการพระพุทธสรีระก่อนถวายพระเพลิง

พระบรมศาสดาพุทธเจ้านิพพานตั้งพระบรมศพหรือพระพุทธสรีระไว้เพียง ๗ วัน ส่วนบรรดาศพพระสาวกรุ่นหลังต่อมาโดยเฉพาะในเมืองไทยใหญ่โตเหมือนศพขุนนางทางบ้านเมืองตั้งศพไว้สวดกันเป็นเดือนเป็นปี คิดในแง่นี้ก็ดูกระไรอยู่ ผู้เขียนเข้าใจเจตนารมณ์ของพระมหาเถระทั้งสองดังกล่าวข้างต้นก็คือ ไม่ต้องการรบกวนใครให้เดือดร้อนเพราะศพของท่านเป็นเหตุ

ท่านทั้งสองเป็นพระสมณศากยบุตรโดยแท้ เพราะสมณศากยบุตรแปลว่า สาวกหรือลูกของพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน

บรรดาพระสาวกให้เป็นคนมีอัธยาศัยเกรงใจชาวบ้าน เพราะนักบวชย่อมอาศัยชาวบ้านจึงต้องหัดให้เป็นผู้มีอัธยาศัยอย่างนั้น จะเรียกว่าให้หัดมีอัธยาศัยเห็นความเดือดร้อนของชาวบ้านยิ่งกว่าความเดือดร้อนของตนก็ได้

การกระทำของพระมหาเถระทั้งสองดังกล่าวมานี้ ผู้เขียนคิดว่าคงจะเป็นก้าวแรกแห่งการปฏิวัติธรรมเนียมฟุ่มเฟือยและไม่จำเป็นลงได้มาก และจะเป็นตัวอย่างที่ดีในสังคมศาสนาด้วยจึงนำมาเขียนเผยแพร่ให้ปรากฏไว้ ณ ที่นี้

แนวการศึกษา
ปฏิบัติตามธรรมในพระพุทธศาสนา

ผู้ใคร่ในการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ควรศึกษาให้รู้จักธรรม ๙ ประการ คือ:- ๑ นาม-รูป ๒ สังขาร ๓ สามัญลักษณะ ๔ กรรม ๕ สังสารวัฏฏ์ ๖ ศีล ๗ สมาธิ ๘ ปัญญา ๙ นิพพาน

๑. นาม-รูป

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เทฺว ธมฺมา อภิญฺญา ปริญฺเญยฺยา นามญฺจ รูปญฺจ ธรรม ๒ อย่างอันผู้ปฏิบัติควรกำหนดรู้ด้วยปัญญาอันสุขุม คือ นาม ๑ รูป ๑ ดังนี้

พระพุทธดำรัสนี้ หมายความว่า ภายในคนเรานี้มีธรรมอยู่ ๒ อย่าง คือ นามธรรม อันได้แก่ เวทนา คือ ความรู้สึกว่าเป็นสุข-เป็นทุกข์-เฉยๆ, สัญญา คือ ความจำรูป จำเสียง จำกลิ่น จำรส จำโผฏฐัพพะ (สิ่งที่กระทบกาย) จำเรื่องราวต่าง ๆ ได้, สังขาร คือ ความนึกดีบ้าง ชั่วบ้าง ไม่ดีไม่ชั่วบ้างที่เข้ามาปรุงแต่งจิต, วิญญาณ คือ ความรู้ในขณะตา

เห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้สูดกลิ่น ลิ้นได้ลิ้มรส กายได้ถูกต้องโผฏฐัพพะ ใจนึกถึงเรื่องต่าง ๆ นี้รวมเรียกว่า "นามธรรม"

รูปธรรม อันได้แก่ ร่างกาย คือ ธาตุดินซึ่งมีลักษณะเอิบอาบ ธาตุไฟซึ่งมีลักษณะร้อน ๆ ธาตุลมซึ่งมีลักษณะพัดไหว รวมตัวกันเข้าเป็นรูปร่างกาย เรียกว่า "รูปธรรม"

รูปธรรมเป็นที่อาศัยของนามธรรม และนามธรรมอาศัยอยู่ในรูปธรรม เป็นคู่กันอยู่ อาศัยกันอยู่ จนกว่าจะสิ้นเหตุ เหตุเกิดของรูปธรรม คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม อาหาร, เหตุเกิดของนามธรรม (เฉพาะ เวทนา สัญญา สังขาร) คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม ผัสสะ (เฉพาะวิญญาณ) คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม นาม–รูป

นามธรรมและรูปธรรมทั้ง ๒ อย่างนี้ บางทีท่านเรียกว่า "นามขันธและรูปขันธ์" จำแนกออกเป็นขันธ์ ๕ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ ๔ อย่างนี้จัดเป็นนามขันธ์ ส่วนรูปจัดเป็นรูปขันธ์ ๑ จึงรวมเป็น ๕ ขันธ์ คือ ๕ กอง ขันธ์ ๕ หรือว่า นามรูปนี้ รวมเรียกว่าสังขาร ฉะนั้นควรศึกษาให้รู้จักสังขารสืบต่อไป

๒. **สังขาร**

คำว่า "สังขาร" โดยทั่วไปหมายถึงสภาพผู้ปรุงแต่ง ๑ สภาพที่ถูกปรุงแต่ง ๑ เช่น อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม อาหาร เป็นสังขารผู้ปรุงแต่ง, รูป เป็นสังขารที่ถูกปรุงแต่ง อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม ผัสสะ เป็นสังขารผู้ปรุงแต่ง เวทนา สัญญา สังขาร เป็นสังขารที่ถูกปรุงแต่ง อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม นามรูป เป็นสังขารผู้ปรุงแต่ง, วิญญาณ เป็นสังขารที่ถูกปรุงแต่ง

ตามนัยนี้ผู้ปฏิบัติพึงสังเกตให้รอบคอบ ก็จะทราบได้ว่า นาม–รูป ที่กล่าวมาแล้วในบทที่ ๑ นั้น เป็นสังขารส่วนที่ถูกปรุงแต่งทั้งสิ้น

ฉะนั้น พึงศึกษาให้ทราบสังขารให้พิสดารออกไปอีกหน่อย เพื่อจะได้รู้จักเท่าทันสังขารทั้งปวง กล่าวคือ สิ่งที่ธรรมดาคุมเข้าจากธาตุ เช่น ร่างกายและต้นไม้ก็ดี สิ่งที่คนคุมเข้าจากสัมภาระเช่นรถและเรือ เป็นต้นก็ดี ชื่อว่าสังขาร ตามนัยนี้พึงเห็นได้ว่า สังขารมี ๒ คือ ๑ อุปาทินนกสังขาร สังขารที่มีใจครอง เช่น มนุษย์ อมนุษย์ ดิรัจฉานต่างประเภท ๒ อนุปาทินนกสังขาร สังขารที่ไม่มีใจครอง เช่น ภูเขา ต้นไม้ รถ เรือ เป็นต้น

ยังมีสังขารอีก ๓ อย่าง คือ ๑ กายสังขาร หมายถึง ผู้ปรุงแต่งกายให้เป็นอยู่ได้ คือ ลมหายใจ ๒ วจีสังขาร หมายถึงผู้ปรุงแต่งวาจาให้เปล่งออกถูกต้องตามประสงค์ ไม่ผิดพลาด คือ วิตกวิจาร ความตรึกตรอง ๓ จิตตสังขาร หมายถึง ผู้ปรุงแต่งจิต ย้อมจิตให้มีประการต่าง ๆ คือ สัญญากับเวทนา

คนเราทุกคนย่อมถูกสังขารทั้ง ๓ อย่างนี้ปรุงแต่งกาย วาจา จิต อยู่เสมอ แต่ถ้าหลับ วจีสังขาร กับ จิตสังขาร หยุดพักไปจนกว่าจะตื่น พอตื่นขึ้นปรุงแต่งกันต่อไป

สังขารทั้งปวงดังกล่าวมา มีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็นลักษณะเหมือนกันหมด ไม่มีการยกเว้นแก่ใคร ๆ เลย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความมิใช่ตัวตน ๓ อย่างนี้ มีเสมอกันแก่สังขารทั้งปวง จึงเรียกว่า "สามัญลักษณะ" ฉะนั้นควรศึกษาให้เข้าใจในเรื่องสามัญลักษณะกันต่อไป

๓. สามัญลักษณะ

สามัญลักษณะมี ๓ อย่าง คือ:– ๑ อนิจจตา ความไม่เที่ยง ๒. ทุกขตา ความเป็นทุกข์ ๓. อนัตตา ความไม่ใช่ตน

ความที่สังขารทั้งปวงดังกล่าวมาในบทที่ ๒ นั้น มีอน เกิดขึ้นในเบื้องต้น เปลี่ยนแปรในท่ามกลาง และแตกสลายกลายเป็นอย่างอื่นไปในที่สุด ได้ในคำว่า อุปปาโท ปัญญายะติ ความเกิดขึ้นปรากฏ วะโย ปัญญายะติ ความเสื่อมไปปรากฏ ฐิตัสสะ อัญญะถัตตัง ปัญญายะติ เมื่อตั้งอยู่ ความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นย่อมปรากฏนี้เป็นลักษณะของความไม่เที่ยง ชื่อว่า อนิจจตา

ความที่สังขารทั้งปวง ทนอยู่ในสภาพเดิมได้แสนยาก และทนมิได้เลย ต้องมีอันเสื่อมไปทุก ๆ ขณะวินาที นี้ชื่อว่า ทุกขตา

ความที่สังขารทั้งปวง เปลี่ยนไป ทนอยู่ไม่ไหว ต้องเสื่อมไป ดับไป ไม่มีใครบังคับยับยั้งไว้ได้ นี้ชื่อว่า อนัตตา

ผู้ปฏิบัติพึงทราบให้พิเศษออกไปอีกว่า สามัญลักษณะทั้ง ๓ นี้มีเสมอไปแก่สังขารเท่านั้น แต่ไม่เสมอไปแก่**วิสังขาร** คือ ธรรมชาติที่มิใช่สังขารที่ท่านหมายเอานิพพาน กล่าวคือ อนิจจลักษณะ และทุกขลักษณะ ไม่มีแก่นิพพาน เพราะนิพพานเป็นธรรมชาติที่ไม่มีเหตุปัจจัยอันใดเป็นเครื่องปรุงแต่งให้เกิด จึงเป็นธรรมที่เที่ยงอย่างยิ่ง สุขอย่างยิ่ง ส่วนอนัตตลักษณะ

ย่อมมีได้ทั้งแก่สังขารทั้งแก่วิสังขาร เพราะสังขารมีเกิดมีดับใคร บังคับมิได้ดังที่กล่าวแล้ว และวิสังขารคือนิพพาน ก็ไม่มีตัวตน ดังจะกล่าวข้างหน้า ในบทที่ว่าด้วยเรื่องนิพพาน

อันคนเราทุกรูปทุกนาม ทั้งมวลล้วนแต่เป็นอุปาทินนกสังขารที่ถูกปรุงแต่งขึ้นมาจากกรรมถึงแม้ว่าตกอยู่ในอำนาจของสามัญลักษณะเหมือนกันก็จริงอยู่ แต่ยังมีความผิดแผกแตกต่างกันด้วยอำนาจกรรม ฉะนั้นควรศึกษาในเรื่องกรรมสืบต่อไป

๔. กรรม

คำว่า "กรรม" แปลตามศัพท์ว่า การงาน คือสิ่งที่คนทำ ๑ แปลว่า การกระทำ คือ กิริยาของผู้ทำ ๑ ก็เรื่องกรรมนี้ โดยย่อมี ๒ ชนิด คือ ๑ กัลยาณกรรม การงาน หรือการกระทำที่ดีงาม เรียกสั้นว่า "กรรมดี" หมายถึงกรรมที่ไม่มีโทษ มีแต่ประโยชน์ นำความสุขมาให้ ๒ บาปกรรม การงาน หรือการกระทำที่ชั่ว เรียกสั้นว่า "กรรมชั่ว" หมายถึงกรรมที่มีโทษ ไม่มีประโยชน์นำความทุกข์มาให้ กรรมทั้ง ๒ ชนิดนี้แหละเป็นเครื่องแบ่งแยกคนเราให้แตกต่างกันไป แม้เกิดในท้องมารดาเดียวกัน ก็มิใช่ว่าจะดีหรือชั่วเสมอกัน ชาติ ตระกูล

ไม่อาจแยกบุคคลให้แตกต่างกันได้ ทั้งไม่อาจควบคุมให้เสมอเหมือนกันได้ จะดี จะร้าย ก็สุดแล้วแต่กรรมลิขิต มีพระพุทธภาษิตว่า

น ชจฺจา วสโล โหติ น ชจฺจา โหติ พฺราหฺมโณ
กมฺมุนา วสโล โหติ กมฺมุนา โหติ พฺราหฺมโณ

คนจะเป็นคนเลว มิใช่เพราะชาติ จะเป็นคนดีก็มิใช่เพราะชาติ แต่จะเลว จะดีได้เพราะกรรม

กมฺมุนา วตฺตตี โลโก กมฺมุนา วตฺตตี ปชา (๑๓/๖๔๘)

สัตวโลกคือประชาชนชาวโลกย่อมเป็นไปตามกรรม อาศัยกรรมเป็นไป เหมือนรถอาศัยล้อแล่นไปฉะนั้น

เพราะฉะนั้น คนเราควรระวังกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม คือการกระทำทางกาย วาจา ใจ อย่าให้เป็นบาปกรรม อันเป็นเครื่องก่อให้เกิดทุกข์เกิดโทษ และควรประคองให้เป็นกัลยาณกรรม อันเป็นเหตุนำความสุขความเจริญมาให้ ทั้งนี้ก็เพราะคนเราทั้งหลายที่เกิดมามีรูปมีนาม มีความทุกข์ติดตามมาแล้วตั้งแต่เกิด จึงไม่ควรก่อบาปกรรมซ้ำเติม เพิ่มทุกข์ต่าง ๆ ให้แก่สังขารให้มากขึ้นไปอีก และบาปกรรมนี้แหละเป็นเหตุให้คนเราต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏฏ์ไม่รู้ที่สิ้น

สุด, ฉะนั้น ผู้มุ่งในธรรมปฏิบัติ ควรศึกษาให้เข้าใจในเรื่องสังสารวัฏฏ์ ต่อไป.

๕. สังสารวัฏฏ์

การที่สัตวโลกทุกรูปทุกนาม ท่องเที่ยววนเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพ ๓ หรือภูมิ ๓ คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ หรือ กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ เรียกว่า "สังสารวัฏฏ์" หรือ "วัฏฏสงสาร" ตัวจักรที่เกี่ยวเนื่องกันให้หมุนวนเวียนมีอยู่ ๓ คือ กิเลส กรรม วิบาก

กิเลสนั้นได้แก่ อกุศลเจตสิกธรรม คือ ธรรมารมณ์อันไม่ดีที่เข้าประกอบกับจิต ทำจิตเศร้าหมอง ซึ่งมีประการต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่โลภะ โทสะ โมหะ เป็นเค้ามูล แล้วแตกแขนงออกไปเป็นอันมาก และยังแยกออกเป็น ๓ ชั้น คือ ๑ กิเลสชั้นหยาบทำจิตให้เศร้าหมองขุ่นมัวจนเกินไป มิอาจอดกลั้นไว้ได้ เป็นเหตุให้ทำชั่ว พูดชั่ว ผู้ที่ถูกกิเลสชั้นหยาบเข้าครอบงำจิตแล้ว กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม เสียไปหมด.

๒ กิเลสชั้นกลาง ทำจิตให้เศร้าหมองขุ่นมัวอยู่ภายใน ผู้ที่ถูกกิเลสชั้นกลางครอบงำจิต จิตย่อมกระวนกระวายหาความสงบมิได้ ถ้าไม่รู้จักระงับ ก็อาจกลายเป็นกิเลสหยาบไปได้เหมือนกัน. ๓ กิเลสชั้นละเอียด นอนเนื่องอยู่ในสันดาน บางทีไม่ปรากฏ แต่เมื่อมีอารมณ์มายั่ว ก็ย่อมเกิดขึ้น กิเลสทั้ง ๓ ชั้นนี้แหละ เป็นตัวจักรอันร้ายกาจ เมื่อยังไม่ขาดตราบใด สัตวโลกก็ต้องหมุนวนไปตราบนั้น เพราะเมื่อกิเลสเข้าครอบงำสัตว์ (ผู้ข้องในโลก) สัตว์ก็ทำกรรม.

กรรม นั้น ได้แก่ การกระทำ ดังที่กล่าวแล้วในบทที่ ๔ ผู้ที่มีกิเลสหยาบ ก็ทำกรรมชั่วมาก ทำกรรมดีน้อย, ผู้มีกิเลสอย่างกลาง ย่อมทำกรรมชั่ว–ดี พอ ๆ กัน, ผู้ที่มีกิเลสอย่างละเอียด ย่อมทำกรรมชั่วน้อย ทำกรรมดีมาก. เมื่อทำกรรมชั่ว–ดีไว้เท่าใด ก็ย่อมได้รับวิบากเท่านั้น.

วิบาก นั้น คือผลที่เผล็ดออกจากเหตุคือกรรมที่สัตว์กระทำไว้. ถ้าทำกรรมชั่วมาก วิบาก ก็เป็นทุกข์อันสาหัสในอบายภูมิ ๔ คือ นรก เปรต อสุรกาย ดิรัจฉาน, ถ้าทำกรรมชั่ว-

ดีพอ ๆ กัน วิบากก็เป็นทุกข์บ้าง เป็นสุขบ้าง หรือเป็นสุขอันประณีตยิ่ง ๆ แต่ยังอิงความทุกข์มีชาติ ชรา เป็นต้น ในมนุสสโลกบ้างในเทวโลกบ้าง, ถ้าทำกรรมชั่วน้อยหรือไม่ทำชั่วเลย แต่ทำกรรมดีมาก วิบากก็ดีวิเศษมีสุขมาก แต่ยังเป็นสามิสสุข คือสุขที่เจือทุกข์มีชาติชรา เป็นต้น ในพรหมโลก.

เมื่อยังมีกิเลส ก็ยังต้องทำกรรม ครั้นทำกรรมแล้ว ย่อมได้รับวิบาก เมื่อได้รับวิบากกิเลสก็เกิดขึ้นอีก สัตว์จึงท่องเที่ยววนไปในภพหรือภูมิชั้นต่ำบ้าง กลางบ้าง สูงบ้าง ดังกล่าวมาจนกว่า อรหัตตมรรคจะตัดให้ขาดลง.

เพราะฉะนั้น ผู้เห็นภัยในวัฏฏสงสาร ควรเบื่อหน่ายในวัฏฏะ ควรปฏิบัติโดยประการที่จะเปลื้องตนให้พ้นจากวัฏฏะอันหาที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่พบนี้เสีย. ก็ทางที่จะปฏิบัติให้พ้นจากวัฏฏะพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสบอกไว้แล้วว่า อยเมว อริโย อัฏฐังคิโก มัคโค เป็นต้น ใจความว่าทางอันประกอบด้วยองค์ ๘ นี้แล คือ เห็นถูก คิดถูก พูดถูก ทำถูก เลี้ยงชีพถูก

เพียรถูก ระลึกถูก ตั้งใจมั่นถูก ย่อมเป็นไปเพื่อสงบกิเลส เพื่อนิพพาน.

ทางอันประกอบด้วยองค์ ๘ นี้ ย่อเข้าในไตรสิกขา คือ พูดถูก ทำถูก เลี้ยงชีพถูก ย่อเข้าในศีลสิกขา, เพียรถูก ระลึกถูก ตั้งใจมั่นถูก ย่อเข้าในจิตตสิกขา, เห็นถูก คิดถูก ย่อเข้าในปัญญาสิกขา. ฉะนั้น ควรศึกษาเรื่องศีลเสียก่อน.

๖. ศีล

ศีล คือการปฏิบัติควบคุมกายกรรมและวจีกรรม ให้สงบเรียบร้อย มิให้จุ้นจ้านวุ่นวาย มิให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนและบุคคลอื่น รักษากิริยามารยาทให้ถูกตามระเบียบในสังคมนั้น ๆ ให้เหมาะแก่ภาวะของบุคคลนั้น ๆ ดังนี้

ก. ศีล ๕ สำหรับสังคมมนุษย์ทั่วไป ถ้าทุกคนปฏิบัติได้ดี โลกมนุษย์นี้จะรุ่งเรืองกว่านี้แน่.

ข. ศีล ๘ และอาชีวัฏฐมกศีล (กายสุจริต ๓ วจีสุจริต ๔ สัมมาอาชีวะ ๑)

สำหรับอุบาสก อุบาสิกา ผู้มุ่งสัลเลขปฏิบัติขัดเกลากิเลสให้เบาบางลง.

ค. ศีล ๑๐ สำหรับสามเณร.

ง. ศีล ๒๒๗ และศีล ๔ (ปาติโมกขสังวร ๑ อินทรียสังวร ๑ อาชีวปาริสุทธิ ๑ จตุปัจจยปัจจเวกขณะ ๑) สำหรับภิกษุ

ศีลทั้ง ๔ ประเภทดังกล่าวนี้ จัดเป็นโลกิยศีล เพราะยังมอาสวะ คือผู้ที่ปฏิบัติในศีลเหล่านี้ยังมีกิเลสสวะอยู่ จึงต้องสมาทานระวังรักษาศีล เพื่อกำจัดกิเลสหยาบ ๆ ที่ล่วงไหลทางกายวาจา แต่โลกิยศีลนี้ ย่อมเป็นเหตุนำมาซึ่งความดีพิเศษในภพ และเป็นเครื่องสนับสนุนการสลัดออกจากภพ.

ส่วนศีลในองค์มรรค จัดเป็นโลกุตตรศีล เพราะไม่มีอาสวะ คือท่านผู้เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานต่อ จนบรรลุอริยมรรคเบื้องต้น ศีลของท่านจึงจัดเป็นโลกุตตรศีล ๆ นั้นย่อมเป็นเครื่องนำมาซึ่งความสลัดออกจากภพ และเป็นที่ตั้งแห่งปัจจเวกขณญาณ จึงเรียกว่าอธิศีลก็ได้.

๗. สมาธิ

สมาธิ คือการปฏิบัติรักษาจิตให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียว โดยการปราบนิวรณธรรมทั้ง ๕ อันเป็นกิเลสชั้นกลางให้สงบ แล้วทำองค์ ๕ แห่งปฐมฌานให้เกิดขึ้น แล้วละองค์แห่งปฐมฌานบางอย่างเข้าทุติยฌาน แล้วละองค์แห่งทุติยฌานบางอย่าง เข้าตติยฌาน แล้วละองค์แห่งตติยฌานบางอย่างเข้าจตุตถฌาน จิตจึงตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียวอันบริสุทธิ์ เพราะมีสติคุมจิตให้ดิ่งนิ่งเฉยไม่หวั่นไหวไปตามสุขและทุกข์. แม้สมาธิก็จัดเป็น ๒ คือ โลกิยสมาธิ ได้แก่ สมาธิของท่านผู้เจริญสมถะและวิปัสสนา แต่ยังไม่บรรลุมรรคผล, โลกุตตรสมาธิ ได้แก่ สมาธิในองค์มรรค เกิดขึ้นแก่ท่านผู้เจริญวิปัสสนาในขณะถึงมรรคผล จึงเรียกว่า อธิจิตก็ได้.

๘. ปัญญา

ปัญญา คือความรอบรู้ในกองสังขารคือนามรูป ให้เห็นตามเป็นจริงว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอัตตา ได้แก่ วิปัสสนา

ปัญญา ตั้งแต่สัมสนญาณ จนถึงอนุโลมญาณ ซึ่งเกิดขึ้นด้วยอำนาจสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน แม้ปัญญาก็จัดเป็น ๒ คือ โลกิยปัญญา ได้แก่ ปัญญาที่รู้บาปบุญคุณโทษ รู้ประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ รู้รูปนาม รู้สังขาร รู้ไตรลักษณ์ แต่ยังไม่ถึงมรรคผลนิพพาน, โลกุตตรปัญญา ได้แก่ ภาวนามยปัญญา ที่เกิดขึ้นแก่ท่านผู้เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ในขณะที่ถึงมรรคผล นิพพานกำจัดกิเลสชั้นละเอียดที่นอนเนื่องในสันดานได้บางส่วนจนกระทั่งสิ้นเชิง จึงเรียกว่าอธิปัญญา ก็ได้.

๙. นิพพาน

นิพพาน คือธรรมชาติเป็นที่ดับเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์ทั้งมวล เพราะกิเลสเพลิงทุกข์มาถึงคุณชาตินี้แล้ว ก็ดับไปหมดไม่มีเชื้อเหลืออยู่อีกเลย. เพลิงกิเลส ได้แก่ ไฟคือราคะโทสะโมหะ เป็นต้นที่เป็นเหตุให้ทำกรรม เพลิงทุกข์ได้แก่ ชาติชรามรณะเป็นต้น ที่เป็นผลของกรรม เพลิงกิเลส และเพลิงทุกข์นี้ลุกโพลงอยู่ หมุนวนอยู่จนกว่าจะถึงนิพพาน.

ก็นิพพาน นั้น มิใช่มรรค มิใช่ผล นอกเหนือเหตุผล เป็นธรรมชาติที่ไม่มีแดนเกิด เพราะอริยมรรคให้เกิด ก็มิใช่ พระอริยเจ้าทำให้เกิด ก็มิใช่ เป็นธรรมชาติที่มีอยู่เดิม. พระ-อริยเจ้าไปถึงได้ด้วยอริยมรรค เหมือนสถานที่บางแห่งในโลก บุคคลย่อมไปถึงได้ด้วยยานพาหนะฉะนั้น.

เพราะนิพพานไม่มีเครื่องปรุงแต่ง จึงเรียกว่าวิสังขาร เมื่อไม่มีเครื่องปรุงแต่งให้เกิดจึงไม่แก่ ไม่ตาย เป็นธรรมชาติเที่ยงแท้โดยปรมัตถ์ เป็นบรมสุข เป็นปรมานัตตา อันบุคคลพึงได้พึงถึงด้วยคุณวิเศษอันสำเร็จด้วยความเพียรปฏิบัติในศีล สมาธิ ปัญญา โดยไม่ย่อหย่อนอ่อนแอ.

อนึ่ง นิพพาน มีอยู่ ๒ อย่าง คือ สันทิฏฐิกะนิพพาน หรือโลกิยนิพพาน ได้แก่ การดับกิเลสได้เพียงชั่วขณะ อันผู้ปฏิบัติพึงเห็นได้ ในคราวที่เกิดเหตุเป็นที่ตั้งแห่งความสังเวชขึ้น ราคะก็ดับไป เกิดเมตตาขึ้น โทสะก็ดับไป พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตาในสังขาร โมหะก็ดับไป แต่เมื่อ

หายสังเวช หายเมตตา เลิกพิจารณา ราคะโทสะโมหะกลับเกิดขึ้นอีก. โลกุตตรนิพพานได้แก่การดับกิเลสได้อย่างเด็ดขาดด้วยอำนาจอริยมรรค.

ฉะนั้น ผู้สนใจในธรรมทางพระพุทธศาสนา ควรศึกษาและปฏิบัติตามธรรมทั้ง ๙ ประการก็ย่อมจะได้รับรสแห่ง-ธรรม โดยสมควรแก่การปฏิบัติ

ศ.อ.น. วัดบวรนิเวศวิหาร

๒๒ พ.ย. ๒๒

ความแรก

หนังสือที่ท่านกำลังถืออยู่ในมือขณะนี้ ผมมีสาเหตุที่ต้องจัดพิมพ์ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง กล่าวอย่างยาวได้ว่า

ตั้งแต่พิมพ์ครั้งแรกในปี ๒๕๑๕ จนถึงครั้งที่ ๕ เมื่อปี ๒๕๒๒ ในการพิมพ์ทุกครั้งผมพยายามแก้ไข ปรับปรุงเรื่อยมา เมื่อจะพิมพ์ใหม่ในครั้งนี้ เพื่อนนายทหารซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยของผมในสำนักงานเตือนว่า ตั้งแต่พิมพ์ครั้งแรกเป็นต้นมาจนบัดนี้ ประเทศไทยเปลี่ยนรัฐบาลมาแล้วรวม ๗ ชุด สมควรที่ผมจะต้องสละเวลาในหน้าที่รองผู้อำนวยการผลิตภัณฑ์ใบตองแห่งประเทศไทย ทำการปรับปรุง "คู่มือการตาย" ให้ทันสมัยและให้ทันกับเหตุการณ์ที่ผันแปรอยู่ตลอดเวลา เขาออกปากรับจะช่วยเหลือในการพิสูจน์อักษร และรับจะเป็นผู้พิจารณาตัดทอนข้อความที่ผมอาจเผลอเขียนเสียดสีใครไปโดยไร้เจตนา ซึ่งจะทำให้ผมต้องประสบกับปัญหาและความยุ่งยากในชีวิตการงานโดยง่าย

เหตุผลอีกประการหนึ่งก็คือเนื่องจากการตายของแม่ผมเมื่อเร็ว ๆ นี้ ท่านผู้บังคับบัญชา ตลอดจนญาติมิตรทั้งหลายได้สละทุนทรัพย์ส่วนตัวช่วยเหลือในการทำศพของแม่ด้วยยอดเงินที่สูงกว่าค่าใช้จ่ายจริง หมายความว่ายังมีเงินเหลืออยู่อีกหลังจากที่ผมได้จัดงานศพให้แม่จบลงทุกขั้นตอนแล้ว ผมไปเฝ้าสมเด็จพระสังฆราช องค์พระอุปัชฌาย์ของผมเพื่อกราบพระบาทขอบพระทัยที่ทรงโปรดไปเป็นประธานในการประชุมเพลิง ต่อจากนั้นผมได้กราบทูลให้ทรงทราบเกี่ยวกับการตายบางตอนที่ผมไม่กล้านำมาเขียนลงหนังสือ เพราะจากประสบการณ์ที่ผมเคยออกไปทำงานในพื้นที่บางส่วนของประเทศ ผมได้ทราบมาว่าความตายของมนุษย์เรานั้น อาจนำมาทำประโยชน์อันก่อให้เกิดภาวะกำไรและขาดทุนได้ตามโอกาสอันควรแก่กรณีแต่ที่แน่นอนก็คือเจ้าของความคิดที่นำซากศพของคนเราซึ่งขณะนั้นคงเหลืออยู่เพียงธาตุดินและน้ำซึ่งกำลังรอเวลาแยกออกจากกันตามธรรมชาติ ผู้ดำเนินรายการมักจะได้กำไร อีกทั้งยังใช้ศพของคนเราเพื่อความสุขสำราญและสร้างความตื่นเต้นให้กับบุคคลบางจำพวกอีกด้วย ทรงรับสั่งว่าเมืองเรามีการ "ค้าผี" หรือ "หากินกับผี" จริงตามที่ผมได้รับฟังมา

ผมถือโอกาสกราบทูลความคิดของผมที่อยากจะพิมพ์ "คู่มือการตาย" เอาไว้แจกจ่ายเป็นวิทยาทานต่อไป หรือแม้แต่ท่านที่จะนำไปอ่านเพื่อเตรียมการศพของตัวเองเอาไว้ล่วงหน้า ผมว่าดีเสียอีกที่ท่านเป็นผู้ไม่ตั้งตนอยู่ในความประมาท สรุปว่าผมมีความมุ่งหมายที่จะช่วยให้การตายของเพื่อนร่วมโลกเป็นไปโดยสะดวกยิ่งขึ้น

ผมกราบทูลสมเด็จ ฯ ว่ากระหม่อมใคร่ขอประทานคำนำในการพิมพ์ครั้งนี้ ท่านฟังผมโดยไม่ทรงวิจารณ์แต่ประการใด และทรงรับสั่งเป็นกลาง ๆ ว่า เวลาใครมาขอให้เขียนคำนำหรืออนุโมทนาจากพระองค์มักต้องการเป็นลายพระหัตถ์ (ซึ่งเป็นการเพิ่มภาระแก่พระองค์เป็นอันมาก) ถ้าเป็นคำนำชนิดที่ทรงร่างส่งไปให้เจ้าหน้าที่เขาพิมพ์แล้วลงท้ายด้วยลายพระนามจะสะดวกกว่าผมได้ยินท่านรับสั่งดังนี้เลยเปลี่ยนไปพูดเรื่องอื่น ๆ ถึงอย่างไรผมก็หวังว่าจะโปรดประทานคำนำให้หนังสือเล่มนี้ เพราะผมจะถวายต้นฉบับให้ทรงตรวจดูก่อนว่ามีเรื่องใดบรรจุอยู่บ้างอีกทั้งผมก็ได้กราบทูลไปแล้วว่าจะนำเรื่องใดมาลงเพิ่มเติมในการจัดพิมพ์ครั้งนี้

ผมได้ขยายความคิดและความมุ่งหมายในการจัดพิมพ์ไปยังพรรคพวกเพื่อนฝูงและญาติมิตรตลอดจนผู้บังคับบัญชาบางท่านหลายคนรีบจ่ายให้ผมเป็นเงินสดตั้งแต่ผมยังไม่ได้เขียนบทนี้ บางท่านเห็นดีด้วยถึงกับหยิบเช็คออกมากรอกจำนวนเงินเซ็นชื่อส่งให้ผม เพราะท่านแน่ใจว่าผมคงไม่เอาเงินไปทำอย่างอื่นเป็นแน่ ในส่วนหนึ่งของหนังสือเล่มนี้มีรายนามผู้ "สมทบทุน" เรียบเรียงแบบกลอนเปล่าซึ่งเป็นนามแฝงของท่านผู้บริจาค อาจทำให้ท่านเวียนหัวเวลาอ่านไปถึงหน้านั้น ขอกราบเรียนว่าผมมีความจำเป็นที่จะต้องทำเช่นนั้นเพื่อให้ตรงกับเพลงพระราชนิพนธ์ "ความฝันอันสูงสุด" ซึ่งมีตอนหนึ่งว่า "จะปิดทองหลังองค์พระปฏิมา" และผมได้รับรองต่อทุกท่านไว้ก่อนแล้วว่าจะไม่เขียนนามเต็มลงไป

ระหว่างที่ทำการแก้ไขปรับปรุงหนังสือเล่มนี้ ผมเกิดความคิดที่จะเขียนเรื่องอื่นลงเพิ่มเติมด้วยเกรงว่าพอเห็น "คู่มือการตาย" ท่านที่เคยอ่านแล้วจะไม่ยื่นมือมารับที่เชิงเมรุ ดังนั้นผมจึงขอประทานเรื่อง "ทิศ ๖" ที่สมเด็จพระสังฆราช ทรง

อนุญาตให้ผมพิมพ์ลงในหนังสืองานศพแม่ มาลงพิมพ์รวมไว้ในหนังสือเล่มนี้อีกครั้งหนึ่ง ส่วนเรื่องที่ผมเขียนขึ้นมาใหม่นั้นอาจไม่มีสาระสำคัญอันใดอ่านแล้วจะว่าเป็นเรื่องความเห็นแก่ตัวของผมก็ได้ เรื่องเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตัวผมเองจึงขอประทานอภัยให้อ่านเล่นเพลิน ๆ ไปก่อน สาเหตุที่ผมเขียนเรื่องนั้นขึ้นมาก็เพราะสมเด็จฯ ทรงสอนผมไว้ว่า คนเราอย่าแน่ใจว่ามีความจำแม่นยำ ถ้าไม่จดไม่เขียนเอาไว้อีกหน่อยก็ลืมหมด ท่านจึงทรงย้ำให้พระนวกะรุ่นผมให้จดจำ สุ จิ ปุ ลิ เอาไว้ให้มั่น

ก่อนจบบท "ความแรก" อันเป็นข้อเขียนเบื้องต้นของผมสำหรับหนังสือเล่มนี้ ผมขอถือโอกาสกราบขอบพระคุณทุกท่านที่กรุณาสมทบทุนมาตั้งแต่งานศพแม่ ตลอดจนท่านทั้งหลายที่ได้สมทบทุนต่อมาเพื่อให้การพิมพ์หนังสือเล่มนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ท่านผู้มีอุปการะคุณแก่ผมอยากได้หนังสือจำนวนเท่าใดขอความกรุณาแจ้งให้ผมทราบด้วย ผมรับรองว่าจะส่งให้ท่านด้วยความเคารพและเต็มใจ

กุศลผลบุญอันอาจมีจากหนังสือเล่มนี้ ขอให้กุศลนั้นจงเป็นปัจจัยตอบสนอง แก่ทุกท่านให้เพียบพร้อมด้วย ลาภยศ สรรเสริญ สุข ขออำนวยพรให้ท่านจงอย่าได้มี ทุกข์กาย ทุกข์ใจ นึกอยากได้สิ่งใด ขอให้ได้ตามปรารถนา ขออาราธนาพระพุทธานุภาพ พระธรรมานุภาพ พระสังฆานุภาพ จงคุ้มครองท่านทั้งหลาย ตลอดจนครอบครัวให้อยู่เย็นเป็นสุขตลอดไปเทอญฯ

ขอขอบพระคุณทุกท่านมาด้วยความตื้นตันใจยิ่ง

(อนันต์ ยูสานนท์)

๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๒๒

ความตายของแม่

ความหวังของพ่อแม่

ยามมีกิจ หวังให้เจ้า เฝ้ารับใช้
ยามป่วยไข้ หวังให้เจ้า เฝ้ารักษา
ยามถึงคราว ล่วงลับ ดับชีวา
หวังให้เจ้า ช่วยปิดตา เมื่อสิ้นใจ

ความตายของแม่

แม่บอกกับลูกทั้งหลายว่า เกิดวันพุธ เดือนหก ปีฉลู (๒๔๔๔) ขึ้น–แรมจำไม่ได้ที่เกิดอยู่ฝั่งธน แม่เป็นธิดาคนโต ของหลวงสนองพจน์พากย์ (อั้น ไตลังคะ) และนางสนองพจน์-พากย์ (สงวน ไตลังคะ) มีน้องชายหญิงรวม ๖ คน

แม่แต่งงานกับพ่อของผม นายอุทัย ยูสานนท์ เมื่อปีไหนไม่ได้บอกไว้ มีลูกหญิงหนึ่ง ชายสาม คือ สุดสวาท อนันต์ ธนูและณรงค์ ตอนแม่แต่งงานคงอยู่ที่บ้านเก่าของคุณตาที่ถนนราชบพิธ เพราะบ้านที่พวกลูก ๆ อยู่กันต่อมานั้น แม่เล่าว่าสร้างเมื่อผมเกิด พึ่งได้ความว่า ดีใจได้ลูกชายคนแรก และมีเงินปลูกบ้านใหม่ได้ พ่อตายเมื่อ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๘ อันเป็นระยะระหว่างสงคราม ลูกยังเล็กกำลังกินกำลังเรียนอยู่ทุกคน แม่หาทางเลี้ยงลูกทุกคนมาด้วยความอุตสาหะ จนเป็นที่กล่าวขวัญในหมู่ญาติว่า แม่เลี้ยงลูกได้ดีทุกคน เมื่อเด็ก ๆ ผมเห็นแม่สะสมเครื่องประดับประเภทเพชรพลอยไว้พอสมควร พอผมโต

ขึ้นถามดูได้ความว่า ขายเลี้ยงพวกผมจนหมดสมบัติสุดท้ายที่แม่เหลืออยู่คือลูก ๔ คน กับหลาน ๙ คน

เรื่องราวในอดีตของพ่อกับแม่นั้น ผมมีโอกาสรู้เรื่องของแม่มากกว่าพ่อ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพ่อตายเสียตั้งแต่ผมยังเล็ก ถึงแม้ว่าขณะนั้นผมโตพอจำความได้ ตอนนั้นก็ไม่เคยคิดจะจดจำทำบันทึกเอาไว้เหมือนที่ชอบทำเมื่อตอนเป็นหนุ่มขึ้นมา นิสัยช่างจดช่างเก็บทำให้ผมรวบรวมจดหมายรักของพ่อที่เขียนถึงแม่เอาไว้จำนวนหนึ่ง ลายมือของพ่อสวยมาก ตอนนั้นพ่อรับราชการอยู่กรมแร่ (กรมทรัพยากรธรณีปัจจุบัน) เข้าใจว่าจะตามนายไปสำรวจแร่แถวท่าหลวง สระบุรี (ซึ่งเป็นที่ผลิตปูนซีเมนต์ในขณะนี้) พ่อบรรยายภูมิประเทศประกอบด้วยแม่น้ำและป่าเขาได้ไพเราะมาก นอกจากนั้นผมยังค้นพบ Passport ของพ่อ ผมเห็นว่าเจ้าตัวไม่อยู่และหมดอายุแล้วจึงถือวิสาสะลอกรูปถ่ายเอามาพกติดตัวไว้จนทุกวันนี้

หลังพ่อตายไปแล้ว แม่ยังคุยให้ฟังเสมอว่า สมัยสาว ๆ นั้นแม่เป็นคนสวยในสายตาของชายหนุ่มหลายคนที่พยายามมาขอความรัก แต่ทุกคนแพ้พ่อผมซึ่งเป็นชาวเมืองเพชร เดินทางรอนแรมโดยเรือมาหางานทำในกรุงเทพ ฯ ไม่ทราบว่าชั้นแรก

พ่อมาอยู่กับญาติคนใด เราที่รู้แน่นอนคืออาศัยอยู่ที่วัดมกุฏกษัตริยาราม มาเป็นลูกศิษย์ท่านเจ้าพระคุณศาสนโสภณ (แจ่ม) อดีตเจ้าอาวาส เมื่อผมเป็นเด็กพ่อเคยพาผมไปหาท่านบ่อย ๆ ตอนพ่อตายแม่ยังพาผมเข้าไปกราบท่านในงานปลงศพพ่อที่วัดพระพิเรนทร์ พ่อมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกันกับสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม เพราะก่อนสมเด็จ ฯ ท่านสิ้นไม่นานผมไปร่วมทำบุญที่บ้านคุณยายยิ่ง ที่บ้านในตรอกนามบัญญัติ ข้างวัดมกุฏฯ เมื่อน้า ๆ ทูลแนะนำท่านว่าผมเป็นลูกพ่อ ท่านยังรับสั่งว่า "เป็นเพื่อนกัน"

ตอนสาว ๆ แม่มักไปเยี่ยมอาคือคุณยายยิ่งอยู่เสมอ คุณตาพระพิจิตรจำนง (แจง สังขดุลย์) ท่านเป็นมหาเปรียญลาพรต นอกจากมีตำแหน่งหน้าที่ทางราชการแล้ว ดูเหมือนจะหน้าที่ไวยาวัจกรอยู่ด้วย พ่อผมเป็นเด็กวัดมกุฏฯ (ซึ่งตอนนั้นรับราชการแล้วแต่ยังอาศัยวัดอยู่) มีผู้ชักจูงให้รู้จักกับแม่ซึ่งเป็นหลานรักของคุณตาคุณยาย ท่านคงสอบประวัติจนรู้ว่าพ่อเป็นคนดีพอสมควร ไม่เหลวไหลร้ายกาจตามข่าวที่ได้รับจากชาวเมืองเพชร พ่อจึงประสบความสำเร็จในการแต่งงานกับลูกสาวคุณตาหลวงสนองพจน์พากย์ (อั้น ไตลังคะ) ซึ่งกล่าวกันว่าดุและหวงลูก

สาวคนหัวปียิ่งนัก "กรรมเก่ากลับทาง" อันนี้ทำให้ผมต้องต่อสู้อย่างหนักในตอนที่ผมจะขอแต่งงานกับนุ้ย แต่ผมก็ประสบความสำเร็จเหมือนพ่อผมด้วยเหมือนกัน

ตอนพ่อตายใหม่ ๆ แม่บ่นคิดถึงพ่ออยู่เสมอ บอกว่าอยู่สู้กันมา ๒๐ ปีทีเดียว ตอนหลังไม่ค่อยมีเวลาบ่นเพราะต้องตั้งหน้าทำมาหากินเลี้ยงลูก ๔ คน เพราะแม่ตายหลังพ่อถึง ๓๒ ปี ทุกท่านคงจะเห็นในความยากลำบากของผู้หญิงตัวคนเดียวที่ต้องรับโอนภาระหัวหน้าครอบครัวจากพ่อโดยไม่ได้ตั้งใจ แม่เคราะห์ดีที่มีญาติมิตรมาก ทุกคนรักและเห็นใจแม่จึงได้ช่วยประคับประคองให้การสนับสนุนทั้งทุนทรัพย์และกำลังใจ เพื่อช่วยเหลือแม่ให้เลี้ยงดูลูกจนเรียนจบทุกคน

เมื่อลูกโตขึ้นปีกกล้าขาแข็งก็ออกเรือนแยกย้ายกันไป ผมจะกล่าวเฉพาะตัวผมเองซึ่งสมัยยังเรียนหนังสือ ชอบเร่ร่อนทิ้งแม่ไปอาศัยกินนอนตามบ้านเพื่อนเป็นประจำ ไปได้พ่อได้แม่ใหม่ไว้รอบทิศ ผมได้พ่อของเพื่อนหลายคนคอยตักเตือนแนะนำสั่งสอนผมแทนพ่อตัวซึ่งตายจากไป ชีวิตผมที่รอดตัวมาได้ทุกวันนี้ก็เพราะพระคุณและบารมีของท่านเหล่านั้น ตอนผมจะแต่งงานก็ได้คุณพ่อของเพื่อนเป็นผู้จัดแจงให้โดยตลอด นับ

ตั้งแต่การหมั้นจนถึงวันประกอบพิธีมงคลสมรสในปี ๒๕๐๑ ท่านผู้นั้นคือ พล.ท.ถนอม และคุณหญิงจงกล กิตติขจร (ยศในขณะนั้น) ในวันหมั้นท่านได้ไปกล่าวคำมงคลเพื่อขอหมั้นลูกสาวคุณพระดุลยนาทนัยพิจิตรให้ผม ท่านเพิ่มคำพูดยืนยันไปด้วยว่า ผมเป็นเพื่อนรักกับลูกชายของท่าน เท่าที่เลี้ยงดูผมมาเวลาไปอยู่ที่บ้านนั้น ท่านไว้ใจผมอยู่ ๒ อย่างคือ เรื่องเงินและเรื่องผู้หญิง ทำให้ผมต้องระมัดระวังตัวมาจนบัดนี้ ด้วยเกรงท่านทั้งสองจะเสียน้ำใจหากผมไปประพฤติผิดเข้า พ่อคนสุดท้ายของผมคือสมเด็จพระสังฆราช วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม องค์พระอุปัชฌาชย์ของผม นอกจากเป็นผู้ประสิทธิ์ประศาสน์วิชาในหลักสูตรนักธรรมตรีแก่ผมแล้ว ในสมัยที่อุปสมบทอยู่พระองค์ยังมีพระเมตตาอบรมสั่งสอนผมเป็นการส่วนตัว นับตั้งแต่ก่อนบวชและหลังจากลาสิกขาออกมาเป็นราชภัฏบุรุษตราบเท่าทุกวันนี้ ในคำอนุโมทนาของท่านที่ประทานเป็นคำนำในหนังสืออนุสรณ์งานศพแม่ ท่านทรงลิขิตไว้ว่าผมเป็นผู้มีอัธยาศัยเคารพรักในมารดาอย่างอภิชาตบุตรตลอดถึงในยามป่วยไข้ ผมขอออกตัวเสียตอนนี้ว่าพี่น้องทุกคนมีความรู้ความสามารถดีกว่าผมหลายเท่าแต่คงเพราะเขาไม่ได้มาวนเวียนเข้าออกอยู่กับ

วัดเหมือนผม ท่านจึงไม่รู้ว่าทุกคนนั้นรักแม่มากกว่าผมเสียอีก เสียแต่ว่าแม่ไม่มีเงินซื้อที่สร้างบ้านให้พวกเราอยู่รวมกัน ทุกคนต้องกระจัดกระจายแยกเรือนออกไปตามกรรมเก่าของแต่ละคน โดยเฉพาะพี่สาวคนเดียวของผมต้องไปอยู่ต่างประเทศเสียเป็นเวลานาน ดังนั้นบางคนจึงไม่มีโอกาสสนองคุณแม่ในยามชราและเวลามรณะมาถึง อักษรประโยคนั้นเองที่ทำให้ผมต้องระมัดระวังตัวเพิ่มขึ้น ไม่อยากทำกรรมเลวลงไปกว่าที่เคยทำมาแล้ว และต้องตั้งใจประพฤติปฏิบัติตนให้ดียิ่งขึ้นหรืออย่างน้อยก็จะต้องรักษาระดับเดิมเอาไว้ให้ได้ พระบาลีที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ ผมขอให้ท่านอ่านได้จากเรื่อง "ใกล้ตาย" ที่ผมนำมาลงพิมพ์ไว้ในเล่มนี้

เมื่อวันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๑๔ ลูกหลานญาติมิตรจัดงานฉลองวันเกิดครบอายุ ๗๐ ปี ให้ที่สโมสรองค์การเภสัชกรรมแม่พูดอย่างภูมิใจเสมอว่า แม่เป็นพี่ใหญ่ในสกุล มีญาติพี่น้องลูกหลานมากมาย จำนวนญาติมิตรที่ไปอวยพรแม่ในวันนั้น เป็นการพิสูจน์ความรักของทุกคนที่มีต่อแม่เป็นอย่างดี ต่อมาเมื่อชราและพยาธิรบกวนมากขึ้น แม่ชอบบ่นหาความตายบ่อย ๆ อาจเป็นเพราะน้อง ๆ ที่มีอยู่ถึง ๖ คน ต่างทยอยกัน

ลาโลกไปก่อน ขณะนี้คงเหลือน้าอวบอยู่เพียงคนเดียว การย้ายไปอยู่กับน้องบ้างลูกบ้าง ประกอบกับความอาลัยต่อบ้านเก่า ที่เคยอยู่มานานกว่า ๔๐ ปี ทำให้ชีวิตแม่ไม่เป็นสุขเหมือนเดิม ปัญหาก็คือที่อยู่ใหม่แต่ละแห่งนั้น ขาดสิ่งแวดล้อมที่แม่เคยชิน โดยเฉพาะเวลามาอยู่กับผมซึ่งอาศัยแฟลตแทนบ้านที่เคยมีมาก่อน

จนถึง ๑๘ เมษายน ๒๕๑๙ แม่เจ็บหนัก น้าอวบและน้าหมอวัลยากรุณาจัดการนำเข้าโรงพยาบาลรถไฟโดยทันที ท่านผู้อำนวยการฯ ตลอดจนนายแพทย์และพยาบาลทุกท่านได้ให้การรักษาพยาบาลอย่างเต็มที่ จนแม่รอดตายมาได้ ต่อจากนั้นมานำแม่ไปพักฟื้นที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเก้าฯ ในช่วงเวลาเดียวกับคุณยายยิ่ง (นางพิจิตรจำนง) ซึ่งเป็นอาของแม่ไปป่วยและถึงแก่กรรมที่ห้องเยื้อง ๆ ในตึกเดียวกัน ดูเหมือนตอนนั้นแม่จะไม่มีโอกาสรับรู้เรื่องคุณยายมาเจ็บและตายอยู่ใกล้ ๆ เพราะตอนผมไปขออนุญาตอุปสมบทแม่ต้องนอนรับขมาใชสายตาอนุโมทนาแทนอยู่บนเตียงในห้องที่พยาบาลนั้นเอง ตลอดพรรษา ๒๕๑๙ แม่ต้องนอนอยู่บนเตียงพยาบาลที่บ้านธนู ไม่มีโอกาสเคลื่อนไหวร่างกายและช่วยตัวเองตามปกติได้ เมื่อผมลาสิกขาแล้ว แม่กลับมาอยู่กับผม มีธนูมาเป็นช่างตัดผมให้

เป็นประจำ ผมดีใจที่มีแม่มาอยู่ด้วยเพราะผมรู้เรื่อง "ปุรัตถิมะ-ทิศ" คือทิศเบื้องหน้า ซึ่งหมายถึงบิดามารดา มาจากสำนักวัดราชพิธพอสมควร โบราณถือกันว่าใครมีบิดามารดาอยู่ด้วยนั้น ถือว่ามีพระในบ้าน ยิ่งแม่เป็นพระอาพาธด้วยแลว ผมเชื่อว่าได้กุศลแรงนัก

ผมถือโอกาสอาศัยอาพาธของแม่ ทบทวนสัจจธรรมของชีวิตมนุษย์ เมื่อผมมีเวลาอยู่กับแม่ ขั้นแรกก็เปิดวิทยุรายการธรรมะให้ฟัง ถ้าวันไหนตื่นเช้าหน่อยก็ให้ฟังเสียงตอนพระทำวัตรเช้า เย็นกลับมาทันก็เปิดเสียงอุบาสิกาทำวัตรค่ำ ขั้นต่อมาก็ไม่เปิดวิทยุ ผมสวดเสียเองแล้วคอยให้แม่สวดตาม สัญญา (ความจำได้หมายรู้) ของแม่ที่มีต่อพระศาสนานับว่าใช้ได้บ้างเป็นบางเวลา เพราะบางครั้งพอผมว่า "รูปํ อนิจฺจํ" แม่ก็ต่อ "เวทฺนา อนิจฺจา" ได้ด้วยเสียงสดใส ความทุกข์ของผมที่เห็นความทุกข์ของแม่ในยามชราอยู่ตำตานั้น บรรเทาเบาบางลงได้เมื่อเห็นแม่แช่มชื่นขึ้นตอนได้ยินเสียงผมทบทวนบทสวด-มนต์บางบทให้ฟัง ความเป็นอยู่โดยทั่วไปของแม่ระยะนี้ กินอิ่มนอนหลับ ไม่บ่นหาความตายบ่อยครั้งเหมือนเก่า มีแต่แสดงท่าทางรำคาญชีวิตในบางครั้งเท่านั้น และเมื่อเดือน ธันวาคม ๒๕๑๙ แม่มีอาการไม่ดีอีกครั้งหนึ่งผมก็รบกวนเพื่อน ๆ ที่เป็น

หมอมารับไปไว้โรงพยาบาลตำรวจ พออาการเป็นปกติแม่ก็กลับมาพักฟื้นอยู่ที่เดิม

ก่อนหน้าที่แม่จะล้มเจ็บและจากผมไป ผมมีภาระหน้าที่ที่ต้องทำงานแบบนักเรียนกินนอนอยู่ในสำนักงานมาตั้งแต่วันพุธที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๒๐ แล้วก็อยู่ในที่ทำงานเรื่อยมาโดยไม่มีเวลากลับไปดูแลทำอาหารค่ำเลี้ยงแม่ได้ตามปกติ แม่เคยสอนผมไว้ว่าตระกูลท่านนั้นสั่งสอนกันมาว่าถ้าลูกจะไปทัพ ถึงพ่อแม่ตายก็ให้เอาผ้าขาวคลุมไว้ก่อน ผมทำได้แค่โทรศัพท์ถามอาการแม่จากภริยา ถึงเย็นวันเสาร์ที่ ๒๒ มีโทรศัพท์มาที่ทำงานแจ้งว่าแม่อาการไม่ดี อยากให้ผมไปดู ตอนนั้นผมทำได้เพียงรีบโทรศัพท์ถึงนายแพทย์ระพีภัทร์ เกษมศุข (หมอแดง) แพทย์ประจำตัวของแม่ แจ้งอาการที่ได้รับทราบทางโทรศัพท์ให้หมอทราบกับขอร้องให้เตรียมเครื่องมือ เตรียมยาไปให้พร้อม ผมให้ พ.ต. วิชัย ประเสริฐกิจ เพื่อนนายทหารที่ทำงานอยู่กับผมช่วยขับรถรับหมอพาไปรักษาแม่ ที่ผมทำอย่างนั้นไม่ใช่ว่างานรัดตัวจนไม่มีเวลาออกไปดูแล ไม่ใช่ไม่รักไม่ห่วงแม่ แต่เพราะผมยังไม่เชื่อว่าแม่เจ็บหนัก เพราะก่อนที่ผมจะไปติดกับอยู่ที่ทำงานเป็นเวลา ๔ วัน ก่อนแม่เจ็บเป็นครั้งสุดท้ายนั้น แม่ยังคงกินอาหารที่ผมทำให้เช่นเคย ถามทีไรก็พยักหน้าตอบว่าอร่อยทุกครั้ง

ชั่วโมงต่อมา หมอแดงเขียนบันทึกฝากวิชัยมาให้ผม รายงานผลการวิเคราะห์อาการการรักษาขั้นต้นที่หมอบอกอาการให้ส่งมาทำให้ผมเบาใจได้บ้าง แต่ก่อนหน้านั้นด้วยความไม่ประมาทผมได้ใช้เวลาระหว่างรอฟังผลการตรวจรักษาของหมอแดงโทรศัพท์ติดต่อกับ พ.ต.อ. เฉลิมพงศ์ โกมารกุลฯ (หมออู๋) ขอให้ติดต่อ O.P.D. และ I.C.U. ไว้ล่วงหน้าซึ่งหมออู๋ของผมก็รับดำเนินการให้ด้วยความเต็มใจยิ่ง อีก ๒๐ นาทีต่อมาหมออู๋โทรศัพท์มาถึงผมแจ้งว่า โรงพยาบาลตำรวจพร้อมที่จะรับแม่ได้แน่นอน

ประมาณสามทุ่มเศษ ได้รับโทรศัพท์อีกครั้งหนึ่งคราวนี้บอกว่าแม่ท่าท่าจะแย่เสียแล้ว ผมคว้าวิทยุเรียน พล. ต.ต. ศักดิ์ระพี ปรักกะมกุล ผู้บังคับการตำรวจดับเพลิงแจ้งท่านว่า ผมขอรถพยาบาลไปรับแม่ที่บ้านเพื่อส่งโรงพยาบาลตำรวจ ท่านได้กรุณาสั่งการให้ทันที ซึ่งผมขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

ผมวางมือจากงานที่ทำอยู่ขณะนั้น รีบเดินทางไปบ้าน พอเห็นอาการของแม่ก็รู้ทันทีว่าผมไม่สามารถจะช่วยเหลือแม่ได้มากไปกว่าบังคับใจตัวเองให้สงบ ขณะนั้นน้าอวบและน้าหมอ

วัลยามารออยู่ก่อนแล้ว ทุกคนเห็นด้วยที่จะส่งแม่เข้าโรงพยาบาล ทั้ง ๆ ที่ผมทำจิตว่างได้อย่างนั้นก็ยังอดไม่ได้ที่จะวิทยุเร่งรถพยาบาลให้รีบเดินทางมาให้เร็วที่สุด ผมกับนุ้ยและน้าช่วยยกแม่ขึ้นจากเตียง วางแม่ลงในเปลพยาบาลของหน่วยบรรเทาสาธารณภัยนำไปขึ้นรถเดินทางไปโรงพยาบาลตำรวจทันที

ท่านทั้งหลายที่เป็นพุทธศาสนิกชน ส่วนใหญ่คงเคยได้ยินพระบัจฉิมโอวาทของององสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ว่า "อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ" ความว่า "ท่านทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม" (ที มหา. ๑๐/๑๘๑ ลํ.ส. ๑๕/๒๓๑) ผมเองนั้นนับตั้งแต่แม่เจ็บครั้งก่อน ผมพกบัตรคนไข้นอกของแม่ติดตัวอยู่ตลอดเวลา เมื่อแม่เจ็บหนักครั้งสุดท้าย เพราะการที่ผมไม่ตั้งอยู่ในความประมาทนั่นเอง แม่จึงได้รับความสะดวกรวดเร็วในการเข้ารับการรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลตำรวจได้ทันการ

เมื่อถึงมือแพทย์เวร (หมอวิเชียร) ก็หมดหน้าที่ผมซึ่งเป็นช่าง ผมเดินตามเข้าไปส่งแม่ที่ห้อง I.C.U. แล้วก็นำเลือดที่หมอรีบเจาะส่งให้ผมนำไป lab เอกชนแห่งหนึ่ง รอจนได้ผลการตรวจแล้วนำกลับไปให้หมอที่โรงพยาบาลตำรวจ จากคืนนั้นเป็นต้นมาแม่เป็นคนไข้ที่ไม่สามารถฟังเสียงสวดมนต์ของผมได้

อีกแล้ว แม่พยายามลืมตาเมื่อผมเรียกท่านดัง ๆ ผมไม่อยากเข้าไปอยู่กับแม่ในห้อง I.C.U. นานนัก เพราะรู้ดีว่าขัดระเบียบของโรงพยาบาล บางทีผมได้แต่ยืนอยู่ในห้องซึ่งมีลักษณะเป็นตู้สังเกตการณ์มีกระจกกั้นระหว่างคนไข้กับผู้มาเยี่ยม ผมขอถือโอกาสนี้ขอขอบพระคุณแพทย์และพยาบาลทุกท่านในหน่วยไอ.ซี.ยู. โรงพยาบาลตำรวจ ที่ได้ใช้ความพยายามอย่างเต็มที่ในการช่วยชีวิตแม่ตลอดเวลา ๕ วัน ผมไม่มีความกังวลห่วงใยเลยว่าแม่จะไม่ได้รับการรักษาพยาบาลดีเท่าที่ควร

ในวันพฤหัสบดีที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๒๐ ซึ่งเป็นวันที่แม่จากโลกอันเต็มไปด้วยความทุกข์นั้น ประมาณบ่าย ๔ โมง ผมออกจากที่ทำงานไปดูแม่ พยายามถามอาการของแม่จากแพทย์และพยาบาลที่กำลังดูแลแม่อยู่อย่างใกล้ชิดตลอดเวลาผมได้รับคำตอบที่ชื่นใจเหมือนทุกครั้ง ผมอยู่กับแม่พักหนึ่ง ผมเรียกแม่ซึ่งตอนนั้นดูเหมือนจะยังได้ยินและรู้สึกตัวอยู่บ้าง และแล้วผมกลับไปที่ทำงานอีกประมาณสี่ทุ่มเศษผมเกิดสังหรณ์ใจอย่างไรไม่ทราบ และคิดว่าไม่มีอะไรจะทำอีกแล้ว กลับไปนอนบ้านดีกว่า ประมาณตีหนึ่งเศษ เสียงกริ่งโทรศัพท์บนโต๊ะข้างเตียงนอนดังขึ้น ไม่ทราบว่ามีอะไรมาดลใจในตอนนั้นผมรู้ว่าแม่

ตายก่อนที่ผมจะรับสายและได้ยินเสียงพยาบาลประจำห้อง I.C.U. แจ้งข่าวร้ายเสียอีก อาจเป็นเพราะระหว่างที่แม่ป่วยคราวนี้ผมต้องไปนอนอยู่ที่สำนักงาน ตอนดึกถ้ามีใครโทรศัพท์มาถึงครั้งใดคิดว่าเป็นโทรศัพท์จากโรงพยาบาลทุกที บางครั้งพาลนอนไม่หลับ ต้องนั่งสวดมนต์รอบสองทุกทีไป

ระหว่างแม่ป่วยนอนเป็นพรหมลูกฟักอยู่บนเตียงพยาบาลตลอดเวลาหนึ่งปีเศษผมสวดมนต์ทำวัตรเช้า รักษาศีลสดับพระธรรมเทศนาเกือบทุกวันอุโบสถ ผมมีความคิดว่า แม่นั้นไม่มีโอกาสเข้าวัดได้อีกแล้ว การที่ผมไปวัดได้พบอุบาสกอุบาสิกาที่อายุเท่าแม่หรือแก่กว่าและการได้พูดได้คุยกับท่านเหล่านั้น ช่วยให้ผมสบายใจได้มาก ผมคิดว่านอกจากจะทำไปเพื่อแม่แล้ว การรักษาศีลทำให้ตัวผมเอง "ปกติ" ขึ้นบ้าง เพราะหน้าที่การงานและสิ่งแวดล้อมในชีวิตปัจจุบันของผมมักมีเหตุที่ทำให้ "ไม่ปกติ" คือศีลขาดบ่อยครั้ง นับว่าเป็นประโยชน์แก่ตัวผมเองด้วยโสดหนึ่ง มาถึงตอนนี้ แม้แม่จากไปแล้ว ผมก็ตั้งใจจะไปวัดทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แม่ต่อไปตามโอกาสอันควร

คราวใดที่เกิดกังวลถึงความตายที่กำลังเดินทางมาถึงแม่ ผมมักท่องอยู่ในใจตามปัจฉิมโอวาท ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ญาณวรมหาเถระ แห่งวัดเทพศิรินทราวาสโดยเฉพาะในประโยคสุดท้ายของท่านคือ

.... สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา

สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา แล้วปรินิพพาน

ไม่ต้องเกิดมาแก่ มาเจ็บ มาตายอีก ฯ

ซึ่งผมได้อัญเชิญปัจฉิมโอวาทดังกล่าว มาลงไว้ในการพิมพ์ครั้งนี้ด้วย

ผมเชื่อว่าทุกท่านคงเคยได้ยินนาม พระภิกษุ ธมฺมวิตกฺโก (มหาเสวกตรีพระยานรรัตนราชมานิต) แห่งสำนักวัดเทพศิรินทราวาส ซึ่งพวกเรามักเรียกท่านว่า "หลวงพ่อนอ" ตอนผมบวชนั้น บนตำหนักอรุณ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม มีหนังสือมากมายหลายชนิด ผมไปค้นพบหนังสือประวัติของท่านเข้า ก็ได้แต่อ่านซ้ำแล้วซ้ำเล่า จึงได้เห็นสัจจธรรมของชีวิตมนุษย์เพิ่มขึ้น ก่อนจำวัดทุกคืน ผมไหว้ ๕ ครั้งตามที่ท่านสอนไว้ การรำลึกถึงพระคุณพ่อแม่ในการไหว้ในครั้งที่ ๔ ทำให้อายุแม่ผมยืนยาวมาได้อีกนานทีเดียว ส่วนการไหว้ในครั้งที่-๕ นั้น เป็นผลให้จอมพลถนอม กิตติขจรและท่านผู้หญิงผู้มี

บุญคุณประดุจพ่อแม่ของผมเอง ประสบความสำเร็จในการเดินทางกลับเมืองไทย และมีชีวิตอยู่อย่างเป็นสุขมาตราบเท่าทุกวันนี้ ท่านผู้ใดมีปัญหาชีวิตก็ลองทำตามอย่างผม และขอความกรุณาให้อ่านนิพนธ์ "สันติสุข" ของท่าน ธมฺมวิตกโก ที่ผมอัญเชิญมาลงไว้ในครั้งนี้ให้เข้าใจโดยแจ่มชัด ผมเองขณะนี้ยังพกหนังสือ "สันติวรบท" ที่ พล.ท. เฉลิมชัย จารุวัสตร์ พิมพ์ขึ้นในวันทำบุญอายุครบ ๖๐ ปี และกรุณาส่งมาให้ผม หนังสือเล่มนี้วางอยู่ในรถตลอดเวลา เวลาการจราจรติดขัดหงุดหงิดใจครั้งใด ผมก็เอาหนังสือเล่มนี้มาอ่านเสมอ ผมเชื่อว่าถ้าท่านได้อ่าน "สันติสุข" จบแล้ว รับรองว่าท่านจะไม่ต้องกังวลกับความตายของตัวท่านเองหรือของใคร ๆ อีกต่อไป

เมื่อหลายปีก่อนผมเขียน "คู่มือการตาย" พิมพ์แจกจ่ายไปหลายครั้ง หลายคนสงสัยว่า ทำไมผมจึงชื่นชมกับความตาย ริเขียนเรื่องที่ใคร ๆ ไม่อยากได้ยิน ไม่อยากให้ความตายมาถึงตัวเอง ผมขอเรียกตอนนี้ว่านอกจากตั้งใจจะเสียดสีสังคมมนุษย์แล้ว ผมเขียนขึ้นมาได้เพราะตัวเองมีแม่ ที่อยู่ในวัยชรา ผมใช้เวลาศึกษาขั้นตอนการตายของคนเราเพื่อรอวันเวลา ที่แม่จะจากผมไปด้วยความเข้าใจอันถูกต้อง เพราะผมไม่ต้องการ

เผชิญกับเหตุการณ์นั้นด้วยความทุกข์โศก สงสัยและเดือดร้อน ในเวลาสุดท้ายแห่งชีวิตของแม่มาถึง

สำหรับงานศพแม่ของตัวเองก็พยายามทำพิธีตามลำดับขั้นตอนที่ได้เขียนไว้ทุกประการกำหนดการต่าง ๆ นั้น ผมทำเป็นหนังสือเวียนแจกให้ญาติพี่น้องทราบ พร้อมทั้งสอบถามไปด้วยว่า ถ้าท่านผู้ใดจะทักท้วงตอนไหนขอให้บอกผมด้วย ปรากฏว่า คุณหญิงบรรจบพันธ์ นวรัตน์ฯ น้าสาวของผมกรุณาแจ้งให้ทราบว่าประเพณีของผู้ตายที่มีเชื้อสายรามัญนั้น จะต้องทำพิธีถวายสังฆทาน กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายซึ่งต้องทำพิธีในตอนเช้าในวันครบรอบ ๗ วัน (ซึ่งตรงกับวันประชุมเพลิงแม่พอดี) ผมเรียนไปว่าก็ผมลืม ท่านว่าไม่ใช่เธอลืม-แต่เธอไม่รู้เรื่องต่างหาก ผมก็ลงนั่งฟังน้าท่านอธิบายความสำคัญของพิธีนี้ แล้วก็รับปากว่าจะปฏิบัติตามคำแนะนำนั้นโดยทันที

พิธีดังกล่าวนั้นพิศดารกว่าการถวายสังฆทานธรรมดาพอสมควร ขั้นแรกก็คือผมรีบเขียนฎีกาอาราธนาท่านเจ้าอาวาสวัดปรมัยยิกาวาส ให้มาเป็นผู้รับสังฆทาน บอกสถานที่วันเวลาไปเรียบร้อย สิ่งของที่จัดถวายนั้นประกอบด้วยสิ่งของที่ผู้ตายใช้อยู่เป็นประจำ นอกจากนั้นก็จัดหาเครื่องนอน หมอน มุ้ง

เสื่อ เครื่องใช้ก็มีกาต้มน้ำ, กระติกน้ำ สบู่ ยาสีฟัน แปรงสีฟัน ขันน้ำ ประกอบกับเสบียงกรังที่ใช้ประจำในครัวเรือน คือ ข้าวสาร พริก กะปิ หอม กระเทียม น้ำส้ม น้ำปลา น้ำตาล สำหรับน้ำปลานั้นถือว่าเป็นของสำคัญซึ่งขาดไม่ได้ นอกจากนี้ ยังมีอุปกรณ์ดำรงชีพอื่น ๆ คือ ร่มและไฟฉาย ท่านว่าเพื่อให้ผู้ตายนำไปใช้ส่องทางในภพใหม่ ส่วนร่มนั้นผมเดาเอาเองว่า ชีวิตคนเรามักตากแดดตากฝนอยู่เป็นประจำ เวลาไปเกิดใหม่ก็คงมีแดดมีฝนอีก จึงต้องมีร่มไปด้วย สิ่งของทั้งหมดนี้บรรจุลงในกาละมังใบใหญ่ซึ่งคุณยายชื่นผู้รับภาระงานตอนนี้ได้จัดพระ-พุทธรูปลงไปด้วย ท่านว่าเพื่อให้แม่ผมนำไปสักการะบูชาต่อไป แล้วก็หาไม้มาเสียบปัจจัยปักเรียงรายไว้บนสิ่งของเหล่านั้น

พอได้เวลาพร้อมแล้วก็เอาสายสิญจ์หรือภูษาโยงผูกของสังฆทานทอดต่อไปยังพระภิกษุผู้ทำพิธี ส่วนปลายอีกข้างหนึ่งทิ้งเอาไว้ยาว ๆ ให้ลูกหลานญาติสนิทจับเอาไว้ให้ทั่วทุกคน พอท่านกล่าวนำเราก็กล่าวตามทีละประโยค ถ้อยคำเหล่านั้นจับความได้ว่า ขอให้ท่านผู้ตายได้รับส่วนกุศลจากสังฆทานครั้งนี้ และขอให้ไปเกิดในสุคติภพ ถ้ายังไม่ได้ไปเกิดก็ขอให้ไปเกิดในสกุลกษัตริย์หรือสกุลเศรษฐีจะได้สบายยิ่งขึ้นกว่าภพเดิม

พอกล่าวเสร็จสิ้นกระบวนการ ก็ช่วยกันกรวดน้ำลงไปในกระทงใบตองใบใหญ่ ซึ่งบรรจุกระทงใบย่อยบรรจุอาหารหวานคาว ข้าวสุกและผลไม้ คล้ายกับที่เราใส่ถาดข้าวบูชาพระพุทธนั่นเอง จบพิธีแล้วท่านให้นำกระทงนั้นไปวางไว้ที่ทางสามแพร่ง ระหว่างนั้นท่านก็สวดอนุโมทนาตามระเบียบ

ผมจำมาได้เพียงนี้ วันหลังจะไปศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมอีก และนัดกับน้าตุ๋ย (นิพนธ์ คชเสนี) ไว้แล้วว่าจะไปหัดอาราธนาศีลเป็นภาษารามัญให้ได้

ดังได้กล่าวแล้วว่าผมอาศัยหนังสือ "คู่มือการตาย" ที่ผมเขียนไว้เป็นเครื่องช่วยในการจัดงานศพแม่ ผมอยากให้ท่านทั้งหลายได้รับรู้เรื่องการตายเอาไว้ล่วงหน้า จึงได้จัดพิมพ์ขึ้นใหม่โดยอาศัยข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้รับจากงานของแม่มาปรับปรุงแก้ไข และยังมีเรื่องราวต่าง ๆ ที่ผมเขียนเพิ่มเติมขึ้น จะด้วยความมุ่งหมายอันใดขอให้ท่านโปรดอ่านในตอนต่อไป.

ใกล้ตาย

ในชีวิตของผมมีเหตุการณ์ที่เรียกว่า "เกือบตาย" อยู่ไม่กี่ครั้ง วันนั้นเป็นวันเสาร์เดือนพฤษภาคม ปี ๒๔๙๖ ระยะนั้นเป็นตอนหยุดเทอม เลยไปรับจ้างน้าสาวทำงานอยู่ปั๊มน้ำมัน "ยอดยิ่งเซอร์วิส" เวลาประมาณก่อนเที่ยงวัน จำได้ว่ามีฝรั่งชื่อคุณวิลลี่ทำงานอยู่บริษัทวิทยาคม จำกัด (สมัยอยู่ปากคลองตลาด) ซึ่งเป็นลูกค้าประจำของอู่ ขับรถมาบอกว่าจะไปทัศนาจรศรีราชาเพื่อความปลอดภัยในการเดินทางไกล ขอให้เราดำเนินการล้างอัดฉีดและตรวจสภาพรถพลีมัทของแกก่อนออกเดินทาง โดยจะกลับไปเก็บของที่บ้านในซอยแดงอุดม บางกะปิ ขอให้จัดคนนำรถกลับมาบริการ ผมไปกับช่างของอู่ชื่อนายชลัช ผมร่วมเดินทางไปในฐานะล่ามภาษาอังกฤษ เพราะตะแกรู้ภาษาฝรั่งน้อยกว่าผมนิดหน่อย จำได้ว่าตอนนั้นถนนสุขุมวิทไม่ได้จอแจอย่างทุกวันนี้ ข้างถนนด้านทิศใต้ยังเป็นคลองอยู่ พอส่งฝรั่งแล้วพ่อชลัชก็ขับกลับออกมาไม่เร็วนัก ในขณะที่เรากำลังเลี้ยวขวาเข้าเมือง ผมเห็นเงาทมึนพุ่งเข้ามาหาเราโดยเร็ว ภายหลังถึงได้

รู้ว่าวัตถุสีดำนั้นคือรถที่บรรทุกดินมาเพียบทีเดียว ทั้งสองคันสามัคคีกันลงไปในคลองข้างถนนทันที รถพลีมัทนั้นจมเกือบครึ่งคัน จนบัดนี้ยังไม่รู้ว่าผมออกจากรถได้อย่างไร จำได้ว่าพอผมออกจากรถขึ้นจากคลองมาได้ ก็พอดีคุณวิลลี่เจ้าของรถได้ยินเสียงรถชนกัน จึงรีบออกมาดูเหตุการณ์ผมยังเก่งพอที่จะปีนขึ้นจากคลองมายืนอธิบายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นให้แกฟังว่า ผมก็ไม่รู้เหมือนกันว่ารถชนกันได้อย่างไรก็ผมมองซ้ายขวาดีแล้วไม่ยักเห็นรถบรรทุกคันนั้น ขณะนั้นผมขับรถเป็นแล้ว มีสัญชาตญาณของนักขับรถพอสมควร และได้ใบอนุญาตขับขี่แล้วด้วย พูดกันอยู่ได้ไม่นานผมก็ได้รับความช่วยเหลือจากรถใครก็จำไม่ได้ ผมขอให้ท่านเจ้าของรถคันนั้นพาเราทั้งสองกลับไปอู่ที่ปทุมวัน พอขึ้นรถได้ก็หลับสบายมาเรื่อย ผมถูกปลุกให้ตื่นเมื่อถึงอู่ ตอนนั้นผมยังมีสติดีพอที่จะขอบคุณท่านผู้กรุณาคนนั้นจนเสร็จสรรพแล้วก็เดินเข้าไปหาพี่แมว มัชชารี (สุวรรณาคร) ไกรฤกษ์ บอกว่ารถเราถูกชน ดูเหมือนจะไม่ได้ชี้แจงอะไรได้มากกว่านั้นและแล้วผมก็ล้มลงสลบต่อไป

มารู้ภายหลังได้ความว่า ชั้นแรกพี่แมวพาผมไปโรง-พยาบาลกว๋องสิว หรือหัวเฉียวอะไร ๆ แถบนั้น ปรากฏว่า พอเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลรู้ว่าเป็นคนไข้อุบัติเหตุจึงแนะนำให้รีบพาผม

ไปโรงพยาบาลกลาง ระหว่างนั้นผมไม่รู้เรื่องอะไรเลย ไปตื่นอีกทีก็เห็นตัวเองนอนอยู่บนเปลมีบุรุษพยาบาลกำลังหอบหิ้วผมลงเปลพาขึ้นไปบน โอ.พี ดี. แล้วผมก็หลับต่อไปจนทุ่มหนึ่งลืมตาขึ้นมาเห็นพี่เอียดยืนร้องไห้อยู่คนเดียว พอพ้นครั้งนี้ผมมองไปข้าง ๆ ตัวเห็นแต่เสาเตียงระเกะระกะ เพราะบนเตียงนั้นมีคนจองเต็มหมด ผมจึงได้ที่พักบนพื้นระหว่างเตียงคนป่วยซึ่งเป็นที่นอนที่สบายพอใช้

มารู้ทีหลังว่าระหว่างเขายกผมจากรถลงเปลพยาบาลนั้น เพื่อนคนหนึ่งชื่อเกษม เป็นลูกศิษย์พระวัดพิเรนทร์ผ่านมาเห็นเราเลยไปโพนทนาบอกต่อ ๆ กันว่าผมย้ายบ้านไปอยู่โรงพยาบาลกลางเสียแล้ว วันรุ่งขึ้นข่าวรู้ไปถึงเล็ก (พ.อ. ณรงค์ กิตติขจร) ซึ่งตอนนั้นยังเป็นนักเรียนนายร้อยปีแรกอยู่ ตอนค่ำวันอาทิตย์เพื่อนเลยปีนรั้วหนีหนีออกมาตามวิมล (น.ท. วิมล เสนาณรงค์) ซึ่งมีญาติเป็นหัวหน้าพยาบาลอยู่ที่นั่นให้รีบดำเนินการหาเตียงให้ผมนอนให้สมฐานะสักหน่อย

การเข้าโรงพยาบาลครั้งแรกในชีวิตผม ทำให้ได้ความรู้รอบตัวอีกเยอะ เพื่อนคนป่วยร่วมห้องของผมคนหนึ่ง ถูกล่ามโซ่ที่ขาทั้ง ๆ ที่ป่วยอยู่ แถมมีตำรวจมานั่งเป็นเพื่อนคุยด้วย ทำ

ให้ผมรู้สึกเวทนาเขามากอยู่ วันหนึ่งคนไข้เตียงที่อยู่ชิดกับผมเกิดเบื่อโลกขึ้น ผมกำลังเคลิ้มจะหลับพอดีเห็นแพทย์พยาบาลกรูกันเข้ามาทุบหน้าอก (ปั๊มหัวใจ) พยาบาลคนหนึ่งรีบเอาฉากมาบังไม่ให้ผมเห็นเหตุการณ์ พอผมตื่นตอนเช้า ได้ทราบจากคุณหมอคัมภีร์ ฯ ว่า เพื่อนร่วมห้องของผมคนนั้นถึงกาลกิริยาลาโลกไปอยู่วัดเรียบร้อยแล้ว แล้วท่านก็เลยแจ้งผมว่า อาการผมไม่หนักหนาอะไร เพียงแค่ช็อคเพราะรถดินมีแรงปะทะสูงกว่ารถอื่น แผลถลอกปอกเปิกนั้นพยาบาลทั้งหลายก็พยายามทำความสะอาดจนบาดทยักไม่มีโอกาสเข้าแทรกแซงชีวิตผมได้อีกแล้ว ถ้าไม่อยากเห็นคนตายบ่อย ๆ ก็ควรแจ้งญาติให้มารับตัวเอาไปพักฟื้นที่บ้านได้แล้ว

วันต่อมาน้าชอุ่มก็มารับตัวผมไปอยู่บ้านซอยกลาง แล้วไปหลอกแม่ผมว่าเจ้านั้นต์มันกำลังสนุกอยู่ที่บ้านเพราะได้โอกาสปิดเทอมพอดี น้าสาวผมคนนี้ตามปกติดุและหยิกผมมาแต่เด็ก ๆ ตอนนั้นใจดีกับผมมาก ปอกมะม่วงพิมเสนมันให้กินเกือบทุกมื้อ พอผมหายเป็นปกติดีแล้วก็กลับบ้าน ดูเหมือนแม่จะไม่รู้เลยว่าผมไปเที่ยวโรงพยาบาลมาก่อนไปอยู่บ้านน้าสาว ความมาแตกเอาตอนตำรวจพระโขนงตามไปสอบสวนผมที่บ้านถนนราชบพิธ

ตอนนั้นแม่พึมพัมบ่นน้าสักกะบุงโกย หาว่าหลอกลวงปิดบังเรื่องรถชน

อุบัติเหตุครั้งนี้ให้ผมมีประสบการณ์ใหม่อีกเรื่องหนึ่ง คือผมต้องไปขึ้นศาลในฐานะพยาน-โจทก์ คืออัยการซึ่งเป็นทนายแผ่นดิน ทนายจำเลยแกซักและขู่ผมเสียงงไปหมด ผมชักรำคาญใจเพราะแกถามผมไม่เข้าเรื่องเลยตอบโต้เข้าบ้างว่า คุณคิดหรือว่าผมอยากให้จำเลยคนขับรถบรรทุกดินลูกความของคุณเข้าคุก ผมน่ะอยากให้ศาลปล่อยแกไปขับรถเลี้ยงลูกเมียเสียด้วยด้วยซ้ำไป เพราะผมรู้ว่าแกไม่มีเจตนาไล่ชนผมหรอก พอออกมานอกบัลลังก์แล้วต้องไปกราบขอโทษทนายซึ่งตอนนั้นมีอายุมากกว่าผมสักยี่สิบปีเห็นจะได้

ระหว่างผมอยู่ที่โรงพยาบาลกลาง ก็นอนทบทวนว่าก่อนหน้านั้นผมไปทำบาปกรรมอะไรไว้บ้าง ตอนนั้นผมอาศัยกินนอนอยู่บ้านเพื่อน ตอนเช้าคว้าปืนลูกกรดเดินไปไล่ยิงนกแถวถนนเศรษฐศิริ ซึ่งสมัยนั้นเปลี่ยวพอสมควร พอสายหน่อยก็บอกพ่อเล็กเขาว่า กลับดีกว่าเดี๋ยวน้าจะไม่จ่ายเบี้ยเลี้ยงเพราะขาดงาน เราเลยพากันเดินกลับบ้านเชิงสะพานเกษะโกมล แล้วผมก็อาบน้ำแต่งตัวขึ้นรถเมล์ไปทำงานที่อู่ ต่อมายังคิดอยู่เสมอ

ว่าถึงแม้ในวันนั้นจะไม่ได้ลงมือยิงนกตายสักตัว แต่เจตนาที่คิดฆ่านกนั้น มีผลให้เข้าโรงพยาบาลได้เหมือนกัน นี่ถ้าคิดตามล่าเพื่อฆ่าเก้งกวางช้างเสือ มิต้องเข้าโลงหรืออย่างไร

เมื่อเขียนมาถึงตอนนี้ ผมขออัญเชิญพุทธภาษิตขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงตรัสไว้ในขุททกนิกายว่า

"กลฺยาณการี กลฺยาณํ ปาปการี จ ปาปกํ"

ความไทยว่า "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว"

คนเราเกิดมาแล้ว ที่ว่าใครไม่ทำความชั่วเลยนั้นเห็นจะเป็นไปไม่ได้ หากเราท่านหมั่นคิดถึงพระพุทธภาษิตบทนี้เอาไว้แล้ว ผมเชื่อว่าเราพอจะลดบาปกรรมที่จะก่อขึ้นได้ตามสมควร ผมเองทุกวันนี้ยังหวาดอยู่ว่ากรรมเก่าที่เคยก่อไว้จะกลับมาสนองเมื่อใด ถึงผมจะเคยบวชเรียนมาแล้ว ก็ไม่เชื่อว่าอานิสงส์ของการอุปสมบทนั้นจะหักกลบลบหนี้กรรมชั่วได้ เพราะบุญกับบาปนั้น ท่านว่าเหมือนน้ำมันกับน้ำฝนไม่ยอมอยู่ปนกัน ถ้าท่านผู้ใดยังหลงระเริงว่าลงทุนทำบุญให้หนักเข้าไว้แล้วจะได้ขึ้นสวรรค์ ผมว่าหยุดคิดได้แล้ว เพราะสวรรค์และนรกนั้นอยู่ในตัวของท่านนั่นเอง

ถ้าใครยังไม่เชื่อ ลองคิดทบทวนดูอีกที.

คู่มือฉบับนี้

ไม่ขาย	ไม่แจก
ใครขอ	ก็ให้
ใครไม่ขอ	ก็ให้
ใครติ	ก็ชอบ
ใครชม	ก็ชอบ

(พิมพ์ครั้งที่ ๕ จำนวน ๓๐๐๐ เล่ม)

ความหลัง

ความสงสัยของผมที่มีต่อการตายของคนเรานั้น มีมาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก เพราะถูกใครต่อใครเล่านิยายเกี่ยวกับภูตผีปีศาจให้ฟังเรื่อยมา ผมเริ่มคิดมากในตอนปี ๒๔๘๘ ระหว่างที่บ้านเมืองอยู่ในภาวะสงครามโลกครั้งที่สอง โรงเรียนทุกแห่งในกรุงเทพฯ ต้องปิดการสอน โดยที่ผมเป็นลูกชายคนโตของครอบครัว พ่อเกรงว่านักบินฝรั่งมือไม่แม่นปลดระเบิดมาลงกลางบ้านผมแล้วจะไม่มีใครเป็นทายาทสืบสกุล อีกประการหนึ่งก็เกรงว่าผมจะฉวยโอกาสที่ไม่ต้องเรียนหนังสือเอาแต่เล่นอย่างเดียว จึงจัดการส่งผมไปเรียนที่โรงเรียนศรัทธาสมุทร จังหวัดสมุทรสงคราม เพราะที่นั่นไม่เป็นจุดยุทธศาสตร์ ตอนกลางเดือนกุมภาพันธ์ปีนั้นจำได้ว่ากำลังสอบวิชาลูกเสือ ซึ่งเป็นวิชาสุดท้ายของการสอบไล่ ผมได้รับโทรเลขจากแม่แจ้งว่าพ่อเจ็บหนัก ขยันสอบต่ออีกวันหนึ่งถึงได้จับรถไฟสายแม่กลอง–ปากคลองสานกลับบ้าน เมื่อมาถึงสถานีวงเวียนใหญ่ก็เดินแบกสัมภาระมาลงเรือจ้างที่ท่าเชิงสะพานพุทธยอดฟ้า ซึ่งตอนนั้นสะพาน

อยู่ในสภาพชำรุดด้วยแรงระเบิดจากเครื่องบินสัมพันธมิตรต้องปิดการจราจรชั่วคราว พอขึ้นจากเรือก็เดินต่อไปบนถนนตรีเพชรตรงไปถนนตีทองเพื่อไปบ้านที่ถนนราชบพิธถนนหลวงสมัยนั้นทั้งที่เป็นกลางวันก็เงียบสงัด ไม่มีผู้คนสัญจรไปมาหนาแน่นเหมือนทุกวันนี้ เพราะการทิ้งระเบิดในระยะนั้นเปลี่ยนมาทำกันกลางวันเสก ๆ ทีเดียว คนกรุงบางส่วนถึงกับอพยพหนีภัยทางอากาศไปอยู่ชนบท

พอเดินถึงบ้านก็พบแม่และพี่สาวนั่งร้องไห้รออยู่ มองเข้าไปเห็นหีบศพใบหนึ่งตั้งบนแท่นเหนือพื้น ผมก็เริ่มร้องไห้ประสานเสียงกับแม่ตามธรรมดาของเด็กอายุสิบสามขวบ ได้รับคำชี้แจงจากแม่ว่าพ่อนอนสงบอยู่ในหีบใบนั้น และไม่มีความจำเป็นอันใดที่จะเปิดหีบให้ผมดูหน้าพ่อในภาวะเช่นนั้น แม่ไม่มีความประสงค์ที่จะรอให้เครื่องบินเที่ยวต่อไปนำระเบิดเพลิงมาช่วยสงเคราะห์ในการพระราชทานเพลิงศพพ่อ จึงรีบนำศพพ่อไปเผายังวัดที่ใกล้บ้านหลังจากที่ตายครบเจ็ดวัน ผมยังเด็กอยู่มากไม่มีปัญญาที่จะคัดค้านความประสงค์ของแม่ แต่ก็สงสัยเรื่อยมาว่าพ่อตายจริงหรือเปล่า เพราะตอนนั้นผมไม่ได้อยู่ในที่เกิดเหตุ คิดเรื่อยเปื่อยไปตามภาษาเด็กว่า ตามปกติพ่อเป็นคนรักบ้านเลิกงานจากกรมแร่ (ปัจจุบันคือกรมทรัพยากรธรณี) เคย

กลับบ้านตรงเวลาคราวนี้คงไปราชการที่ไหนแล้วยังไม่กลับมา แม่เลยหาหีบเปล่ามาทำพิธีหลอกผม คิดอยู่เสมอว่าพ่อคงยังไม่ตายและวันหนึ่งคงกลับมาเอง คิดเสียอย่างนี้ทำให้เกิดความหวังและสบายใจดี แต่ตอนนี้รอมากว่าสามสิบปีแล้วพ่อยังไม่กลับเลยเชื่อว่าพ่อตายไปแล้วไม่รอคอยอีกต่อไป

จากความคิดของผมที่มีต่อการตายของพ่อ หรือจากการที่ผมเข้าไปอยู่ในโรงเรียนวัดราชบพิธ มีโอกาสได้ใกล้ชิดกับพระศาสนาความรู้เหล่านั้นไม่ได้ช่วยให้ผมคุ้นเคยกับการตายแต่อย่างใดเลย เพราะวัดที่ผมอยู่ไม่มีทั้งป่าช้าหรือเมรุเผาศพ คงมีแต่สุสานหลวงอันเป็นที่เก็บพระอัฐิของเจ้านาย เราเรียกบริเวณนี้ว่า "สวน" และเป็นที่สงวนซึ่งมีบรรยากาศสวยงามและเงียบสงัด เหมาะแก่การเข้าไปอาศัยท่องหนังสือก่อนสอบไล่ ดังนั้นเมื่อผมยังดำรงความสงสัยในเรื่องการตาย และอยากรู้เรื่องมากขึ้น นอกจากการหาหนังสือที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการตายมาอ่านแล้ว ยังต้องไปศึกษาหาความรู้จากวัดต่าง ๆ อีกหลายแห่ง

มีชีวิตอยู่ต่อมาก็ได้รู้ได้เห็นเรื่อง ชาติ ชรา มรณะมากขึ้น เมื่อมีโอกาสไปร่วมงานศพครั้งใด ผมก็พยายามสังเกตและให้ความสนใจต่อการทำงานของคนกลุ่มหนึ่งที่ต้องจำเจอยู่

กับศพและความตายของมนุษย์ ตามธรรมดาคนเราเมื่อรู้ภาษาและมีโอกาสได้เรียนหนังสือ ถ้าถูกใครถามว่าโตขึ้นอยากเป็นอะไรก็มักจะตอบตามอัธยาศัยว่า อยากเป็นหมอ อยากเป็นทหาร อยากเป็นตำรวจ บางคนหวังสบายก็ตอบว่าอยากเป็นนายธนาคาร ยังไม่เคยได้ยินใครตอบว่าที่ตั้งหน้าตั้งตาเรียนพยายามสอบเข้ามหาวิทยาลัยเมื่อเรียนจบได้รับปริญญาแล้วจะไปเป็นสัปเหร่อ (ซึ่งพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน แปลว่าผู้ทำหน้าที่ฝังหรือเผาศพ ตำแหน่งงานชนิดนี้ ผมได้ฟังจากท่านเจ้าคุณมหาคณิศร สำนักวัดราชบพิธท่านเล่าว่า แต่เดิมที่ในสมัยโบราณนั้นพอมีใครตายลง ญาติมิตรผู้ใกล้ชิดคนตายก็ช่วยกันทำศพคนละไม้ละมือ ไม่มีเจ้าหน้าที่โดยเฉพาะเช่นในปัจจุบัน) อาชีพนี้ยังไม่เคยปรากฏว่ามีการประกาศรับสมัครเข้าทำงาน หรือมีการสอบแข่งขันแย่งตำแหน่งกันเหมือนงานอาชีพอื่น ซ้ำสังคมมนุษย์เรานั้นบางคนยังตั้งข้อรังเกียจผู้มีอาชีพสัปเหร่ออีกด้วย หาได้คิดอย่างผมไม่ว่ามนุษย์เราเมื่อเกิดมาแล้วต้องตายด้วยกันทุกคน ลองคิดดูว่าถ้าเขาเหล่านั้นพากันไปทำมาหาเลี้ยงตนในอาชีพอื่น หรือเอาเพียงแค่นัดหยุดงานประท้วงเพื่อขอค่าแรงเพิ่มพร้อม ๆ กันทั่วโลกแล้วอะไรจะเกิดขึ้น ผมจึงมีความยินดี

ที่ได้รู้จักมักคุ้นกับคนในอาชีพนี้ และให้ความเห็นอกเห็นใจ ให้ความสนิทสนมกับพวกเขามากกว่าบุคคลในฐานะอื่นบางคนเสียอีก

เมื่อผมมีโอกาสได้ใกล้ชิดสนิทสนมกันพอสมควรก็ได้รับความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิธีดำเนินการต่อร่างอันไร้วิญญาณของคนที่จากภพนี้ไปแล้ว ทำให้ผมเริ่มเข้าใจเรื่องความตายยิ่งขึ้น เมื่อมีโอกาสเหมาะครั้งใด ผมก็ฝึกหัดปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้ช่วยเขาโดยใกล้ชิดจนได้กลิ่นและสัมผัสกับบรรยากาศอันเศร้าโศกของความตาย การประพฤติปฏิบัติเช่นนี้ช่วยให้ผมมีประสบการณ์และมองความไม่เที่ยงของชีวิตชัดเจนยิ่งขึ้น อยู่ต่อมาบรรดาอาจารย์ผู้ชำนาญงานเหล่านั้นก็เรียกผมว่า "หัวหน้า" อย่างสนิทปาก ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะครั้งหนึ่งเมื่อหลายปีก่อนผมได้รับคำขอร้องจากท่านผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการตายให้ผมไปช่วยรับตำแหน่งหัวหน้าโครงการงานก่อสร้างที่พักหลังใหญ่ให้แก่เพื่อนทหารหาญที่ตายหมู่ในสนามรบคราวเดียวกันสิบศพงานนี้ด่วนมากจนผมต้องเข้าไปกางเต๊นท์กินนอนและทำงานในป่าช้าวัดโสมนัสวิหารรวมเวลาทั้งสิ้นสิบเอ็ดวันสิบเอ็ดคืน พอทาสีทับหน้าเสร็จเจ็ดโมงเช้า ตอนเที่ยงวันนั้นก็ทำพิธีบรรจุศพ

ทันตามหมายกำหนดการ งานนี้ผมภูมิใจที่มีโอกาสได้รับใช้เพื่อนทหารซึ่งพลีชีพเพื่อความอยู่รอดของชาติบ้านเมือง หลังจากนั้นผมก็หลงตัวเองว่าเป็นผู้สันทัดกรณีคนหนึ่งที่สามารถให้คำแนะ-นำแก่ผู้ที่มีปัญหาในเรื่องการตายได้ตามสมควร

ความรู้ต่าง ๆ ที่ได้รับจากฌาปนสถานหลายแห่ง โดยเฉพาะจากฌาปนสถานกองทัพบก ผมมักจะจดย่อ ๆ เอาไว้ในสมุดบันทึกเล่มหนึ่ง บันทึกเรื่อยมาตลอดสี่ปีเปิดอ่านดูแล้วก็เห็นว่าประเพณีและวิธีจัดการศพปัจจุบัน ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงมากนัก จะผิดอยู่ก็เรื่องอัตราค่าใช้จ่ายที่บันทึกไว้นั้นมีราคาสูงขึ้นเรื่อย ๆ เพราะยิ่งบ้านเมืองเจริญขึ้นเท่าใดค่าใช้จ่ายทั้งในการเกิด การอยู่และการตายก็จะเพิ่มขึ้นตามลำดับ

ในปลายปี ๒๕๑๕ หลังจากญาติมิตรและผู้คุ้นเคยกับผมได้ทยอยกันตายไปหลายคน บางรายก็ต้องรับภาระเข้าไปเกี่ยวข้องกับการศพโดยใกล้ชิด ผมจึงเกิดความคิดที่จะรวบรวมเรื่องราวและข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้บันทึกไว้จัดพิมพ์เป็นเล่ม การพิมพ์ครั้งนั้นนับว่าเร่งรัดรีบร้อนมาก เพราะบังเอิญผู้ใหญ่ที่เคารพของผมท่านหนึ่งคือ พล.ต. ฉลอม วิสมล จะทำการฌาปนกิจศพบิดา เมื่อทราบว่าผมเขียนเรื่องพรรค์นี้ไว้ก็ยุให้ผมพิมพ์ขึ้นจะขอ

รับไปเผยแพร่เป็นชำร่วยแก่แขกที่มาร่วมงาน ผมให้ชื่อหนังสือว่า "คู่มือการตายเมื่อตัวเองหรือญาติถึงแก่กรรม" กำลังตรวจต้นฉบับอยู่ก็บังเอิญเพื่อนรักเก่าแก่ของผมคนหนึ่ง คือคุณเมตตา พุ่มชูศรี มาเห็นเข้าก็เลยเมตตาสมชื่อรับอาสาเอาไปจัดพิมพ์ให้ถึง ๖,๐๐๐ เล่ม ผมขอร้องให้เขาทำปกเป็นสองแบบคือสีขาวใช้แจกในงานตาย และปกสีแสดใช้ในงานวันเกิด การทำปกแบบหลังนี้มีผู้ใหญ่ที่ผมเคารพนับถือท่านหนึ่ง คือ คุณโอสถ โกศิน ท่านขอร้องว่าโบราณเขาถือ อย่าอุตริหาความซวยใส่ตัวเลย เขียนเรื่องพรรค์นี้จะแจกใครก็แจกไปเถิด ผมก็เชื่อท่านคิดหาทางเผยแพร่ภายหลัง กุศลอันใดหากจะพึงมีจากการจัดพิมพ์ครั้งนั้นผมขอแบ่งส่วนบุญให้เพื่อนไปครึ่งหนึ่งที่เหลือขอรับไว้ให้แม่ผู้จากผมไปแล้ว แต่ถ้าหากไม่เข้าท่าได้บาปติดลบ ผมขอรับเอาไว้เองทั้งหมด

หลังจากที่หนังสือเล่มนั้นแพร่หลายออกไปในสังคมการตายตามฌาปนสถานต่าง ๆ ทั้งในและนอกกรุงเทพมหานครตลอดจนที่อื่น ๆ ผมก็ได้รับคำวิจารณ์การเขียนของผมทั้งต่อหน้าและลับหลัง ที่ว่าลับหลังก็คือเพื่อนเก่าของผมคนหนึ่งซึ่งเคยเรียนอยู่วัดเดียวกัน เขาเป็นทั้งนักเขียนและนักจัดรายการวิทยุ

ที่มีชื่อเสียง ตอนนั้นเขาเป็นผู้หนึ่งในคณะที่จัดรายการรับอรุณ ตั้งแต่ย่ำรุ่งถึงโมงเช้าคือรายการ "สุริยายิ้ม" เข้าใจว่าเขาไปได้หนังสือของผมจากงานศพแห่งหนึ่ง พออ่านจบก็นำเอาคู่มือเล่มนี้ไปออกอากาศวิจารณ์ว่า ถ้าเพื่อนอยากเขียนหนังสือกับเขาสักเรื่องหนึ่ง ก็ทำไมไม่เลือกเขียนเรื่องอื่นแถมยังดันเอาชื่อตัวเองไปยกตัวอย่างในแบบฟอร์มการขอรับพระราชทานเพลิงศพด้วย เล่นเอาเพื่อนฝูงที่ได้อ่านสงสัยกลัวผมไม่ตายจริง บางรายเมื่อพบกันก็ชมว่าเอ็งเขียนได้บ้าดี แล้วก็บอกว่าเมื่ออ่านจบแล้วสบายใจได้ประโยชน์เพราะเป็นเรื่องที่บางคนยังไม่รู้และไม่เคยสนใจมาก่อน มีอยู่รายหนึ่งเป็นใครก็ไม่ทราบโทรศัพท์ไปถึงผมที่บ้านแจ้งชื่อเสียงเรียงนามเสร็จแล้วสรุปว่าได้อ่านดูโดยตลอดแล้วโดยที่แน่ใจว่าตนเองต้องตายแน่ จึงขอจองลิขสิทธิ์เอาไว้พิมพ์แจกงานศพตัวเอง ผมก็เลยอนุโมทนาอนุญาตให้โดยดี เมื่อฟังคำวิจารณ์มาหลายเดือนแล้วก็ได้ใจ อยากปรับปรุงแก้ไขการเขียนและรูปเล่มให้ดีขึ้น ผมจึงหาทุนพิมพ์มาเรื่อย ๆ ท่านที่เคยอ่านมาแล้ว จะพบว่าผมเขียนเรื่องนี้ตามเค้าโครงเดิม แต่ได้เพิ่มเติมสอดแทรกรายละเอียดต่าง ๆ ให้มีสาระประโยชน์มากกว่าครั้งก่อน ๆ โดยเฉพาะการพิมพ์ครั้งนี้

ได้รายละเอียดมาจากงานศพแม่ของผมเองและข้อมูลอื่น ๆ ที่หาได้ในเวลาต่อมา

คงจะเป็นเพราะผมสอดรู้สอดเห็นในเรื่องการตายพอสมควร ได้พบกับบรรยากาศอันโศกเศร้าและความยุ่งยากอันสืบเนื่องมาจากความตายอยู่บ่อยครั้ง จึงรำลึกถึงตัวเองว่าเวลาผมตายลงไป พรรคพวกพี่น้องลูกเมียคงมีภาระเดือดร้อนวุ่นวายไปด้วย นึกเลยไปถึงภาษิตไทยที่กล่าวว่า วัวควายเวลาตายยังได้เนื้อหนังและเขาเอามาทำประโยชน์ คนเราตายแล้วเอาศพไปทำประโยชน์อะไรไม่ได้ ยิ่งถ้าปล่อยทิ้งให้เน่าด้วยแล้วกลิ่นทารุณร้ายกาจยิ่งกว่าหนูตายในตู้กับข้าวเสียอีก มาคิดได้ว่าเมื่อหลายปีมาแล้วตอนอาจารย์เขียน ยิ้มศิริ ปฏิมากรเอกของเมืองไทย ถึงแก่กรรม ผมก็แสดงความกตัญญูรู้คุณครูไปร่วมงานพระราชทานเพลิงศพของท่านตามหน้าที่ศิษย์ที่ดี ในงานนั้นมีเพื่อนฝูงร่วมสำนักมากหน้าหลายตา คนหนึ่งแอบมากระซิบว่า เพื่อนเอ๋ย อาจารย์ของเราก่อนจะมรณะลงนั้น ท่านได้เล็งเห็นทั้งอนิจจัง-และอนัตตาอย่างชัดแจ้ง ก่อนตายจึงได้ทำพินัยกรรมมอบศพให้แก่โรงพยาบาลศิริราชเพื่อให้นักศึกษาแพทย์ทั้งหลายได้ศึกษาหาความรู้จากร่างอันไร้วิญญาณของท่านต่อไป ดังนั้น

หีบศพที่สถิตอยู่บนเมรุรอเวลาพระราชทานเพลิงอยู่บนเชิงตะ-กอน จึงมีแต่เศษเล็บและเส้นผมบรรจุไว้ ส่วนร่างที่ใคร ๆ ชอบเผาทิ้งกัน นั้นบ้านนี้คงนอนแช่น้ำยาสบายไปแล้ว ผมก็ได้แต่นึกในใจตอนนั้นว่าวิธีนี้ได้กุศลดีเราจึงควรเจริญรอยตามอาจารย์บ้าง

ผมลืมความคิดนี้จนกระทั่งมีคนมาบอกบุญให้ทำสัญญาอุทิศศพให้โรงพยาบาลศิริราช จึงได้นึกถึงความหลังสมัยที่เรียนกายวิภาค ถูกบังคับให้ท่องชื่อโครงกระดูกส่วนต่าง ๆ เป็นภาษาลาตินมากมายหลายร้อยชื่อ ความกลัวสอบตกมีมากกว่าความกลัวผี จึงได้ขอขมาลาโทษโครงกระดูกที่พวกเรานับถือกันว่าเป็น "อาจารย์" นั้นแอบถอดบางส่วนของท่านใส่ย่ามพาไปนอนท่องปากเปล่าที่บ้าน ผลปรากฏว่าสอบได้ดีพอใช้และไม่ปรากฏว่า "อาจารย์" ได้สำแดงอิทธิฤทธิ์จนเป็นเหตุให้ผมจับไข้จนผมร่วง หรือไปเข้าฝันคณบดีแจ้งความเรื่องผมเรียนนอกเวลาโดยขโมยเอาส่วนหนึ่งของอาจารย์กลับไปกวดวิชาตัวเองที่บ้าน ซึ่งอาจจะทำให้ผมถูกตัดคะแนนในวิชานี้โดยง่าย

เพื่อทดแทนบุญคุณ "อาจารย์" ประกอบกับได้เล็งเห็นทั้งประโยชน์และการประหยัดค่าใช้จ่ายในการทำศพ ผมจึง

ตัดสินใจลงนามมอบศพของผมให้โรงพยาบาลแต่โดยดี ดังนั้น ถ้าผมไม่ด่วนตายเสียในระยะนี้ ยังมีโอกาสอยู่ดูโลกอันวุ่นวายต่อไปอีกสักสิบยี่สิบปี ซึ่งในตอนนั้นค่าครองชีพของชาวเราคงจะแพงเพิ่มขึ้นอีกหลายเท่า พินัยกรรมการศพของผมคงจะช่วยให้ลูกชายทั้ง ๓ คนเบาใจ ไม่ต้องมีภาระยุ่งยากในเรื่องพนมศพพนมเมรุให้สิ้นเปลืองเกินเหตุ เอาเวลาไปทำมาหากินเลี้ยงชีวิตให้รอดต่อไปดีกว่า เว้นแต่ว่าถ้าตอนนั้นเขาเกิดร่ำเรียนดีมีงานทำจนร่ำรวยเหลือเกิน มีความประสงค์ที่ปฏิบัติไปตามประเพณีอันควร ก็ไม่ขัดข้องที่จะนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์บังสุกุลทำบุญทำทานเพื่อความสบายใจแก่ผู้อยู่และหากยังต้องการจะทดแทนพระคุณพ่อต่อไป ก็อยากขอร้องให้เขาทำอะไรก็ได้ที่จะเป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษย์และสังคมในชาติบ้านเมืองที่เขาถือกำเนิดขึ้นมาดีกว่าจะทุ่มเงินจำนวนมากเพื่อแสดงความกตัญญูโดยการจัดงานศพให้เอิกเกริกเลื่องลือไปสามปีเจ็ดปีเหมือนกับที่บางคนชอบทำกันอยู่ในปัจจุบัน

ประเพณีที่เกี่ยวกับการตายนั้นท่านอาจทราบจากหนังสือต่าง ๆ บางเล่ม ความเชื่อถือของมนุษย์แต่ละเผ่าพันธุ์แต่ละศาสนานั้น แม้อยู่ในประเทศเดียวกัน เพียงแต่ต่างภาคต่างพื้น

ที่ไกลกันไม่กี่ร้อยกิโลเมตร การจัดพิธีศพก็ผิดแผกแตกต่างไม่เหมือนกัน ถึงแม้ว่าผมจะเคยมีโอกาสไปศึกษาพิธีการตายของเพื่อนร่วมชาติในบางพื้นที่ก็ยังไม่เชื่อว่าจะเขียนได้ถูกต้องตามความเป็นจริง จึงขอออกตัวไว้เสียก่อนว่า โดยที่ผมมีชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในกรุง อะไรที่จะเขียนต่อไปจึงเป็นเรื่องจากประสบการณ์ของผมที่ได้จากการตายของชาวกรุงเป็นส่วนใหญ่ ทั้งอาจมีบางตอนที่ไม่ตรงกับข้อเท็จจริงอยู่บ้าง ก็ขอเรียนเสียเลยว่าความมุ่งหมายในการเขียนเรื่องนี้ ก็เพื่อให้ท่านเห็นว่าความตายนั้นเป็นของธรรมดากรุณาอย่าถือว่าผมเขียนเป็นสารคดีหรือเอกสารวิชาการอันใด ผมอยากให้ท่านทั้งหลายได้อ่านกันเพลิน ๆ บางหน้าบางตอนในหนังสือเล่มนี้อาจเป็นประโยชน์อยู่บ้างสำหรับท่านที่มีภาระที่จะต้องรับผิดชอบในการตายของญาติสนิทมิตรสหายจะได้รู้ถึงวิธีดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอน ไม่ยุ่งยากสับสนและประการที่สำคัญที่สุดคือไม่ให้สิ้นเปลืองจนเกินเหตุ

หนังสือ "คู่มือการตาย" ฉบับที่ท่านกำลังถืออยู่ในมือเล่มนี้ นับเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๕ ในครั้งนี้ผมพยายามปรับปรุงข้อความบางตอนขึ้นเพื่อให้ถูกต้องและเหมาะสมกับภาวะ-

การณ์ปัจจุบัน โดยเฉพาะในบทที่ว่าด้วยเศรษฐศาสตร์การตาย นั้น อัตราค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการตายได้เพิ่มสูงขึ้นตามราคาค่าครองชีพที่มีผลกระทบเนื่องมาจากวิกฤติการณ์น้ำมันดิบขาดแคลน และเจ้าของบ่อน้ำมันเขาขึ้นราคาอย่างไม่เกรงใจใครในโลก ท่านที่อ่านถึงไปถึงบทนั้นแล้วก็พอจะประมาณการได้ว่าท่านจะเสียค่าใช้จ่ายเท่าใดต่อการตายหนึ่งครั้งหนึ่งราย เรื่องนี้ก็อยู่ในเกณฑ์ที่เราท่านทั้งหลายควรรับทราบกันไว้เพื่อจะได้มีมาตรการประหยัดค่าใช้จ่ายทางอื่นเอาไว้เผื่อการตายของตัวเองหรือผู้อื่นที่ท่านจะต้องเกี่ยวข้องด้วยความไม่ประมาท

คู่มือการตาย

นิยามศัพท์

ตามหนังสือ "คู่มือประชาชน" ของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ซึ่งได้พิมพ์แจกจ่ายแก่ประชาชนโดยทั่วไป บทที่ว่าด้วยการทะเบียนราษฎรข้อ ๒ เขียนไว้ว่า

คนตาย คือ คนที่สิ้นชีวิตไปแล้ว เจ้าบ้านจะต้องแจ้งต่อนายทะเบียนแห่งท้องที่ที่มีคนตายภายใน ๒๔ ชั่วโมง นับแต่เวลาตาย ถ้าไม่มีเจ้าบ้าน ให้ผู้พบศพเป็นผู้แจ้ง

พบศพถูกทิ้งไว้ ต้องแจ้งต่อพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจโดยด่วน

มรณบัตร เป็นเอกสารแสดงถึงการตายของบุคคล โปรดนำมรณบัตรไปแสดงต่อผู้เกี่ยวข้อง เพื่อแก้ไขหลักฐานของผู้ตายให้ถูกต้องต่อไป

ลูกตายในท้อง คือ ลูกที่อยู่ในครรภ์มารดาเป็นเวลาเกินกว่า ๒๘ สัปดาห์ และคลอดออกมาโดยไม่มีชีวิต หากมีกรณีเช่นนี้เกิดขึ้นในบ้าน เจ้าของบ้านต้องแจ้งต่อนายทะเบียนแห่งท้องที่ลูกตายในท้องนั้น หรือแห่งท้องที่ที่พึงแจ้งได้ใน

โอกาสแรกภายใน ๒๔ ชั่วโมง นับแต่เวลาคลอดหรือแจ้งต่อพนักงานฝ่ายปกครอง หรือตำรวจที่สะดวกกว่าก็ได้

การเก็บ ฝัง เผา และย้ายศพ ให้แจ้งต่อนายทะเบียนเพื่อกรอกลงในมรณบัตรในวันแจ้งการตาย **ถือว่ามรณบัตรที่ออกให้นั้นเป็นใบอนุญาตให้เก็บฝัง หรือเผาศพ**

หากต้องการย้ายศพที่เก็บหรือฝังไปจากที่เดิม ให้แจ้งขออนุญาตต่อนายทะเบียนท้องที่นั้น นายทะเบียนจะสลักหลังมรณบัตร เพื่อแสดงการอนุญาตให้เก็บ ฝัง จากสถานที่ใดไปสถานที่ใด เมื่อใด

กรณีได้รับอนุญาตให้เก็บศพหรือฝังศพแล้ว จะทำการเผาศพ ถ้าศพอยู่ในท้องที่ใดให้ขออนุญาตต่อนายทะเบียนท้องที่นั้น”

ถ้าใครยังไม่มีคู่มือประชาชนฉบับนี้ ให้รีบไปหาอ่านเสีย เพราะมีเรื่องอื่น ๆ ที่น่าสนใจอีกหลายเรื่อง ที่คัดลอกเอามาเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวกับ “*การตาย*” ก็เพื่อให้ท่านเห็นว่าเวลาเราตายนั้น ผู้ที่อยู่หลังก็มีภาระเกี่ยวข้องกับศพของเราหลายประการ ไม่เฉพาะแต่จะเกี่ยวข้องกับกติกาข้างต้นที่จะต้องติดต่อกับฝ่ายบ้านเมืองเท่านั้น ความตายยังทำให้เราต้องทำอะไรอีกหลายเรื่อง ซึ่งผมจะได้เขียนในตอนต่อไป

การตายในความคิดของผม กำหนดเอาไว้สองแบบ

ตายตามระเบียบ คือ อยู่ในโลกมานานจนแก่ตายไปเอง หรือยังมีโอกาสอยู่ดูโลกได้อีก แต่เป็นโรคร้ายแรงสุดฝีมือแพทย์ หมอมักจะแทงจำหน่ายในมรณบัตรว่า "หัวใจล้มเหลว"

ตายผิดระเบียบ คือ การตายผิดปกติ เช่นการตายด้วยโรคพิเศษชนิดหนึ่ง เป็นอาการท้องเสียอย่างแรงหมอช่วยให้น้ำเกลือเป็นจำนวนมาก แต่ก็เอาไม่อยู่ โรคนี้มักบันทึกไว้ในใบชันสูตรศพว่า สาเหตุแห่งการตายเพราะเป็น "อหิวาตกโรค" ซึ่งเรามักใช้ภาษาเก่าเรียกการตายชนิดนี้ว่า "ตายห่า" กับการตายอีกแบบหนึ่งนับตั้งแต่เรือล่มจมน้ำตาย รถยนต์คว่ำ รถไฟชนกัน เครื่องบินตก ถูกยิงเป้า ถูกคนร้ายหรือเมียน้อยใช้มีดใช้หลาวแทงพุง การตายไม่สบายจากสาเหตุต่าง ๆ ดังกล่าว เรียกกันสั้น ๆ ว่า "ตายโหง"

การตายในสองแบบนี้มักใช้เป็นคำกล่าวประกอบโทสะจริต หรือใช้ในการแช่งบุคคลอื่น และอาจใช้เป็นคำสาบานของตัวเอง เพื่อพยายามให้คนอื่นเชื่อในความบริสุทธิ์ของตนก็ได้

สรุปแล้ว การตายมีทั้งทางดีและทางร้าย บางท่านอยู่จนเกือบได้ทำบุญครบแปดรอบ ลูกหลานเหลนต้องป้อนข้าวป้อนน้ำให้เหมือนเด็กอ่อน ระหว่างอยู่ก็กล่าวกันว่าท่านทำบุญในปางก่อนไว้มาก ชาตินี้จึงอายุยืนอยู่เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของลูกหลาน พอสิ้นใจพากันร้องว่า "โถ สิ้นบุญเสียแล้ว" เรื่องนี้ ในใจคงจะคิดตรงกันว่า หมดเวรหมดกรรมเสียที แต่คนเรากลับพูดไปอีกอย่างหนึ่ง โดยข้อเท็จจริงแล้ว มนุษย์เราทุกคนเกิดมาเพื่อใช้หนี้กรรมมากกว่า ไม่ว่ามหาเศรษฐี ประธานาธิบดี หรือยาจกเข็ญใจจนต้องขอทานเขากินนั้น ต่างก็มี "*กรรม*" ไปคนละแบบ ส่วนการตายที่ดีนั้นอาจนับถึงการตายของทารกแรกเกิดซึ่งยังไม่มีโอกาสได้ทำบาป หรือพวกที่โตพอบวชเณรได้พ่อแม่ก็จับบวชเสีย อยู่ในเพศบรรพชิตจนอายุครบก็บวชเป็นพระมุ่งศึกษาในทางธรรมอย่างเดียวจนสอบได้เป็นมหาเปรียญหกประโยค เก้าประโยค ไปสิ้นเอาตอนมีสมณศักดิ์สูงเลยต้องนั่งในโกศอย่างนี้นับว่า "ตายสะอาด" ซึ่งน้อยคนที่จะมีโอกาส

พิธีการตาย ตอนที่เราท่านทั้งหลายเกิดมา และมีชีวิตอยู่ขณะนี้ ถือว่าเป็นสมัยที่มนุษย์มีอารยธรรมเจริญขึ้นเป็นอันมากแล้ว การตายจึงมีพิธีการไปตามขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งสุดแท้แต่ภูมิรัฐศาสตร์และเชื้อชาติศาสนาของผู้ตาย พิธีการเกี่ยวกับการทำศพย่อมขึ้นอยู่กับความเชื่อถือของผู้ตายและญาติพี่น้อง แต่ที่แน่นอนก็คือขึ้นอยู่กับฐานะการงานการเงินทั้งของผู้ตายและทายาทตลอดจนภาวะทางเศรษฐกิจในขณะนั้น

อันความตายที่กำลังกล่าวถึงกันอยู่นี้ถ้าเราศึกษาพอสมควรก็จะรู้อาการได้โดยการจับที่ชีพจร เลิกเปลือกตาดู หรือไม่ก็เอาหูแนบหน้าอกฟังการเต้นของหัวใจของผู้ต้องสงสัยว่าตายจริงหรือไม่ ถ้าไม่แน่ใจควรไปตามแพทย์มาพิสูจน์ จะได้เป็นพยานตามกฎหมายให้ด้วย ถ้าหมอส่ายหน้ายืนยันเป็นที่แน่นอนว่าตายแน่แล้ว พิธีการที่จะปฏิบัติต่อมนุษย์ผู้ซึ่งแปรสภาพเป็นศพไปในบัดดลนั้นควรดำเนินกรรมวิธีตามขั้นตอนต่อไปนี้ คือ:-

๑. **ตั้งสติ** บรรดาญาติมิตร เพื่อนฝูง ลูกหลาน ที่ใกล้ชิดกับผู้ตายและอยู่ในที่เกิดเหตุแห่งการตายนั้น จงพยายาม

สกดอกสกดใจระงับความทุกข์โศกเสีย ผู้ที่อยู่ใกล้ชิดและกำลังเฝ้าดูผู้ที่กำลังป่วยหนักใกล้ตาย เฉพาะผู้ที่นับถือพุทธศาสนาควรทำหน้าที่ให้ทางสะดวกแก่ความตาย โดยกล่าวนำคำว่า "พระอรหัง" หลาย ๆ ครั้ง เพื่อให้คนเจ็บรำลึกถึงพุทธานุสติเวลาตายจะได้เดินทางไปสู่สุคติ แต่ถ้าผู้ที่ใกล้ตายมีการทุกข์ทรมานจากอาการเจ็บป่วยหรือกังวลต่อเวรกรรมทั้งหลายทั้งปวงที่ได้สร้างสมมาระหว่างที่มีชีวิตอยู่ อาจพูดเพ้อเจ้อเผลอกล่าวความลับในชีวิตออกมาบ้าง เราท่านไม่ควรสอบถามหรือจดจำเอามาวิจารณ์เป็นอันขาด พอเห็นหมดลมหายใจสนิทดีแล้ว ถ้าผู้ตายไม่ยอมหลับตา ผู้ที่อยู่ใกล้ชิดเหตุการณ์–ควรรีบปิดเปลือกตาให้ศพ จะได้ไม่เปลืองแผ่นขี้ผึ้งปิดหน้าในภายหลัง

ต่อจากนั้นให้นำเทียนขี้ผึ้งหนักหนึ่งบาทจุดไว้ข้างศพ เรื่องนี้โบราณคงจะใช้แทนนาฬิกาจับเวลาในการยืนยันมรณ-กรรมระหว่างเวลานี้ผู้ที่อยู่รอบข้างศพไม่ควรเอะอะโวยวายพูดกันในเรื่องการจัดสรรมรดกหรือแบ่งทรัพย์สินของผู้ตาย (ถ้ามี) เพราะยังไม่แน่ว่าผู้ตายอาจสลบไปเพียงชั่วครู่แล้วเกิดฟื้นขึ้นมาใหม่เลยจับได้ว่าลูกหลานที่มาเฝ้าไข้อยู่เนืองแน่นนั้นอันที่จริงมารอแบ่งสมบัติ จึงแข็งใจลุกขึ้นมาด่าทอและอาจเรียกทนายความ

มาแก้พินัยกรรมยกสมบัติทั้งหมดให้แก่วัดไปเลย ดังนั้นผู้ที่มีอนาคตในการรับมรดกตกทอดจึงควรอยู่ในความสงบ ทำหน้าเศร้าเข้าไว้อย่าให้ใครจับได้เป็นอันขาด ควรเอาธรรมะเข้าข่มใจคิดว่าความตายเป็นของธรรมดาเป็นเรื่องที่ต้องเกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคน ให้คิดว่าเมื่อมีการเกิดแล้วก็มีการตายเป็นของคู่กัน "มรณานุสติ" จึงเป็นพุทธวัจนะที่ควรระลึกถึง เพื่อที่จะได้เตรียมตัวเตรียมใจรอวันตายของตนเองต่อไปโดยสงบ

ที่ว่ามาแล้วทั้งหมดผมใช้สมมุติฐานจาก "การตายตามระเบียบ" เคยมีการตายที่บ้านตอนบ่ายมากแล้วจะทำอะไรก็ยาก มีผู้โทรศัพท์ตั้งปัญหาถามผมว่าจะปฏิบัติการอย่างไรกับศพต่อไป บังเอิญวันนั้นผมจะไปงานพระราชทานเพลิงศพนายทหารที่วัดเทพศิรินทร์ ที่นั่นผมมีพรรคพวกชาววังอยู่หลายคนจึงได้นำปัญหานี้เข้าสู่ที่ประชุมข้างเมรุ มีมติเป็นคำตอบว่าให้เอาศพนอนที่เดิมนั่นแล หาผ้าคลุมศพตั้งแต่ศีรษะจดเท้า พอพลบค่ำก็กางมุ้งครอบไว้ รุ่งขึ้นค่อยเคลื่อนย้ายไปวัด เรื่องนี้มีข้อแนะนำสำหรับบ้านที่มีมุ้งลวดท่านว่าให้ทำเพียงปิดประตูห้องนั้นเสียวิธีนี้สะดวกดีเหมือนกัน

ทีนี้พูดถึงศพที่ "ตายผิดระเบียบ" ไม่ว่าจะตายด้วยอุบัติเหตุหรือฆาตกรรม ท่านว่าไม่ควรไปแตะต้อง หรือเคลื่อนย้ายศพเป็นอันขาด ควรรอเวลาให้แพทย์ หรือ เจ้าหน้าที่ตำรวจมาตรวจสอบชันสูตรศพให้เรียบร้อยเสียก่อน ทั้งนี้ก็เพื่อลดปัญหาภายหลังการตายไม่ให้ผู้อยู่หลังต้องถูกสอบสวนเป็นคดีเดือดร้อนกันไปเปล่า ๆ

๒. **แจ้งอำเภอ** เมื่อได้รับหนังสือยืนยันจากแพทย์ผู้ทำหน้าที่รักษาหรือชัณสูตรการตายเรียบร้อยแล้ว ขอให้เดินทางไปยังอำเภอ หรือที่เรียกว่าเขตในกรุงเทพมหานคร โดยทำตาม "คู่มือประชาชน" ที่เขียนเอาไว้ตอนต้น การนี้ไม่จำเป็นที่ทายาทหรือผู้ที่มีชื่อในกองมรดกเป็นผู้แจ้ง ให้ใครไปก็ได้ ขอให้นำเอามรณบัตรตามแบบ ท.ร. ๒๐ ตอนที่ ๔ มาให้ได้ เพราะจำเป็นต้องใช้เป็นใบเบิกทางนำศพไปวัดหรือฌาปนสถาน เพื่อดำเนินการในขั้นตอนต่อไป ในปัจจุบันทางการได้ให้ความสะดวกในการตายพอสมควร คือถ้าไปตายตามโรงพยาบาลใหญ่ๆ จะมีเจ้าหน้าที่จากฝ่ายทะเบียนท้องถิ่นมาอยู่ประจำรับแจ้งและออกมรณบัตรให้เสร็จแต่ที่เขียนหัวข้อนี้ขึ้นไว้ก็เพราะเห็นว่าที่ตายของคนเรามักไม่แน่นอน ถ้าเจ็บไข้ได้ป่วยไปตายที่โรง-พยาบาลก็นับว่าสะดวกดีถ้าไปตายในสนามรบหรือถูกรถชนตาย

บนทางม้าลายก็ยุ่งหน่อย แต่ถ้ามีโอกาสไปตายเพราะเครื่องบินตกหรือรถชนกันจนไฟไหม้ด้วยแล้ว ก็นับว่าเป็นการทุ่นค่าใช้จ่ายในการฌาปนกิจไปได้มาก ถือว่าเป็นการตายที่ประหยัดสมตามความมุ่งหมายของทางราชการ และอาจถือว่ามีส่วนช่วยในการลดดุลการค้ากับต่างประเทศ ช่วยกู้ภาวะเศรษฐกิจของชาติไปในตัว

๓. **การอาบน้ำศพ** เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่าเวลาตายของคนเรานั้นกำหนดเอาเองไม่ได้ สุด.เท้แต่เป็นการตายแบบไหน กำหนดการอาบน้ำศพย่อมขึ้นอยู่กับเวลาตายและสถานที่ตาย ถ้าตายที่บ้านและมีสถานที่กว้างขวางพอที่จะรับรองแขกในพิธีอาบน้ำศพหรือตั้งศพสวดพระอภิธรรมแล้ว ความยุ่งยากที่มีก็คือจะต้องดัดแปลงปรับปรุงพื้นที่ให้เหมาะสม แต่ถ้าไปเจ็บตายที่โรงพยาบาลก็จำจะต้องติดต่อกับวัดหรือฌาปนสถานขอจองสถานที่เสียก่อน เมื่อได้ที่แล้วจึงจะโทรศัพท์ ประกาศทางวิทยุ ลงข่าวในหนังสือพิมพ์หรืออาจฉายสไลด์ทางโทรทัศน์เพื่อแจ้งให้เพื่อนฝูงญาติมิตรตลอดจนเจ้าหนี้ได้ทราบถึงกำหนดเวลา และสถานที่ในการอาบน้ำศพ ควรแจ้งให้ชัดเจนว่ารดน้ำที่ไหน เวลาใด สวดกี่คืน สวดนานกี่วันจะเผาเลยหรือบรรจุกุฏ

ฝากวัดเอาไว้ก่อน ทั้งนี้เพื่อความสะดวกของผู้มาร่วมงานจะเตรียมตัวได้ถูกต้อง

การอาบน้ำศพนั้น ถ้าตายหลังเที่ยงวันมักจะไปจัดพิธีกันในวันรุ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะการติดต่อแจ้งญาติพี่น้องตลอดจนการหาสถานที่จัดพิธีต้องใช้เวลานานพอสมควร ถ้าเป็นการตายในโรงพยาบาลส่วนใหญ่ก็มักจะฝากศพแช่ตู้เย็นเอาไว้หนึ่งคืนแล้วจึงไปขอรับศพนำไปวัดในวันรุ่งขึ้น วิธีนี้นับว่าสะดวกดีมีเวลาเตรียมการในการจัดงานศพได้มาก ถ้าตายที่บ้านก็ควรจะให้เขามาฉีดยารักษาศพเสียก่อน จัดที่ทางวางศพเอาไว้ในห้องที่จะทำพิธีกันต่อไป

พิธีอาบน้ำศพตามประเพณีที่ปฏิบัติกันมานั้น ถือกันว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ที่คุ้นเคยกับผู้ตายตลอดจนญาติสนิทมิตรสหายของผู้อยู่ไปแสดงความเสียใจหรือเพื่อขอขมาลาโทษกับผู้ตายเป็นเรื่องภายในครอบครัว ไม่นิยมเชิญคนภายนอก แต่สมัยหลังนี้ถือเป็นงานสังคมการตายขั้นแรกต้องประกาศแจ้งกันทางวิทยุกระจายเสียง หรือลงข่าวกันในหนังสือพิมพ์กันทีเดียว อีกประการหนึ่ง ธรรมเนียมโบราณถือว่าถ้าเป็นการตายผิดระเบียบ ชนิดตายโหงจะไม่มีการอาบน้ำศพ แต่สมัยนี้ไม่สู้จะ

ถือกันเสียแล้ว เป็นอันว่าในปัจจุบันเรายอมรับกันแล้วว่าการอาบน้ำศพ หรือรดน้ำศพนั้น จัดเป็นพิธีสำคัญตอนหนึ่งของการตาย จึงจะเขียนถึงวิธีการสำหรับเรื่องนี้ไว้พอเป็นสังเขป

สมมุติว่าเช้าวันหนึ่งผมนั่งรับประทานข้าวแกงอยู่ในที่ทำงาน เกิดตะกรามกลืนลูกชิ้นปลากรายติดคอหายใจไม่ออก เพื่อนร่วมงานเห็นเหตุการณ์ก็วิ่งไปตามหมอจักราวุฒิที่ห้องแพทย์ ตึก กรป. กลาง หมอรีบวิ่งมาอย่างเร็วตามท่าฝึกของทหารพลร่มพอถึงตัวผมจับชีพจรก็แล้ว เอาหูฟังหัวใจก็แล้วได้แต่ส่ายหน้าบอกว่าขาดใจตายเสียแล้ว เสียดายจริงหมอขาดเพื่อนร่วมวงเหล้าไปอีกหนึ่งคน ต่อจากนั้นก็ลงมือเขียนใบชัณสูตร สาเหตุแห่งการตายของผมลงไปว่า "โรคตะกละจนหายใจไม่ออก" แล้วส่งให้สิบเวรแหล่งรวมรถวิ่งไปแจ้งเขตดุสิตเพื่อขอใบมรณ-บัตร เพื่อนอีกคนหนึ่งโทรศัพท์ไปแจ้งฌาปนสถานกองทัพบก ขอให้นำรถมารับศพผมเอาไปให้พ้นที่ทำการเสียโดยเร็ว ต่อจากนั้นก็ข่าวประกาศทางวิทยุกระจายเสียงแจ้งออกไปว่าผมตายตั้งแต่เก้านาฬิกา กำหนดพิธีอาบน้ำศพที่ศาลา ๗ วัดโสมนัสวิหาร ใครที่เคยคบหาสมาคมกับผู้ตายแล้วไม่มีอะไรโกรธเคืองกันรุนแรงนักก็ขอเชิญไปร่วมพิธีไว้อาลัยกันหน่อย ต่อจากนั้น

ก็โทรศัพท์แจ้งลูก ๆ ผมที่เป็นทายาทตามกฎหมายให้ทราบข่าวการตายของพ่อให้รับรู้เอาไว้จะได้อาจไปจัดแจงแต่งผมศพพ่อตามประเพณี

สำหรับการตายที่ผมยกตัวอย่างมานี้จะถือว่าตายเพราะอุบัติเหตุก็ได้ แต่ยังจัดเป็นการตายตามระเบียบ ไม่น่ารังเกียจถึงคิดจัดอันดับเป็นผีตายโหงต้องทำบุญไล่ซวยแต่อย่างใด (แต่ก็ไม่น่าจะมีใครเห็นใจผมจนถึงกับไปขอพระราชทานน้ำอาบศพเพราะเป็นการตายที่ไม่สู้มีเกียรติเท่าใดนัก) ทีนี้เมื่อศพผมถูกนำออกจากที่ทำงานไปตั้งไว้ที่วัดแล้ว เพื่อนสัปเหร่อของผมก็คงจะกุลีกุจอแต่งตัวให้ด้วยความเต็มใจในฐานะเพื่อนร่วมงานเสร็จแล้ว ยกศพตั้งไว้หลังฉากผ้ารอเวลาพิธีต่อไป

ก่อนถึงเวลาห้าโมงเย็นลูกหลานญาติมิตรจะรดน้ำศพเสียก่อนได้ก็นับว่าสะดวกแก่ผู้อื่น ลดความคับคั่งตอนพิธีไปได้มาก พอถึงเวลาเริ่มพิธีรดน้ำผู้บังคับบัญชาคนใดคนหนึ่งของผมก็คงจะรับเป็นประธานในพิธีเข้าไปจุดธูปเทียนเครื่องสักการะบูชาพระรัตนตรัย เริ่มพิธีรดน้ำศพเป็นทางการ เมื่อแขกเหรื่อทั้งหลายที่มาในพิธีรดน้ำทั่วถึงกันดีแล้ว ตามประเพณีท่านให้ไปเชิญผู้ที่มีอาวุโสสูงสุดในที่นั้นเป็นผู้รดน้ำศพเป็นท่านสุดท้าย

เรื่องนี้คงใช้วิธีที่ผู้ตายได้รับน้ำพระราชทานอาบศพ ซึ่งผมจะได้เขียนต่อไปภายหลัง

เรื่องนี้ตามหลักการของศาสนาอิสลามน่าศึกษาอยู่มาก เริ่มตั้งแต่ผู้ทำการอาบน้ำศพนั้นจะต้องเป็นเพศเดียวกับผู้ตายการอาบน้ำศพจะต้องใช้น้ำชำระช่องทวารทั้งปวงในร่างกายให้ร่าง-กายให้สะอาดหมดจด จากนั้นก็อาบน้ำศพฟอกสบู่ให้สะอาดจริง ๆ แล้วจึงเชิญแขกที่มาร่วมงานตักน้ำราดศพตั้งแต่ศีรษะจรดปลายเท้า หลังจากนั้นมีการอาบน้ำทั้ง ๗ อันประกอบด้วย

๑. น้ำใบมะกรูด　　๒. น้ำใบพุทรา
๓. น้ำดินสอพอง　　๔. น้ำพิมเสน
๕. น้ำจันทน์　　๖. น้ำใบส้มป่อย
๗. น้ำใบมะลิ

ได้สอบถามและศึกษาจากผู้สันทัดกรณีแล้ว แจ้งว่าน้ำทั้ง ๗ เป็นเพียงประเพณี มิใช่ข้อบังคับของศาสนา แต่มีกติกาที่กำหนดไว้ในพระบัญญัติของศาสนาอิสลาม บังคับให้คนเป็นทำให้แก่คนตาย ๔ ข้อ คือ

๑. อาบน้ำศพ　　๒. ห่อผ้าขาวสามชั้นผูกหัวท้าย
๓. ทำพิธีละหมาดแก่ศพ　　๔. ช่วยกันฝังศพ

การฝังศพนั้นกำหนดไว้ว่าหลุมต้องมีความลึกไม่ต่ำกว่าความสูงของศีรษะคนเป็น จึงจะนับว่าเป็นการฝังศพที่สมบูรณ์

ฝ่ายไทยที่นับถือศาสนาพุทธ ก่อนที่จะทำพิธีรดน้ำศพก็มีการอาบน้ำชำระศพเสียก่อน บางทีก็ทาขมิ้นให้ทั่วตัวแล้วลงน้ำหอมอีกชั้นหนึ่ง เรื่องนี้เห็นจะมีเหตุผลตรงกันกับทางอิสลาม นอกจากนั้นยังมีการหวีผมให้ศพ แต่มีข้อแม้ว่าหวีที่ใช้แล้วต้องหักออกเป็นสองท่อน ห้ามนำไปใช้ต่อเป็นอันขาด โบราณชนบางท่านสอนไว้ว่าผู้ที่หวีผมให้ศพควรเป็นทายาทของผู้ตาย แต่สมัยหลังผมเห็นเขายกหน้าที่นี้ให้กับผู้ที่เป็นประธานในพิธีทำแทนเมื่ออาบน้ำแต่งศพแล้วก็ให้จัดการแต่งตัวให้ศพด้วยเสื้อผ้าชุดที่ผู้ตายชอบใช้ ถ้าผู้ตายเป็นข้าราชการมีเครื่องแบบอยู่ก็ให้นำมาแต่งให้เป็นเกียรติและเพื่อให้ดูงามตามสมควร แต่ก็ไม่ควรแต่งศพกันถึงขนาดใช้ชุดราตรีสโมสรและใส่รองเท้าเต้นรำให้ศพเพราะเวลายังมีชีวิตอยู่นั้นไม่ค่อยมีโอาสแต่งและก็ไม่มีใครอยากแต่งอยู่แล้ว

การแต่งตัวศพสมัยก่อนมีการใส่เสื้อผ้ากลับทางโดยเอาด้านหน้าไปไว้หลังเสียชั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงสวมชุดใหม่หันหน้าออกตามปกติ ประเพณีนี้ถือกันว่าเพื่อให้คนอยู่ ได้เข้าใจว่า

การเกิดการตายของมนุษย์นั้นมีอวิชชาทั้งด้านหน้าด้านหลัง ต่อมาธรรมเนียมนี้เลิกกันไป คงเห็นว่าไม่เป็นเป็นการประหยัดหรือเป็นการทำเรื่องทุลักทุเลให้ทั้งผู้แต่งศพและผู้ตายจึงแต่งให้ตามธรรมดาชุดเดียว จากประสบการณ์ของผมที่เคยรับหน้าที่แต่งศพมาแล้วหลายราย เห็นว่าการสวมเสื้อผ้าให้ศพนั้นออกจะอาศัยความชำนาญและความช่วยเหลือของผู้ร่วมงานอยู่มาก มีอยู่รายหนึ่งที่เสื้อผ้าค่อนข้างเข้ารูปผมพยายามสวมเสื้ออยู่นาน ญาติพี่น้องผู้ตายก็มายืนกันรอบวงผมเลยขอกรรไกรมาตัดแขนเราะลงมาทางข้างพอสวมเข้าที่และเอาด้ายเข็มเย็บกลับเข้าที่เดิมทุลักทุเลพอสมควร เรื่องนี้นำไปหารือกับผู้เชี่ยวชาญแล้วท่านบอกว่าต่อไปให้หาผู้ช่วยที่ใจกล้าไม่กลัวผีสักสองคนให้ประคองศพขึ้นแล้วกลับเสื้อสวมพลิกลงไปทำได้สะดวกมาก นอกจากนั้นขอแนะนำว่าเพื่อความสะดวกของผู้อยู่และมีหน้าที่ในการแต่งศพเรื่องนี้ควรจะดำเนินการเสียตั้งแต่สิ้นใจแล้วไม่นานนัก เพราะศพยังอ่อนตัวพอที่จะแต่งได้ง่ายกว่าทิ้งเอาไว้ข้ามคืนจนศพแข็งเป็นท่อนไม้

ประเพณีการหยอดเหรียญบาทลงในปากศพนั้นปัจจุบันยังใช้กันอยู่แพร่หลายขอแนะนำว่าควรใส่ให้ศพเสียตั้ง

แต่ยังตายใหม่ ๆ เพราะสะดวกกว่าตอนที่ศพแข็งตัวแล้วเหตุผลในเรื่องนี้ได้สอบถามจากผู้รู้หลาย ๆ ท่านแล้ว ได้รับคำตอบไม่สู้ตรงกันบางท่านก็ว่าสมัยก่อนนั้นเขาไม่ได้เผาศพทั้งโลงเหมือนสมัยนี้ เพราะคนโบราณนั้นประหยัดทรัพยากรป่าไม้ของชาติมากกว่าพวกเราสมัยนี้ เวลาเผาเขานำศพออกมาจากหีบแล้วยกไปนอนคว่ำกับเชิงตะกอนวิธีนี้ญาติพี่น้องของผู้ตายอาจจะต้องเผชิญหน้ากับศพที่บางทีมีลิ้นแลบออกมานอกแนวฟัน ภาพเช่นนี้คงทำให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่เกิดความทุเรศเวทนาจนนอนไม่หลับไปหลายคืน จึงได้หาวิธีแก้โดยเอาเหรียญบาทไปใส่กันไว้ ตามเหตุผลนี้ถ้าใช้เหรียญบาทที่เราจับจ่ายใช้สอยอยู่ในปัจจุบันซึ่งมีขนาดเล็กกว่าเหรียญบาทสมัยก่อนคงไม่สู้ได้ผลตามความมุ่งหมาย บางท่านก็ว่าค่าของเงินหนึ่งบาทในสมัยนั้นก็นับว่าเป็นที่สนใจและคุ้มค่าแรงงานของสัปเหร่อ การที่ญาติใส่เงินลงในปากศพจึงเป็นการยืนยันให้แน่ใจว่าได้ค่าจ้างทำศพแน่นอน ยิ่งผู้ตายเลี่ยมฟันทองไว้ด้วยแล้วเป็นที่สบายใจได้ว่าจะไม่ให้เหลือถึงเมรุ เหตุผลสุดท้ายที่ควรเชื่อถือได้ก็คือเป็นการเตือนให้รู้ว่าผู้ที่อยู่ในโลกทั้งหลายนั้นเกิดมาแล้วก็วุ่นวายกันอยู่ด้วยเรื่องทรัพย์สมบัติ สะสมทรัพย์สินเงินทองกันไว้ไม่ว่าจะด้วยทาง

สุจริตหรือทุจริต เวลาตายมีเหลือติดไปเพียงบาทเดียวทั้งยังไม่แน่ว่าก่อนเวลาเผาจะมีใครใจกล้าง้างปากเอาเงินไปเสียอีกหรือเปล่า จึงเป็นการเตือนให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ดำเนินชีวิตอยู่แต่ในทางที่ชอบที่ควร จงปลงเสียให้ตกว่าคนเราสมบัติมากมายเท่าใดก็ไม่สามารถขนเอาไปตั้งธนาคารในชาติหน้าได้ มีเงินมากมายนักก็ควรบริจาคทำบุญทำทานเสียบ้าง อย่าได้โลภโมโทสันกันไป เลยเขียนมาถึงตอนนี้ก็อยากเล่าว่าหลายปีมาแล้วแม่ฝากเหรียญบาทรุ่นรัชกาลที่ ๕ เอาไว้ให้ผมหยอดปากเวลาท่านตาย เสียดายที่ผมไม่มีเวลาปฏิบัติตามคำสั่งแม่ เพราะตั้งแต่แม่ขาดใจตอนตีหนึ่งผมไปแต่งตัวศพแม่กลับถึงบ้านตอนตีสองก็เอาแต่นั่งค้นหมายเลขโทรศัพท์ญาติ ๆ พยายามติดต่อไปหลายแห่งก็ไม่มีใครรับสาย เข้านอนตีสี่ตื่นตีห้า โทรศัพท์แจ้งคุณอำนาจ สอนอิ่มศาสตร์ หรือทิดดุ่ย แห่ง พล.ปตอ. เมื่อตีห้าครึ่ง และแจ้งคุณธาดา เต็มบุญเกียรติ ที่ ททท. เมื่อหกโมงเศษ ขอร้องให้ช่วยออกอากาศข่าวการตายของแม่ กำหนดสถานที่และเวลาอาบน้ำศพไปเองโดยยังไม่ได้ติดต่อกับวัดด้วยซ้ำไป

จนถึงบ่ายโมงผมกับภริยาและหมวดจรัลเท่านั้นที่ไปรับศพแม่ออกจากโรงพยาบาลตำรวจ มีรถตู้ของฌาปนสถาน

กองทัพบกพร้อมพระภิกษุไปนำศพตามระเบียบก็จะเอาเวลาที่ไหนไปค้นหาเหรียญบาทที่แม่ฝากไว้ ผมดูแม่ตอนนั้นคิดว่าแม่คงไม่ต้องการเหรียญบาทที่ฝากไว้ เพราะทั้งตาและปากของแม่ปิดสนิทเหมือนเวลานอนหลับตามปรกติดูท่าทางนอนสบายกว่าตอน อยู่ในห้องI.C.U. ด้วยซ้ำไป ธุระอะไรผมจะไปง้างปากแม่เอาเหรียญใส่ปากให้ยุ่งยากเปล่า ๆ

การรดน้ำศพตามปกติธรรมดาเราใช้น้ำอบไทยรดที่มือขวาของผู้ตาย ยังไม่มีใครทดลองใช้โอเดอโคโลญหรือน้ำมันเบ็นซินเฉพาะผู้ที่ดื่มสุราเป็นอันมากจนถึงแก่กรรมเพราะตับแข็งนั้นก็ยังไม่มีใครเอาบรั่นดีรดแทน สำหรับน้ำอบไทยที่ใช้รดน้ำแล้วนั้น ยังไม่ได้ติดตามสอบถามดูว่าจะเทคืนใส่ขวดไว้ทำอย่างอื่นได้อีกหรือไม่ แต่ก็ไม่ควรเสียดายอะไรนักเพราะชื่อก็บอกแล้วว่าเป็นของผลิตได้เองในประเทศ

มีข้อสังเกตเกี่ยวกับการรดน้ำศพประเภท "ไม่เรียบ-ร้อย" เป็นต้นว่าถูกระเบิดเครื่องบินตก รถไฟหรือรถยนต์ชนกัน ไม่สามารถหามือของผู้ตายมาทำพิธีได้นั้น ยังไม่มีใครใจกล้านำมือปลอมมาวางแทน เท่าที่ปฏิบัติกันมาสำหรับกรณีเช่นนี้ใช้วิธีห่อเศษศพเท่าที่จะหาได้วางไว้แล้วโยงสายสิญจน์มาที่พานรองรับน้ำอบไทย วิธีนี้ก็ดูเรียบร้อยดี

ในกรณีที่ผู้ตายได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้า-โปรดกระหม่อมพระราชทานน้ำอาบศพแล้ว ขอให้ญาติพี่น้องหรือแขกที่มาร่วมในพิธีรดน้ำศพให้เสร็จสิ้นเสียก่อน จากนั้นให้เชิญผู้ที่อาวุโสสูงสุดในที่นั้นเป็นผู้กระทำพิธี โดยเจ้าหน้าที่จะยกศพเอนขึ้นนั่งรับน้ำอาบศพพระราชทาน จากพิธีในตอนนี้แล้วห้ามมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดรดน้ำอีก เพราะถือว่าเป็นพิธีสุดท้ายของการอาบน้ำศพ

เมื่อเสร็จพิธีตอนนี้แล้ว เจ้าหน้าที่ผู้ชำนาญการโดยเฉพาะก็จะเข้ามาเลื่อนสิ่งอุปกรณ์ในพิธีออก หัวหน้าชุดก็จะพนมมือว่าคาถาพึมพำ พร้อมนี้ผู้ช่วยสัปเหร่อทั้งหลายก็จะยกมือขึ้นพนมตามด้วยความสงบ คนหนึ่งจะพับแขนศพที่ทอดรับน้ำอบไทยอยู่เดิมขึ้นมาไว้ระหว่างหน้าอก บรรจงใส่ดอกไม้ธูปเทียนลงในมือผู้ตายแล้วช่วยกันตลบผ้าขาวผืนใหญ่ซึ่งเดิมดูเหมือนผ้าปูเตียงขึ้นหุ้มศพ จากนั้นก็มัดศพด้วยเชือกด้ายดิบขนาดประมาณนิ้วก้อย มัดตั้งแต่ปลายเท้าศพขึ้นมาเป็นเปลาะ ๆ (บางศพก็ไม่มีการมัด) จนถึงผ้าตอนบนที่จะขมวดไว้เป็นก้นหอย ปลายเส้นด้ายที่มัดจะต้องเหลือขายเอาออกไว้นอกโลง เพื่อใช้โยงกับสายสิญจน์ที่ต่อออกไปยังพระพุทธรูปและพระสงฆ์ เวลาสวด

พระอภิธรรม เสร็จแล้วยกศพลงหีบปิดฝาตอกตะปูเอาชันยาปะกระดาษฟางหรือเอาเทปปิดรอยเป็นเสร็จพิธีในขั้นนี้

บางท่านสอนผมว่า การรดน้ำศพนั้นควรจะหันหัวศพไปทางทิศตะวันตก แต่ตอนยกศพขึ้นตั้งบนแท่นเพื่อสวดพระอภิธรรมนั้น ถ้าสถานที่อำนวยให้ต้องหันหัวศพไปทางทิศตะวันออก เหตุผลนี้อ้างว่าจะช่วยให้ผู้ตายไปผุดไปเกิดใหม่โดยอาศัยทิศที่พระอาทิตย์ขึ้น เรื่องนี้สุดแท้แต่ความเชื่อถือของแต่ละบุคคล ข้อพิจารณาในเรื่องนี้ก็คือ ควรจะแล้วแต่ลักษณะและทิศทางของอาคารที่ใช้ตั้งศพ ที่แน่ ๆ ก็คือไม่ควรเอาปลายเท้าศพชี้ไปทางพระพุทธรูปที่ใช้ในพิธีเรื่องนี้ถึงจะไม่มีการเขียนไว้เป็นกติกา เราก็ควรรู้ว่าอะไรถูกอะไรควร

พิธีรดน้ำศพมารดาของพระยาแผลงผลาญศึก ซึ่งเป็นย่าของคุณตา คือเป็นย่าทวดของแม่ผมนั้น แม่เล่าว่าได้เห็นประเพณีรดน้ำศพแบบมอญเก่ามาแล้ว แทนที่จะมีการใช้น้ำอบไทยรดที่มือศพตามแบบปัจจุบัน เจ้าภาพกลับใช้ขมิ้นผงจำนวนหนึ่งวางไว้เชิงบันไดบ้าน แขกที่มาร่วมงานก็หยิบขมิ้นคนละ-หนึ่งกำมือโปรยลงไปบนศพผู้ตาย ปรากฏว่าเมื่อเปิดหีบศพออกดูก่อนเผานั้น ศพอยู่ในสภาพน่าดูมากกว่าน่ากลัว ในสมัยนั้น

ยังไม่มีการใช้ยาฉีดศพกันเน่า คงใช้วิธีดังกล่าวแทน เรื่องนี้ยังไม่มีโอกาสถามแพทย์หรือนักวิทยาศาสตร์ว่า สมุนไพรแบบไทย ๆ นั้น มีคุณสมบัติเกี่ยวกับการรักษาศพอย่างไร

อนึ่ง คำว่า "แย่งกันอย่างศพมอญ" นั้น ได้สอบถามแล้ว ได้รับคำชี้แจงว่า ธรรมเนียมมอญนั้นเมื่อจะเอาศพออกจากบ้านไปเผา มีพิธีการอันพิศดารหลายประการ บ้างก็ว่าต้องพังฝาบ้านส่งศพออกไปบางท่านก็ว่าส่งลงทางหน้าต่าง และกล่าวกันว่าระหว่างทางนำศพไปวัดนั้น ญาติมิตรของผู้ตายจำนวนมากจะยืนเรียงรายอยู่สองข้างทางเพื่อช่วยกันแบกหิบศพรับต่อกันเป็นช่วง ๆ จนถึงวัดคล้ายกับการวิ่งผลัด แต่ไม่เหมือนการแข่งขันวิ่ง ๔×๑๐๐ ตามข้อบังคับกีฬาโอลิมปิค ดังนั้นเมื่อมีการแย่งสมบัติของผู้ตายในตระกูลใดก็ตาม จึงมีคำพังเพยซึ่งคล้ายกับการเคลื่อนคล้ายศพตามประเพณีของชาวรามัญ

ก่อนจบตอนนี้ก็อยากจะให้ท่านผู้อ่านที่เคยไปร่วมพิธีอาบน้ำศพมาแล้วได้คิดสักนิดว่า มือของคนตายที่เราประจงรดน้ำอบไทยลงไปนั้น น่าจะเป็นปริศนาธรรมที่เราท่านควรระลึกไว้เสมอว่าคนเรานั้นเวลาตายเอาอะไรติดตัวไปไม่ได้เลยแบมือให้เห็นสัจธรรมของชีวิตมนุษย์ทุกคนที่มาเปล่าไปเปล่า

จะเหลืออยู่ก็เพียงบุญกุศลหรือคุณงามความดีที่ได้ทำไว้ระหว่างมีชีวิตเท่านั้น ความตายของคนเรานั้นหนีพ้นเสียเมื่อไหร่ ไม่วันใดวันหนึ่งก็ต้องไปนอนแบมือให้คนอยู่เขามารดน้ำจนได้

๔. **การสวดพระอภิธรรม** ตามประเพณีที่เรียกกันง่าย ๆ ว่าการสวดศพนั้น เจ้าภาพต้องไปจุดธูปเทียนบูชาพระพุทธรูป แล้วจุดธูปคารวะศพเสียก่อน ต่อจากนั้นก็อาราธนาศีล แล้วจึงเริ่มสวดพระอภิธรรม ผมยังอยากใช้วิธีที่ทายาทหรือญาติพี่น้องของผู้ตายควรจะเป็นผู้อาราธนาศีลเสียเอง จริงอยู่ทุกฌาปนสถานมีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติแทนอยู่แล้ว ก็ทำไมต้องให้เขามาทำหน้าที่นั้นทั้ง ๆ ที่จะหาคนที่บวชเรียนในหมู่ญาติมาอาราธนาได้ ขลังดีเสียอีก ตามธรรมดาพระสงฆ์ที่นิมนต์มาสวดไม่เคยใช้เกิน ๔ รูป ถ้าไปงานไหนเห็นพระบนอาสนะมีมากกว่าจำนวนนี้ หมายความว่าท่านรู้จักกับผู้ตายมานั่งฟังสวดเป็นแขกในงาน การสวดพระอภิธรรมศพโดยปกติสวด ๔ จบ มีตู้พระธรรมและตาลิปัตรเป็นอุปกรณ์มีบางวัดสวดเพียงจบเดียว แล้วก็แสดงปาฐกถาธรรมต่อวิธีนี้น่าจะเป็นประโยชน์กว่า เพราะนอกจากได้กุศลกับคนตายแล้วคนเป็นก็ได้ธรรมะกลับด้วย แต่ก็มีบางวัดพระท่านนั่งคอยแล้วแปลเป็นภาษาบาลีออกมาให้ฟังเป็นภาษาทำให้รู้

เรื่องราวที่ท่านสวดด้วยฟังแล้วไม่ง่วงด้วย พอจบแล้วเจ้าภาพก็เข้าทอดผ้าบังสุกุลถวายจัตุปัจจัยไทยธรรม พระสงฆ์สวดอนุโมทนาเจ้าภาพกรวดน้ำเป็นเสร็จพิธีในแต่ละคืน

การสวดพระอภิธรรมนั้น ถ้าเจ้าภาพอยู่ไกลวัดควรนิมนต์ให้ท่านเริ่มสวดเสียแต่หัวค่ำ คือประมาณหนึ่งทุ่มตรงเพื่อจะได้เลิกเร็วขึ้น เราอาจกระซิบกับพระให้ท่านสวดอย่างย่อโดยบอกท่านว่าญาติมิตรผู้ตายบ้านไกลทั้งต้องเดินทางเข้าสวนและผ่านป่าช้าวัดอื่นด้วย ตอนนี้เป็นข้างแรมขอให้ท่านสวดอย่างย่อหรือสวดเร็วกว่าทำนองเดิมอีกหน่อย หลวงพี่หลวงพ่อก็จะพยักหน้ารับปฏิบัติด้วยความเห็นใจ

กำหนดระยะเวลาในการสวดศพกี่คืนนั้น ขึ้นอยู่กับฐานะของเจ้าภาพประกอบกับความกว้างขวางของผู้ตาย จะสวดสามวันเจ็ดวันหรือจะสวดยันตลอดปีก็ไม่ผิดกติกาอันใด การสวดระยะยาวมักจะสวดติดต่อกันทุกคืนไปประมาณสิบห้าวันหรือหนึ่งเดือน เพื่อผู้ที่ขอรับเป็นเจ้าภาพมีโอกาสโดยทั่วถึงกัน ต่อจากนั้นก็อาจเปิดศพสวดทุกสัปดาห์ไปจนครบร้อยวันหรือครบปีแล้วแต่กรณี ทั้งนี้แล้วแต่เศรษฐกิจของแต่ละครอบครัวซึ่งไม่เหมือนกัน

ไม่ทราบว่าการแจกจ่ายอาหารสัปเปอร์ให้แก่แขกที่มานั่งฟังพระสวดศพนั้นเป็นประเพณีที่เริ่มมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยหรืออย่างไร เรานิยมแจกกันกินตอนพระสวดจบสาม ฆราวาสกินเอา ๆ พระก็ได้แต่นั่งดู บางคนก็เคร่งครัดในเรื่องนี้เวลาไปงานศพไม่ยอมแตะแม้กระทั่งน้ำดื่มที่เจ้าภาพจัดมาให้ อาจกลัวติดเชื้อโรคหรืออาจทุกข์โศกมากตื้นตันใจจนกินอะไรไม่ลง ส่วนตัวผมนั้นแม้จะหิวแสบท้องอย่างไรก็ยอมทน ไม่เคยกินสัปเปอร์ในวัดเลย ทั้งนี้ก็ด้วยความเคารพต่อพระที่มาสวดพระอภิธรรมและเกรงใจที่ท่านจะมองฆราวาสกินเอากินเอาท่านทำไม่ได้เพราะขัดศีลข้อที่ ๖ คือวิกาลโภชนา สำหรับท่านที่เป็นคอสุราชั้นดีนั้น แม้ว่าบางวัดจะติดประกาศห้ามดื่มเครื่องดองของเมาในวัด ด้วยความอาลัยรักแก่ผู้ตายซึ่งเคยกอดคอกินเหล้าด้วยกันแต่มาด่วนดับแข็งตายไปเสียก่อน จึงจำเป็นต้องแอบเอาสุราผสมลงในขวดน้ำหวานดูดได้เป็นครั้งคราว เมาตาลอยไปได้เหมือนกัน แต่บางรายก็ใจกล้าถึงขนาดตั้งวงตั้งขวด วางแก้วเรียงรายเหมือนงานวันเกิด ส่งเสียงเฮฮาจนพนักงานอาราธนาศีลสลดไปเหมือนกัน แบบนี้แสดงว่าเศร้ามาก จนฟังพระสวด

ไม่ได้ เพราะจะเสียเวลากินเหล้าไปเปล่า ๆ ผมเองก็เคยทำมาเหมือนกันถึงได้กล้าเขียนด่าตัวเอง

การสวดพระอภิธรรมศพตามประเพณีไทยในปัจจุบันนี้ แขกที่มาชุมนุมต่อหน้าศพแต่ละคืนนั้น มักนำพวงหรีดทั้งดอกไม้แห้งและดอกไม้สดหรือพวงมาลัยดอกมะลิสองชายคาดแถบแพรสีดำมาวางเคารพศพ เรื่องพวงหรีดนี้แบบรูปและขนาดไม่จำกัด แต่ไม่ควรทำใหญ่โตเหมือนที่เรานำไปวางในวันปิยมหาราช ๒๓ ตุลาคมทุกปี นอกจากนี้แล้วบางรายก็ใช้กระเช้าดอกไม้ติดโบว์สีดำไปวางหน้าศพ ซึ่งทำให้ดูใกล้เคียงกับการไปอวยพรในงานวันเกิดหรือเปิดร้าน เฉพาะพวงหรีดดอกไม้แห้งนั้น เพื่อให้ตรงกับนโยบายที่ว่า "ชาติที่จะเจริญต้องประหยัด" ขอแนะนำว่าถ้าผู้ใดมีความสนิทชิดชอบกับเจ้าหน้าที่ตามสุสานต่าง ๆ เป็นการส่วนตัวแล้ว อาจเข้าไปเลือกซื้อของเก่าใช้แล้วแต่ยังอยู่ในสภาพดีได้ในราคาถูกกว่าราคาตลาด เพียงแต่ปลดชื่อเจ้าของเดิมออกใส่ชื่อเราเข้าไปแทนก็ใช้ได้ แต่เพื่อความปลอดภัยควรซื้อจากวัดหนึ่งไปวางในงานศพอีกวัดหนึ่ง รับรองว่าไม่มีใครสามารถจับได้ว่าเราเป็นนักเล่นของเก่า

๕. **การบรรจุศพ** ถึงแม้ว่างานศพแม่ผมสวด ๗ วันแล้วเผาเลย ก็ยังอยากอธิบายเรื่องนี้ไว้ เพราะส่วนใหญ่มักบรรจุศพเอาไว้ก่อนด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน การบรรจุศพนั้นนับว่าเป็นเรื่องสำคัญของมนุษย์มาหลายพันปีแล้ว ปิรามิดในอียิปต์ซึ่งเป็นประเทศผู้นำมหาอาณาจักรอาหรับปัจจุบันหรือทัชมาฮาลในแถวันอัคกราเมืองอินเดียอันเป็นสิ่งมหัศจรรย์ของโลกนั้นต่างมีความมุ่งหมายตรงกัน คือสร้างขึ้นเพื่อเก็บศพ ที่สุสานอาร์-ลิงตันที่ฝังศพวีรบุรุษอเมริกันใกล้กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. ในอเมริกันนั้นร่มรื่นน่าดูเห็นแล้วอยากตายมากกว่าอยากอยู่ ของเราก็มีที่น่าดูคือ สุสานของทหารสหประชาชาติซึ่งเสียชีวิตในสงครามโลกครั้งที่สองที่กาญจนบุรี ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งหนึ่งที่ทำรายได้จำนังให้ประเทศไทย เพราะญาติมิตรลูกหลานของผู้ตายชาวต่างประเทศเหล่านั้นมักมาเยี่ยมเยือนมิได้ขาด นอกจากนั้นยังมีป่าช้าประเภท "ผังลืม" ของพวกที่ตายในประเทศไทยอีกมากมายหลายร้อยแห่ง ถ้าการเกิดซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับการตายของชาวเรายังมีอัตราเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ อย่างทุกวันนี้แล้ว เกรงว่ารัฐบาลอาจต้องออกประกาศเวนคืน ตาม

นโยบายปฏิรูปที่ดินเพื่อใช้ที่ดินประเภทนี้ไปทำประโยชน์อย่างอื่นก็ได้

ประเพณีของไทยในปัจจุบัน พอสวดพระอภิธรรมได้ระยะพอสมควรแก่ฐานะของทั้งผู้ตายและผู้อยู่แล้ว ถ้ายังไม่เผาเพราะขาดทุนทรัพย์หรือยังอาลัยแก่คนตายอยู่ หรืออาจต้องรอลูกหลานที่กำลังติดงานสำคัญอยู่ ณ ต่างประเทศ หรือยังไม่มีค่ารถค่าเรือเดินทางมาร่วมงานได้ จึงต้องรักษาศพรอไว้สักระยะเวลาหนึ่ง เรื่องนี้ก็อาจต้องใช้คำว่าตัวใครตัวมัน จะให้ปฏิบัติเหมือนกันทุกรายย่อมเป็นไปไม่ได้ อย่างรายแม่ผมนั้นมีเหตุผลที่จัดการเผาหลังจากตายได้เพียง ๗ วัน เหตุผลดังกล่าวนับแล้วเกิน ๑๐ ประการ ใครอยากรู้ผมจะเล่าให้ฟังภายหลัง แต่ถ้าไม่ถามได้จะเป็นกุศลแก่แม่ผม การทิ้งศพที่บ้านเรียกการเก็บศพว่า "บึดศพ" แต่ถ้าไปตั้งสวดที่วัดซึ่งมีที่เก็บศพในสุสานเป็นสัดส่วนแล้ว เรียกว่า "บรรจุศพ" บางวัดมีเนื้อที่น้อย ต้องสร้างที่บรรจุเป็นแบบห้องชุดหรือแฟลตสูงสองสามชั้น การฝากไว้ในที่บรรจุแบบนี้ต้องเสียค่าเช่าเหมือนคนเช่าบ้านเขาอยู่ แต่ว่าราคาถูกกว่า เพราะอาคารแบบนี้ไม่มีครัวไม่มีห้องรับแขก มีแต่ช่องขนาดมาตรฐานกว้างยาวกว่าโลงนิดหน่อย มีประตูเป็น

ฝาปิดยาปูน เขียนชื่อ เขียนวันเกิด วันตาย เพื่อเป็นที่สังเกตแก่ญาติที่จะมาเคารพศพ ส่วนวัดที่ไม่มีที่เก็บแบบนี้ก็มีอาคารที่เรียกว่า "โกดัง" เอาศพไปวางเรียง ๆ กันไว้ ถ้ามีจำนวนมากนักก็ตั้งซ้อนกันขึ้นไปทางสูง สำหรับคนขวัญอ่อนไม่ควรเข้าไปเยี่ยมอาคารชนิดนี้เป็นอันขาด อีกวิธีหนึ่งก็คือ เอาศพไปฝังลงดินกันจริง ๆ เวลาจะเผาถึงจะไปขุดขึ้นมา แบบนี้ถ้าฝังไว้นานเกินไปโลงอาจผุพังเสียก่อน ทำให้การนำขึ้นมาเผาเป็นไปด้วยความยากลำบาก การฝังศพประเภทนี้จึงมักถูกทอดทิ้งเอาไว้จนกระทั่งต้องประกาศตามหาญาติมาร่วมพิธีล้างป่าช้า เพราะจำกันไม่ได้ว่าศพไหนใครเป็นเจ้าของ

การบรรจุกับการฝังศพนั้น มีวัตถุประสงค์แตกต่างกัน เพราะการบรรจุนั้นเพียงพักศพไว้รอวันเผา ทางประเพณีจีน ฝรั่ง และมุสลิมนั้น ไม่นิยมการเผาศพจึงฝังดินกันจริง ๆ ได้ศึกษาเฉพาะการศพของพี่น้องชาวไทยมุสลิม ได้ความว่าการฝังศพทางศาสนาอิสลามนั้น เมื่อมีการตายเกิดขึ้นกำหนดให้ทำพิธีฝังภายใน ๒๔ ชั่วโมง เหตุผลในเรื่องนี้ก็คือตามธรรมชาตินั้น สรรพสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง เวลาตายไปแล้วย่อมเน่าเป็นธรรมดา ถ้าทิ้งศพไว้นานอาจเกิดอาการติดเชื้อโรคต่อคนเป็น

ได้ อีกประการหนึ่งการสงวนศพตั้งบูชาไว้นานวันนั้น ก่อให้เกิดความโศกาอาดูรแก่ญาติมิตรต่อไปโดยไม่จำเป็น ดังนั้นหลักการที่สำคัญที่ศาสนานี้ได้บัญญัติวิธีการจัดการกับศพทั้ง ๔ ข้อ ก็เพื่อป้องกันมิให้เข้าภาษิตไทยที่กล่าวว่า "คนตายขายคนเป็น" ในกรณีที่ทายาทของผู้ตายมีฐานะดีพอสมควร การจัดดอกไม้ประดับหีบศพ หรือตกแต่งที่หลุมฝังศพนั้น ย่อมกระทำได้โดยไม่ขัดต่อศาสนา

ส่วนการทำบุญสุนทานก็เช่นกัน มุสลิมมีการทำบุญตามกำหนดเวลาที่ละเอียดกว่าทางไทยพุทธ คือมีการทำบุญสามวัน เจ็ดวัน สิบห้าวัน สี่สิบวัน ร้อยวัน หรือครบรอบปี ความมุ่งหมายในการทำบุญก็ตรงกันคือส่งส่วนกุศลไปให้ผู้ตาย (จะถึงหรือไม่ยังไม่ทราบ) เรื่องการทำบุญทำทาน ผมว่าศาสนาใดบัญญัติไว้อย่างไรไม่สำคัญ กุศลในความคิดของผมขึ้นอยู่ที่ว่าระหว่างที่มีชีวิตอยู่นั้น คนเราได้ประกอบคุณงามความดีหรือทำกรรมชั่วไว้มากน้อยเพียงใด อย่าหลงผิดคิดกันว่าทำบาปกรรมไว้ล่วงหน้าแล้ว จะล้างได้ด้วยการทุ่มเงินทำบุญในภายหลัง มันคนละเรื่องกัน บุญกับบาปนั้นไม่ยอมปนกันเหมือนน้ำมันกับน้ำนั่นแล

ทางฝ่ายคริสเตียนและชาวจีนเกือบทุกนิกาย มักมีการกั้นขอบเขตหรือสร้างอนุสรณ์บนหลุมฝังศพจัดระเบียบงดงามน่าดู บางตระกูลถึงกับจองที่ฝังศพไว้ก่อนตายก็มี แบบนั้นศาสนาอิสลามห้ามทำเพราะถือว่าเป็นการหวงที่ดิน เรื่องนี้คงมีความเชื่อถือตรงกับทางพุทธพราหมณ์ที่ว่ามนุษย์เราเกิดมานั้นประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ถึงคราวตายก็หมดลมหมดน้ำหมดไฟ เหลือแต่ร่างซึ่งจะสลายกลายเป็นดินจึงให้ฝังลงดินให้ละลายหายไปเลยด้วยเหตุผลดังกล่าว ป่าช้าของมุสลิมที่เรียกว่า "กุโบร์" จึงยอมให้ฝังทับลงไปได้ การนี้ถ้าขุดหลุมไปพบกระดูกรายเก่าเข้า ก็อนุญาตให้นำขึ้นมาห่อผ้าขาวฝังกลับลงดินไปอีก วิธีนี้ผมว่าถูกต้องและประหยัดดีเหมือนกัน

หลายปีก่อนหน้านี้ การบรรจุศพมักทำเป็นพิธีต่างหากหลังสวดคืนสุดท้าย ในวันบรรจุจะมีการเลี้ยงพระเพล ตอนบ่ายมีเทศนาหนึ่งกัณฑ์ พอเย็นก็เชิญแขกเหรื่อมาในพิธีเคลื่อนศพไปยังที่บรรจุในสุสาน วิธีนี้ทำให้การจราจรติดขัดเป็นอันมากเพราะบางวันหรือเกือบทุกวันไปตรงกับแขกชุดที่มาในงานประชุมเพลิง เลยไม่รู้ว่าใครมางานไหน บางคนตั้งใจมาในงานบรรจุศพ แต่ด้วยความอยากได้บุญเลยขึ้นเมรุเผาศพเสียอีกรายได้หนังสือไปหนึ่งเล่มสบายไป ต่อมาเรื่องนี้วิวัฒนาการไปใน

ทางประหยัดเวลายิ่งขึ้น คือสวดจบสุดท้ายเสร็จยกศพออกจากศาลานำไปบรรจุกันในคืนนั้นเลย วิธีนี้เป็นการลดภาระของญาติมิตรได้มาก แต่ยังมีบางคนติดใจว่าการเดินเข้าไปทำพิธีบรรจุศพในสุสานเวลากลางคืนไม่ค่อยสนุกและวังเวงยังไง ๆ อยู่ คนพวกนี้คงปลงไม่ตกและไม่ค่อยคุ้นเคยกับป่าช้าเลยผวาเป็นธรรมดา แต่ในระยะหลายปีหลังนี้ การบรรจุศพในเวลากลางคืนดูจะทำกันเป็นปกติเสียแล้ว ผมเห็นดีด้วยกับวิธีนี้

การบรรจุศพมีธรรมเนียมอยู่ว่า ให้เอาปลายเท้าเข้าเอาหัวศพออก อุปกรณ์ในการนี้มีลูกดินห่อด้วยกระดาษสีขาวกับสีดำ มีช่อดอกไม้เล็ก ๆ หรือพวงมาลัยดอกมะลิวางลงไปบนหลังหีบ เจ้าหน้าที่บรรจุจะวางกระถางธูปเอาไว้ให้ผู้ที่มาในงานเสียบธูปเป็นการคารวะศพ การใช้พวงมาลัยดอกมะลิวางในการบรรจุศพชั้น สัปเหร่อชั้นดีคนหนึ่งอธิบายว่าถ้าจะเก็บศพไว้เป็นเวลานานและต้องการให้หีบศพมีความแข็งแรงมั่นคงสมราคาแล้ว ก่อนปิดฝายาปูนสมควรที่จะเก็บกวาดเอาพวงมาลัยดอกมะลิออกเสียให้หมด ถ้าทิ้งไว้จะทำให้โลงผุเร็วกว่ากำหนด ดอกไม้ชนิดอื่นไม่เกี่ยวทิ้งไว้จะแห้งไปเอง เรื่องนี้ยังไม่ทราบเหตุผลกำลังจะส่งข้อมูลไปเข้าเครื่องคอมพิวเตอร์ทางวิทยาศาสตร์การเกษตรเพื่อหาข้อเท็จจริงต่อไป

ระยะเวลาในการเก็บศพไว้รอวันเผาก็สุดแท้แต่ภูมิประเทศเหตุการณ์ บางคนถูกผั่งลืมไปเลย เพราะคนที่นำมาฝากผั่งนั้นเกิดล้มหายตายตามไปโดยรวดเร็วกว่ากำหนด ญาติที่เหลืออยู่หรือก็มัวทำมาหากินเพื่อเอาชีวิตรอด จนไม่มีเวลานึกถึงคนตาย เวลาวัดประกาศล้างบ่าช้าก็ไม่ได้อ่านหนังสือพิมพ์ วิทยุก็ไม่ได้ฟั่ง ศพที่ฝากวัดไว้จึงถูกเผาหมู่ไปตามระเบียบ

๖. **การฌาปนกิจ** การนี้เบ็นเรื่องเดียวกับคำว่าขอเชิญไปร่วมประชุมเพลิง หรือพระราชทานเพลิงศพ เบ็นขั้นตอนที่เราต้องการจะเผาร่างของคนที่ตายแล้วให้หมดไปนั่นเอง การเผาศพเผาได้ทุกวันเว้นวันศุกร์ ซึ่งถือว่าเบ็นวันหยุดงานของสัปเหร่อ เหตุผลที่ไม่เผากันในวันนี้ คงใช้คำแปลจากความหมายว่าเบ็นวันแห่งความสุข ผมเองก็พยายามค้นหาเหตุผลในเรื่องนี้อยู่หลายบี่ ในงานศพรายหนึ่งมีโอกาสคุยกับพระภิกษุที่จะมานำศพออกจากบ้านไปวัด ท่านเล่าว่าท่านก็ฟั่งต่อ ๆ มากล่าวกันว่านานมาแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เสด็จไปในงานพระราชทานเพลิงศพที่บางปะอิน ระหว่างประทับอยู่ที่นั้น หรือว่าเสด็จพระราชดำเนินกลับพระ-

นครแล้วก็ไม่ยืนยัน ปรากฏว่าพระราชธิดาพระองค์หนึ่งซึ่งยังเยาว์พระพรรษาอยู่สิ้นพระชนม์ลง (วันเสด็จไปพระราชทานเพลิงบางปะอินเป็นวันศุกร์) เมื่อเสด็จกลับมามีพระราชดำรัสว่า "เผาผีวันศุกร์ให้ทุกข์คนอยู่" ด้วยเหตุนี้ละกระมังที่การเผาศพของชาวเรา จึงเว้นวันนี้ในหนึ่งสัปดาห์ กำหนดการเผาศพนั้นไม่จำเป็นต้องไปหาพระหมอดูหรือถามโหรหาฤกษ์เหมือนเวลาเราจะแต่งงาน ส่วนมากมักแย่งกันเผาในฤดูแล้ง เพราะสะดวกแก่ผู้จัดงานและผู้ไปร่วมงานจะได้ไม่เปียกฝน บางวัดบางเมรุถึงกับต้องแบ่งเวลาเหมือนโรงหนัง คือ เผาเป็นรอบเริ่มรอบแรกบ่ายสองโมง รอบห้าโมงเย็น ซึ่งเป็นรอบปกติ กับรอบหกโมงครึ่งหรือหนึ่งทุ่ม ที่จัดได้ดังนี้เข้าใจว่าจะเป็นเฉพาะวัดที่มีเตาเผาคู่เท่านั้น สำหรับงานศพแม่ผมก็ต้องเผารอบแรก คือวันที่เรากำหนดประชุมเพลิงนั้นมีผู้จองรอบปกติไว้ก่อนแล้ว เวลาใครถามผมว่าทำไมเผารอบร้อนคือบ่ายสองโมง ผมก็ให้เหตุผลว่า พรรคพวกกินข้าวกลางวันแล้วเลยมาวัด มาเผาศพเป็นการย่อยอาหารถูกสุขลักษณะดีออก การจราจรก็ไม่ติดขัดเหมือนตอนเย็น ส่วนรอบค่ำนั้นออกจะขลุกขลักเพราะเดือนพฤศจิกายนพระอาทิตย์ตกเร็ว กว่าจะเผาเสร็จก็มืดค่ำกลับบ้านลำบากกันแย่

ในวันเผาศพแม่ ตอนเพลเรามีพิธีเทศน์และถวายภัตตาหารเพล ระหว่างเวลานั้น ผมเดินไปลาดตระเวณดูความเรียบร้อยที่เมรุ พบว่าบนนั้นกำลังมีพิธีเก็บอัฐิศพที่เผาไปวันก่อน ผมเห็นดอกไม้ประดับทางขึ้นลงทั้ง ๓ ทิศ จัดไว้สวยงามมาก และสภาพยังดีอยู่ จึงตัดสินใจให้น้องชายไปหยิบ "คู่มือการตาย" มาหนึ่งเล่ม ไปยืนดักทายาทของศพรายนั้นอยู่ตีนเมรุ แล้วผมก็เรียนกับท่านว่าก็ผมขออาศัยดอกไม้ที่จัดไว้ใช้งานแม่ผม โดยแลกกับหนังสือที่ผมเขียนเอง มีการต่อรองกันนิดหน่อยคือท่านขอเพิ่มอีกเล่ม ซึ่งผมยอมตกลงโดยดี ปรากฏว่าการตัดสินใจของผมครั้งนี้ ประหยัดเงินไป ๔,๕๐๐ บาท ถ้าใครใจกล้าทำได้อย่างผมก็ลองทำดูบ้าง ผมถือโอกาสนี้ขอบคุณท่านที่กรุณาบริจาคดอกไม้ประดับเมรุให้แม่ผมในครั้งนั้นด้วย

การกำหนดวันเผาศพ สมมุติว่าบรรจุมาแล้วเป็นเวลาร้อยวันหรือหนึ่งปี ควรติดต่อกับวัดเพื่อจองกำหนดวันเผาล่วงหน้าสักหนึ่งเดือนเป็นอย่างน้อย การที่จะกำหนดวันเผาให้ตรงกับวันครบรอบวันตายหนึ่งปี หรือครบรอบห้าสิบวันร้อยวันนั้น ถ้าตรงกับหน้าแล้งด้วยแล้วจองยาก ตามธรรมดาเมื่อกำหนดวันเผาแน่นอนและแจกบัตรเชิญไปยังผู้ที่เกี่ยวข้องทั่วหน้ากันแล้ว

ก็จะนำศพออกจากที่เก็บมาตั้งสวดพระอภิธรรมก่อนวันเผาหนึ่งคืน รุ่งขึ้นเลี้ยงพระถวายภัตตาหารเพลแก่พระสงฆ์ที่สวดตอนกลางคืนหรือจะเลี้ยงทั้งวัดก็ไม่ขัดข้อง บ่ายมีเทศนาหนึ่งกัณฑ์ พอใกล้เวลาก็ยกศพออกจากศาลาไปเวียนเมรุสามรอบ แล้วยกขึ้นตั้งบนเมรุรอเวลาประชุมเพลิง การเวียนเมรุสมัยนี้บางวัดนับว่าสะดวกมากเพราะใช้รถเข็น ถ้าวัดใดยังไม่พัฒนา สัปเหร่อหรือญาติมิตรของผู้ตายต้องแบกหีบกันเหงื่อหยดทีเดียว เพราะคนตายย่อมมีน้ำหนักมากกว่าคนเป็น เรื่องนี้ไม่ใช่เพราะอภินิหารของคนตายอย่างที่สงสัยกัน หมอเพื่อนกันอธิบายว่า การที่เรารู้สึกว่าศพมีน้ำหนักมากขึ้นกว่าปกตินั้นก็เพราะคนเราเมื่อตายแล้วก็ย่อมหมดความสามารถในการต่อสู้กับแรงดึงดูดของโลก ประสาทและการทำงานของกล้ามเนื้อ ตลอดจนเส้นเอ็นทุกส่วนจะหยุดการทำงานทันทีที่สมองและหัวใจหยุดทำงาน ชาวเราและชาวเขาที่ยังมีลมหายใจ ยังต้องกิน เดิน นั่ง นอน ต้องออกแรงทำมาหาเลี้ยงชีพอยู่ทุกวันนี้จึงต้องต่อสู้กับแรงดึงดูดของโลกต่อไป ถ้าใครมีน้ำหนักมากก็ต้องต่อสู้มากตามธรรมดา

การเผาศพสมัยนี้ถ้าผู้ตายเป็นบุคคลสำคัญหรือลูกหลานเป็นใหญ่เป็นโตในแผ่นดินด้วยแล้ว จะต้องออกบัตรเชิญกัน

อย่างกว้างขวางอีกทั้งต้องลงหมายกำหนดการประกาศในหนังสือพิมพ์ล่วงหน้าหลาย ๆ วัน โดยมีข้อความลงท้ายว่า เกรงบัตรเชิญจะไม่ถึง จึงขอกราบทูล ทูลกราบเรียนและเรียนเชิญมาด้วยความเคารพ งานแบบนี้พอเข้าไปในวัดก็อาจพบเจ้าภาพตั้งแถวรับแขกเหมือนงานเลี้ยงรับรองตามโรงแรมใหญ่ ๆ ระหว่างรอเวลาประชุมเพลิงจะได้ยินเสียงทักทายพูดคุยกันจอแจเหมือนงานชุมนุมรุ่นหรืองานราตรีสโมสร แขกที่มากันเป็นจำนวนมากนั้น บางรายก็เกรงบารมีทางการเงินของเจ้าภาพไม่กล้านำซองใส่เงินส่งให้ตรง ๆ หรืออีกพวกหนึ่งที่ขัดข้องมาร่วมพิธีไม่ได้ก็นิยมการนำผ้าไตรไปมอบให้แก่เจ้าภาพ ทีนี้มีผู้นำผ้าไตรมามอบเจ้าภาพจำนวนมาก ก็ต้องไปคัดเลือกเชิญผู้มีเกียรติที่มาในงานขึ้นเมรุทอดผ้าไตรทีละราย เรื่องนี้ผมสังเกตเห็นความขลุกขลักยุ่งยากมาหลายงาน พอทายาทนำผ้าไตรไปเชิญให้ขึ้นไปทอดผ้าบังสุกุล บางท่านก็เกี่ยงกันไปเถียงกันมาเสียเวลาชมัดผู้ใหญ่คนนี้สำคัญกับลูกคนโต คนนั้นสำคัญกับลูกคนรอง อีกคนเป็นนายของลูกเขยคนตาย กว่าจะทอดผ้าจบแขกที่มาบางรายกระสับกระส่ายแทบแย่เพราะทิ้งลูกเล็ก ๆ รออยู่ในรถ หรือไม่ก็ยังจะต้องวิ่งไปรับที่โรงเรียน ถ้าท่านผู้ใดจะหาว่าผมแหวกม่าน

ประเพณีเผาศพละก้อขอยกตัวอย่างงานของแม่ ถ้าใครไปเห็นแล้วคงจำได้ว่างานศพแม่ผมมีสมเด็จพระอริยวงศาคตาญาณ สมเด็จพระสังฆราชเสด็จมาเป็นประธาน มี ฯพณฯ จอมพลถนอม กิตติขจร อดีตนายกรัฐมนตรีและท่านผู้หญิง ผู้ซึ่งมีพระคุณประดุจมารดาบิดาแท้ ๆ ของผมไปร่วมงาน ผมกราบเรียนเชิญคุณพ่อท่านขึ้นทอดผ้าบงสุกุลก่อน ต่อมาก็ทูลเชิญสมเด็จ ฯ ขึ้นทอดผ้าอีกผืน แล้วทรงประทานเพลิงเลย จากนั้นพระสงฆ์ขึ้นเผาต่อ พอเสร็จขบวนพระ คุณพ่อกับคุณแม่ก็นำฆราวาสขึ้นไปเผา ตอนเผาจริงก็ทำรูปเดิมอีก ผมไม่เห็นมีอะไรขลุกขลัก ผ้าไตรที่เหลืออยู่ ๔ ผืน ผมเอาไปบังสุกุลในวันบรรจุอัฐิแม่ ๆ ที่วัดปรมัยยิกาวาส ก็เท่านั้น แขกไม่ต้องเสียเวลารอนานไม่เสียเวลาด้วยกันทุกฝ่าย ทีนี้มีประสบการณ์อีก บางรายเจ้าภาพไปเชิญบุคคลสำคัญมาเป็นประธานในพิธี สมมุติว่ากำหนดการประชุมเพลิงเวลาห้าโมงเย็น เมื่อถึงเวลาแล้วประธานยังไม่มาถึง ทั้งเจ้าภาพและทั้งแขกจำนวนมากก็ต้องรอกันต่อไป อาจเป็นเพราะสาเหตุนี้เองที่พอประธานในพิธีจุดเพลิงเสร็จ แขกทั้งหลายที่นั่งรอกระสับกระส่ายอยู่แล้วจึงได้กรูเกรียวแย่งกันขึ้นเมรุ ไม่เข้าใจเหมือนกันว่าทำไมต้องรีบร้อนรุกรนกันถึงอย่างนั้น งานศพ

รายใดมีแขกไปมาก ๆ ก็ถือกันว่ามีหน้ามีตามีบารมี แต่ถ้าจะคิดกันแล้วก็อยากกล่าวว่า ปัจจุบันผู้ที่ไปงานศพส่วนใหญ่นั้นไปเพื่อสังคมของคนเป็นเสียมากกว่าเห็นแก่คนตาย จึงอยากแนะนำท่านผู้ที่จะเป็นเจ้าภาพงานศพให้คำนึงถึงการรักษาเวลาด้วย ถ้าผ้าไตรมากนักก็ทอดเสียเนิ่น ๆ ก่อนกำหนดเวลาประชุมเพลิง หรือไม่ก็น่าจะเก็บไว้ทำบังสุกุลอัฐิภายหลัง ถ้ายุ่งยากนักจะถวายวัดไปเลยก็ได้บุญเท่ากัน ผมขอแนะนำมาด้วยความหวังดีว่าประธานในพิธีนั้นถ้าเกรงใจกันจริง ๆ ควรรอเพียงห้าหรือสิบนาที ถ้าท่านยังเดินทางมาไปถึงวัดเพราะการจราจรติดขัดหรือติดงานสำคัญอยู่ยังมาไม่ได้ ผมว่าท่านเจ้าภาพควรรีบเชิญผู้อาวุโสท่านใดท่านหนึ่งที่มีอยู่แล้วในงาน ขอให้เป็นประธานแทน เพราะถ้าให้แขกรอประธานตัวจริงตั้งครึ่งค่อนชั่วโมงแล้วแทนที่จะเป็นเกียรติแก่ผู้ที่เราไปเชิญไว้กลับจะถูกชาวบ้านเกลียดเสียคนไปเปล่า ๆ

อุปกรณ์สำคัญที่ใช้ในการเผาศพก็คือ ดอกไม้จันทน์และธูปเทียนไม้ระกำอย่างละหนึ่งสิ่ง ขนาดเล็กใหญ่แบบสวยงามเพียงใดเลือกได้ตามราคา แต่ที่จำเป็นจริง ๆ ก็คือถ่านหรือฟืนสุดแท้แต่ระบบของเมรุวัดไหน บางวัดใช้หัวฉีดน้ำมันพ่นเป็น

ไฟใส่ศพยังกับปืนพ่นไฟในหนังสงคราม การเผาศพนั้นผู้เชี่ยวชาญบนเมรุสามารถรู้กำหนดเวลาว่าจะราไฟเมื่อใด จะเผาให้เหลือกระดูกมากน้อยเพียงใด การเผาเร็วช้าขึ้นอยู่กับสภาพของศพเหมือนกัน เป็นต้นว่า ศพตายสด ๆ หรือศพที่เก็บไว้นานแล้ว สำหรับศพที่ฉีดยากัน.น่าไว้ท่านว่าใช้เวลาและเชื้อเพลิงมากกว่าปกตินิดหน่อย

การประชุมเพลิงศพที่ลูกหลานญาติมิตรมีหน้ามีตาหรือฐานะดีหน่อยก็มักจะพิมพ์หนังสือแจกชำร่วยเป็นที่ระลึก งานบางรายเสียค่าใช้จ่ายในเรื่องนี้มากกว่าค่ายาที่พยายามรักษาคนเจ็บไม่ให้กลายเป็นศพเสียอีก แต่แล้วรุ่งขึ้นหนังสือชั้นดีเล่มหนาหลายเล่มในงานนั้นก็มักจะถูกนักแสวงบุญ ที่มักไปทำหน้าเศร้าร่วมงานศพใหญ่ ๆ ขอติดมือไปชุดสองชุดเพื่อนำไปขายต่อให้แผงหนังสือที่ท้องสนามหลวง ผมคิดว่าผมจำหน้าคนพวกนี้ได้แม่นยำ วันไหนใครพบผมในงานศพสำคัญ ผมจะชี้ให้ดูหน้าคนพวกนั้น (งานแม่ผมก็มา มีประจักษ์พยานในภาพถ่าย) สำหรับบางรายไม่มีทุนทรัพย์พอที่จะพิมพ์หนังสือได้ก็แจกผ้าเช็ดหน้าเป็นของชำร่วยแทน วิธีนี้ก็มีความหมายดีเหมือนกัน เพราะเป็นการแสดงว่าผู้ตายทำคุณงามความดีไว้มาก จะต้องใช้

ผ้าเช็ดผ้าตั้งหลายสิบโหลเป็นเครื่องซับน้ำตา บางรายนอกจากไม่มีอะไรจะแจกในการเผาศพแล้ว ยังต้องติดเงินค่าเผาไว้กับวัดเสียอีก บางทีวัดก็ยกประโยชน์ให้เจ้าภาพไปเพราะรู้ว่ายากจนแสนสาหัส เรื่องนี้ใครอยากทำบุญด้วยการเผาศพไม่มีญาติให้ไปติดต่อได้ทุกวัด รับรองว่าได้กุศลแรงนัก หรือที่จะมาตามผมไปทำให้ก็ยินดี

เมื่อศพถูกเผาได้ที่แล้ว ผู้มีหน้าที่เผ้าไปก็จะรอจนเตาเผาเย็นพอสมควรแล้วก็จะเปิดฝาเตาออกมาทำการเก็บกวาดกระ-ดูกและขี้เถ้าที่เหลือออก เราเรียกสองคำนี้ให้ไพเราะว่าเป็น "อัฐิและอังคาร" ต่อไปก็ทำพิธี "แปรอัฐิ" คือเอากระดูกส่วนต่าง ๆ ที่เหลืออยู่ มาใส่ถาดวางเรียงเป็นรูปตัวคนวางไว้บนเชิงตะกอน ต่อจากนั้นญาติพี่น้องก็เอาน้ำอบไทยรด เอาเศษสตางค์พร้อมด้วยกลีบกุหลาบหรือดอกมะลิร่วงโปรยลงไป พิธีตอนนี้ผมว่าใครที่รู้ตัวว่ากิเลสยังหนาอยู่ ควรไปยืนปลงเพื่อให้เห็นอนิจจังของชีวิต ให้ลองคิดดูว่าคนเราเวลาตายไปแล้วนั้น พอออกจากเตาเผาศพ ก็จะเหลืออยู่เพียงเศษกระดูกและขี้เถ้า (ที่เราเรียกอังคารแต่ที่จริงก็คือเศษกระดูกนั่นเอง) อะไรที่เคย

มีมาก่อนตายเอาไปไม่ได้เลยสักอย่าง เชื่อกันว่าบุญกุศลที่สร้างสมไว้ในขณะมีชีวิตเท่านั้นที่จะเป็นสมบัติติดไปในภพหน้า

ต่อจากนั้นให้นิมนต์พระสงฆ์ ๓ รูป ขึ้นมาบนเมรุ ลูกหลานทอดผ้าบังสุกุลพระท่านสวด "อนิจฺจา วต สงฺขารา...." ก็เป็นอันเสร็จพิธีเก็บอัฐิ เอาผ้าขาวห่อกลับไปบ้านเพื่อรอเวลาทำบุญต่อไป สำหรับธรรมเนียมมอญนั้น ห้ามลูกหลานแบ่งกระดูกเอาไปเป็นของส่วนตัว ถ้าไม่บรรจุเจดีย์ไปทั้งหมด หากใครจะแบ่งไว้บูชาก็รับไว้ได้เพียงรายเดียว พอสงกรานต์ค่อยนัดพบกันมารดน้ำอบไทย ไม่อย่างนั้นจะถือว่าพี่น้องจะแตกแยกกันบ่นปีทีเดียวเชียว

กระดูกที่เหลือนี้บางรายก็เก็บส่วนสำคัญใส่โกศตั้งไว้บนหิ้งบูชาที่บ้าน ที่เหลือส่วนใหญ่ถ้าไม่นำไปบรรจุไว้ตามเจดีย์หรือกำแพงวัดที่ลงทุนสร้างเอาไว้ก็นำออกไปลอยน้ำ นอกปากอ่าวไทย พอได้ระยะห่างสังเกตดูว่าลึกพอสมควรแล้วก็บรรจงหย่อนกระดูกและเถ้าที่เหลือลงทะเลไป เรื่องนี้ชาวทะเลผู้มีอาชีพทางการประมงเคยร้องเรียนว่า ถ้าชาวไทยยังนิยมประเพณีนี้อยู่แล้วจะทำให้กระทบกระเทือนแก่การลากอวนหาปลาของเขาเป็นอันมาก เพราะชาวทะเลของเราเป็นผู้ที่เชื่อถือโชคลางพอสมควร แทนที่จะได้ปลาหน้าทรายในทะเลขึ้นมาขายยัง

ชีพกลับได้ห่อกระดูกคนแทน ชาวประมงที่เคยเห็นแต่กระดูกปลาจึงจำเป็นต้องเบนหัวเรือกลับเข้าฝั่งเพราะความกลัวผี

เป็นอันว่าจบพิธีการทำศพอย่างย่อแต่เพียงนี้

๗. **เศรษฐศาสตร์การตาย** บทนี้นับว่ามีความสำคัญแก่เราท่านผู้อยู่พอสมควร ในกรณีที่รู้ว่าญาติพี่น้องหรือตัวเราเองเจ็บงอมเจียนอยู่เจียนไป ทั้งหมอดูและหมอยาพากันส่ายหน้าแสดงความสิ้นหวัง ขอให้รีบประมาณการที่จะต้องใช้ในการทำศพเสียแต่เนิ่น ๆ อย่าถือว่าการเตรียมการในเรื่องนี้เป็นการแช่งกันเลย เพราะถ้าเราไม่ตายตอนนี้ มีชีวิตอยู่ต่อไปนานอีกเท่าใดก็ต้องตายเหมือนกันทุกคน ถ้าศึกษาถึงประวัติการครองชีพของมนุษย์แล้ว จะเห็นได้ว่าโลกเรานั้นยิ่งเจริญมากขึ้นเท่าใด ค่าใช้จ่ายในการเกิดและการตายย่อมสูงขึ้นเป็นเงาตามตัว ดังนั้นคนเราถ้าตายเร็วได้เท่าใด ความตายก็ย่อมจะถูกลงตามอัตราเพราะฉะนั้นระหว่างที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ทำมาหากินด้วยความขยันหมั่นเพียร พยายามทำกิจการทุกอย่างในทางสุจริต เมื่อหามาได้ก็ควรแบ่งทำบุญทำทานไปเสียบ้าง อย่าลืมเก็บรายได้ส่วนหนึ่งเอาไว้ให้คนอยู่หลังจากการทำศพให้จะได้ไม่เป็นการรบกวนผู้อื่นทำได้เช่นนี้แสดงว่า ท่านเป็นบุคคลที่ไม่ตั้งอยู่ในความประมาท

ขั้นตอนค่าใช้จ่ายในการตายนั้น อันดับแรกสำหรับประชาชนที่อาศัยอยู่ในเมืองก็คือ ค่ารถขนศพออกจากบ้านหรือจากโรงพยาบาลไปวัด ตามธรรมดารถรับศพออกเป็น ๓ ระดับ

ชั้นที่ ๑	เรียกว่า "รถวอ" คือ รถบรรทุกศพที่มีศาลาทรงไทยหลังเล็ก ๆ สลักลายทอง	จ่าย ๕๐๐ บาท
ชั้นที่ ๒	รถบรรทุกที่อาจใช้กันเดียวกับชั้นแรกแต่ไม่มีศาลาตั้งศพใช้ผ้าดำระบายเป็นการไว้ทุกข์ข้างกะบะ	จ่าย ๓๖๐ บาท
ชั้นที่ ๓	เป็นรถตู้แบบตรวจการ หรือรถพยาบาลธรรมดา ปกปิดสายตาคนมิดชิดดี	จ่าย ๑๕๐ บาท

อัตราข้างต้น เป็นค่าใช้จ่ายในการเคลื่อนย้ายศพเฉพาะในเขตกรุงเทพมหานคร และเป็นราคาที่ ฌป. ทบ. เรียกเก็บจากเจ้าภาพทุกรายไป ราคาดังกล่าวอาจขึ้นลงตามราคาน้ำมันเชื้อเพลิงในตลาดโลก นอกเขต กทม. คิดราคากิโลเมตรละ ๖ บาท

รถที่จัดไปนำศพนั้นจะต้องนิมนต์พระนั่งกำกับมาด้วย เมื่อถึงวัดแล้วสมควรนิมนต์ให้ท่านเป็นผู้บังสุกุลปากหีบ ค่าผ้าไตรแบ่งที่ใช้ในการบังสุกุลถ้าซื้อมาถวายจะอยู่ในราคาประมาณ ๑๑๐ บาท ส่วนจัตุปัจจัยที่จะถวายพระที่ทำพิธีตอนนี้ สุดแท้แต่ฐานะและศรัทธาของเจ้าภาพแต่ละราย

การจัดหาหีบศพ เรื่องนี้นับว่าเป็นค่าใช้จ่ายที่จำเป็นแท้ เพราะขนาดชาวอียิปต์สมัยหลายพันปีก่อน ซึ่งมีฝีมือในการดองศพที่เรียกว่ามัมมี่นั้นยังต้องมีหีบเก็บศพ กล่าวกันว่าหีบศพของกษัตริย์ตูตาขเมนนั้น ประดับด้วยเพชรพลอยแพรวพราวไปหมด เป็นการแสดงให้เห็นว่าหีบศพนั้นเป็นของจำเป็นและเป็นของคู่กับการตายมาแต่ครั้งโบราณกาล

จากการสืบสวนของเจ้าหน้าที่เดินตลาดรายงานมาว่า ปัจจุบันนี้ในกรุงเทพมหานครมีผู้ประกอบการต่อโรงผีจำหน่ายประมาณ ๒๐ ราย ส่วนชานเมืองหลวงคือที่จังหวัดนนทบุรีมีผู้ผลิตจำหน่ายเพียง ๕ ราย ต่อไปอาจมีการขยายกิจการนี้ไปตามโครงการขยายกรุงเทพมหานครและเพื่อให้สอดคล้องกับอัตราเพิ่มของพลเมืองซึ่งบรรดานักวางแผนครอบครัวกำลังสะกัดกั้นอัตราเกิดอยู่

หีบศพที่นิยมใช้กันโดยทั่วไปในปัจจุบัน เป็นหีบที่ทำด้วยไม้สักและไม้ยาง สำหรับหีบจำปานั้นต้องทำจากซุงไม้สักอย่างเดียว ในต่างจังหวัดที่ห่างไกลบางแห่งอาจไม่มีโลงสำเร็จรูปขาย ต้องใช้ไม้หน้าไม่กว้างนักมาต่อ สุสานวัดหนึ่งในจังหวัดอุบลราชธานียังใช้ไม้กระบากที่ทำแบบหล่อคอนกรีตมาต่อเป็นหีบศพแล้วปิดรอยต่อเสียด้วยกระดาษสี สอบถามผู้ดำเนินการแล้วแจ้งว่า ทั้งค่าไม้ค่าตะปู และค่าแรงรวมกันแล้วราคาไม่เกิน ๒๐๐ บาท (ค่าเงินในปี ๒๕๑๕)

ความยาวของหีบศพของพวกเราชาวไทยที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้มีความยาวประมาณ ๗๒ นิ้ว หรือยาวประมาณ ๑.๘๐ เมตร เป็นมาตรฐาน ถ้าตัวท่านหรือญาติของท่านมีส่วนสูงเกินกว่าขนาดดังกล่าวแล้ว เมื่อล้มเจ็บหนักเห็นที่จะไม่รอดแล้ว ขอให้รีบติดต่อกับผู้ประกอบการให้ต่อโลงตามขนาดที่ต้องการเสียล่วงหน้า จะให้ทาชะแล็คธรรมดาหรือพ่นสีขัดมันสีใด หรือว่าอยากนอนในโลงแบบที่มีลายสลักเทพพนมเพื่อให้นางฟ้าพาไปสวรรค์ก็ย่อมสั่งทำได้ตามความประสงค์

สำหรับความกว้างของหีบศพขึ้นอยู่กับขนาดร่างกายของผู้ตาย ซึ่งผู้ประกอบการได้สร้างไว้ให้เลือกหลายขนาด ยิ่งกว้างมากก็ยิ่งแพงขึ้นตามระเบียบ . ในท้องตลาดปัจจุบันมีขนาดกว้าง ตั้งแต่ ๑๖ ถึง ๒๐ นิ้วฟุต ขนาดกว้างของหีบนับว่ามีความสำคัญมาก ถ้าเกินขนาดมาตรฐานดังกล่าวแล้วจะเกิดปัญหาเวลายกเข้าเตาเผา ซึ่งเรื่องนี้ผมเคยประสบเหตุด้วยตนเองมาแล้ว วันหนึ่งไปเผาศพมารดาของเพื่อน งานนั้นแขกไม่มากมายอะไรนัก ตอนทำพิธีฌาปนกิจ (เผาหลอก) ผมสังเกตว่าหีบศพทำด้วยไม้มะค่าลายสวยทีเดียว ผมรอเวลาเผาจริง พอพนักงานยกหีบลงจากเชิงตะกอน ได้ยินเสียงเปิดฝา ผมก็รีบเดินขึ้นไปดูเพื่อจะได้ปลงอสุภลดดีกรีกิเลสของตัวเอง ต่อจากนั้นก็เดินไปตามเพื่อนซึ่งเป็นทายาทผู้ตายให้มาดูหน้าแม่เป็นครั้งสุดท้าย อีกสักครู่ผมก็บอกให้เขาช่วยกันยกเข้าเตา ลุงพุฒและผู้เชี่ยวชาญทั้งหลายแห่งวัดมกุฏกษัตริยารามส่ายหน้าบอกว่าหีบเกินขนาดทั้งกว้างทั้งสูงเอาเข้าเตาไม่ได้ เพื่อแก้ปัญหานี้ผมไปขออาศัยโทรศัพท์พระแจ้งไปยังห้างจำหน่ายหีบศพของพรรคพวกกัน ขอให้เขารีบนำหีบใหม่มาส่งโดยด่วน ผมแอบไปยืนรอหน้าวัด พอของที่ต้องการมาถึงผมก็รีบจ่ายเงินแทนเพื่อน แล้วก็ไปขอ

อนุญาตเขาแจ้งว่าหาโอกาสทำบุญวิธีนี้มานานแล้ว อย่าได้ขัดศรัทธาผมเลย ต่อมาก็ถ่ายศพออกจากหีบใบหรูเปลี่ยนไปลงใบใหม่ส่งเข้าเตาไปตามประเพณี

จากประสบการณ์ดังกล่าวมาแล้ว ผมจึงขอเตือนท่านผู้จะสนองคุณผู้ตายโดยประสงค์จะให้นอนสบายเหมือนเวลามีชีวิตอยู่ แม้ว่าผู้ตายจะเป็นเจ้าของสัมปทานป่าไม้หรือเจ้าของโรงเลื่อย มีซุงชั้นดีถูกกฎหมายอยู่ในมือ ถ้าคิดจะแปรรูปไม้ประกอบหีบศพเพื่อจะต้องเผาในโอกาสต่อไปแล้ว ขออย่าได้ทำเกินขนาดมาตรฐานเป็นอันขาด จะได้ไม่ทุลักทุเลต้องถ่ายศพเหมือนที่ผมไปทำให้แม่เพื่อนมาแล้ว

ข้อพิจารณาเรื่องชนิดของไม้ที่ใช้ทำหีบศพก็นับว่ามีส่วนสัมพันธ์กับฐานะของผู้ตายตลอดจนระยะเวลาที่จะเก็บศพ ความแน่นของเนื้อไม้แต่ละชนิดอ่อนแข็งไม่เท่ากัน หีบศพที่เราใช้กันขณะนี้มักประกอบด้วยไม้ที่มีความหนาประมาณ ๑ นิ้ว เป็นมาตรฐาน แต่ขณะนี้ดูจะเหลือเพียงหกหุนเศษเท่านั้น ถ้าเป็นโลงไม้ยางเอาไปบรรจุในที่อับลมนานเข้าหีบอาจโก่งจนบังเกิดเสียงศพเคาะโลงได้ ระยะหลังจึงมีคนเจ้าปัญญาใช้ผ้าพลาสติคอย่างหนาบุภายในเสียอีกชั้นหนึ่ง ส่วนผู้ที่นิยมใช้โรงจำปานั้น

ก็มีความมุ่งหมายที่จะนำศพไปฝังลงดินกันเลย ยังไม่เคยปรากฏว่ามีใครเอาศพใส่โลงจำปาไปเผา ถึงจะเอาไปเผาก็คงไม่สามารถยกใส่เตาได้สะดวกเหมือนหีบธรรมดา

ผู้เชี่ยวชาญการทำศพคนหนึ่งแถลงว่า ศพของคนเรานั้นถ้าเก็บรักษาไว้ประมาณหกเดือนจะมีน้ำเหลืองซึ่งมีสีสันคล้ายน้ำผึ้งแช่ศพอิ่มอยู่ประมาณครึ่งความสูงของหีบ อันเป็นระยะเวลาที่เหมาะแก่การเผาศพยิ่งนัก เพราะน้ำเหลืองจะเป็นเชื้อเพลิงช่วยในการเผาไหม้ ตามปกติศพหนึ่ง ๆ จะใช้เวลาเผาประมาณ ๑ ถึง ๒ ชั่วโมง ส่วนศพที่ฉีดยากันเน่าไว้นั้นนับว่าเป็นอุปสรรคในการเผาให้ล่าช้าเพียงเล็กน้อย

หลังจากที่รัฐบาลสหรัฐอเมริกาได้ประกาศลดค่าเงินดอลล่าร์ครั้งหลังตลอดจนกลุ่มโอเปคได้รวมหัวกันขึ้นราคาน้ำมันอยู่เรื่อย ๆ ปรากฏว่าไม่เพียงแต่ราคาเครื่องอุปโภคบริโภคสูงขึ้นเท่านั้น ราคาหีบศพและอุปกรณ์การตายหลายอย่างพลอยขึ้นราคาตามไปด้วย แล้วก็ยังมีคนทยอยกันตายตามไปโดยไม่คำนึงถึงเรื่องนี้แต่อย่างใดเพราะผู้ตายนั้นย่อมไม่ต้องรับผิดชอบเรื่องค่าใช้จ่ายในการตายของตน หากราคาสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นในการทำศพมีราคาสูงเพิ่มมากขึ้นไปอีก ใครที่รีบตายไปเสีย

ก่อนก็จะทำให้ญาติพี่น้องหรือผู้รับมรดกเห็นบุญคุณยิ่งขึ้น และคงช่วยให้มีการทำบุญตักบาตรแผ่ส่วนกุศลให้กับผู้ตายได้บ่อยครั้ง นับว่าเป็นการดีด้วยกันทุกฝ่าย

เท่าที่ได้สอบราคาครั้งสุดท้ายใน พ.ย. ๒๐ ปรากฏราคาหีบดังนี้

ขนาด	ชนิดไม้	ไม้สัก	ไม้ยาง
๑๖ นิ้ว	ราคา	๘๐๐ บาท	ราคา ๓๐๐ บาท
๑๗ นิ้ว	ราคา	๙๐๐ บาท	ราคา ๓๕๐ บาท
๑๘ นิ้ว	ราคา	๑๐๐๐ บาท	ราคา ๔๐๐ บาท
๒๐ นิ้ว	ราคา	๑๘๐๐ บาท	ราคา ๙๐๐ บาท

เมื่อท่านได้ทราบราคาหีบศพทุกชนิด ทุกขนาด แล้วท่านอาจเห็นว่าราคาสูงเกินกว่าที่จะจดหามาใช้ได้ ขอแนะนำว่าเรามีทางเลือกที่จะใช้วิธีของชาวไทยภูเขา คือใช้ฟากไม้ไผ่หรือเสื่อเก่า ๆ หุ้มห่อแทนโลง ถ้าใช้วิธีนี้แล้วรับรองว่าประหยัดและถูกต้องตามนโยบายของรัฐบาลในการรักษาป่าสงวนแห่งชาติกับอาจถูกใจสมาชิกชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติเป็นอย่างมาก เพราะผมได้ลองคำนวณดูแล้วปรากฏว่าถ้าพวกเราใช้หีบศพ ซึ่งทำด้วยไม้หนาประมาณ ๑ นิ้ว ตามแบบมาตรฐานของชาวกรุง

อย่างที่นิยมกันอยู่ในปัจจุบันแล้ว คิดเฉลี่ยคนหนึ่งจะต้องใช้เนื้อไม้จำนวนประมาณ ๓.๙๔ คิวบิคฟุต ถ้ามีคนตายพร้อมกันสัก ๑๐๐,๐๐๐ คน จะต้องใช้ไม้ทำโลงและเผาทิ้งทำลายไปเท่าใดโปรดคิดเอาเอง ถ้าเหตุการณ์เป็นเช่นนั้นแล้วเชื่อว่าไม้จะขาดตลาดจนกระทบกระเทือนราคาค่าก่อสร้างซึ่งต้องใช้ไม้เป็นวัสดุสำคัญอย่างหนึ่ง รัฐบาลอาจต้องประกาศควบคุมราคาไม้เหมือนอย่างที่ได้ควบคุมราคาเครื่องอุปโภคบริโภคบางอย่างไปแล้ว และอาจต้องมีการจัดสรรปันส่วนการซื้อโลงผีในอนาคตต่อปัญหานี้มีผู้เสนอแนะว่าถ้าจะช่วยกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติเอาไว้ ควรมีการออกแบบหีบศพที่ทำด้วยโลหะไม่เป็นสนิมรวม ๖ ชิ้น ให้ถอดเก็บแล้วประกอบได้ด้วยความรวดเร็ว ถ้ากลัวทุเรศเวลาเทศพเข้าเตาเผาเราก็อาจใช้กล่องไม้อัดหรือวัสดุอื่นเป็นรองในเสียชั้นหนึ่ง ความคิดนี้อาจเป็นจริงขึ้นมาก็ได้ถ้าราคาไม้สูงขึ้นไปเรื่อย ๆ อย่างในทุกวันนี้ ท่านผู้ใดคำนึงถึงข้อนี้แล้วกลัวโลงขึ้นราคา คิดอ่านจะซื้อกักตุนสำรองเอาไว้สำหรับตัวเองหรือภริยาก็ไม่ผิดกติกาอันใด แต่คนเราส่วนใหญ่มักถือว่าโลงผีเป็นวัตถุอัปมงคล และไม่นิยมนำมาตั้งเป็นเครื่องเรือนไว้ในบ้าน

เหมือนคนแก่ที่อยู่ในแผ่นดินใหญ่สมัยก่อน เคยฟังมาว่าบางคนอาศัยซ้อมนอนอยู่ด้วยซ้ำไป

สรุปแล้ว เพื่อความสบายใจของผู้อยู่ ที่ต้องดิ้นรนแข่งขันกันทำมาหากินอย่างทุกวันนี้ คิดเสียว่าไม่ใช่ธุระหน้าที่อะไรของเราก็สิ้นเรื่อง เพราะเวลาเราตายไปแล้วนั้น ใครจะจัดการเผาศพเราหรือไม่ ก็ไม่ใช่เรื่องที่เราจะต้องรบรู้หรือรับผิดชอบในค่าใช้จ่ายแต่อย่างใด ถึงญาติพี่น้องไม่เหลียวแลหรือเพราะขัดสนจนกรอบ มูลนิธิใจบุญทั้งหลายก็คงไม่ทิ้งให้เน่าเฟะเป็นเหยื่อแร้งกา คงมีคนมาจัดการให้เราจนได้ เป็นอันว่าทุกท่านควรหมดห่วงในเรื่องนี้ได้

ยังมีประเพณีของพวกเราอีกเรื่องหนึ่งคือการตกแต่งหีบศพ เรื่องนี้อาจทำขึ้นเพื่อเป็นการเสริมสร้างบรรยากาศอันเศร้าสลดของการตายให้งดงามขึ้น ส่วนใหญ่มักประดับประดาด้วยดอกไม้สดหรือดอกไม้ประดิษฐ์ ยังไม่มีใครคิดจัดทำดอกไม้กระดาษหรือดอกไม้พลาสติคเพื่อใช้ในการนี้ การตกแต่งของไทยเรานิยมจัดเป็นดอกไม้ช่อใหญ่คลุมบนหลังหีบ (เฉพาะหีบพระราชทาน ไม่มีการวางดอกไม้หลังหีบ) นอกนั้นจัดเป็นพุ่มตั้งบนโต๊ะหมู่หน้าศพ ประกอบเชิงเทียนไฟฟ้า ค่าใช้จ่ายในการ

นี้ขึ้นอยู่กับชนิดของดอกไม้และความต้องการของเจ้าภาพที่จะจัดให้หรูหราเพียงใด ถ้าศพตั้งสวดหลายคืนพอครบสามวันดอกไม้โทรมลงก็ต้องเปลี่ยนใหม่ จ่ายเงินอีก

ในบทนี้ผมอยากให้ท่านทั้งหลายได้ทราบถึงงบประมาณของการตายโดยย่อ ๆ โดยจะเริ่มต้นตามขั้นตอนของธรรมชาติที่มนุษย์ทั่วไปไม่สามารถหนีได้ คือ เกิด แก่ เจ็บแล้วก็ตาย ตอนนี้ผมจะเขียนจากค่าใช้จ่าย (แบบประหยัด) ในงานศพแม่ผมเอง ว่ากันตั้งแต่ท่านไปป่วยอยู่ที่โรงพยาบาลตำรวจ ๕ วัน แล้วกลับออกมาเป็นศพ ซึ่งจะเป็นข้อมูลที่ถูกต้องที่สุดสำหรับ "คู่มือการตาย" เล่มนี้ เรามาเริ่มราคาการตายกันโดยแยกเขียนเป็นรายการตามนี้ คือ

ก. รับศพไปวัด พอแม่ผมตายลง ผมก็เริ่มปฏิบัติตามขั้นตอนที่เขียนไว้แล้วแต่ต้นทุกประการ ในวันที่ผมกับนุ้ยและจรัลพาแม่ไปวัดนั้นมีรายจ่ายตอนแรกดังนี้

๑.๑	ค่ารถรับศพไปวัด/รถชั้น ๓	๑๕๐.– บาท
๑.๒	ปัจจัยถวายพระนำศพ (แล้วแต่ศรัทธา)	๕๐.– บาท
๑.๓	หีบศพ/ไม้สักขนาด ๑๘ นิ้ว	๑,๐๐๐.– บาท

๑.๔ เครื่องสุกรรม อันประกอบ
ด้วยผ้าขาวห่อศพ หวี ขี้ผึ้ง
ปิดหน้า ๑ ชุด ๔๐.– บาท

๑๕. อุปกรณ์การบรรจุศพลงหีบ
มีกระดาษฟาง ชันยาฝา
ดอกไม้ธูปเทียน ๒๕.– บาท

๑๖. น้ำยาฟอมาลิน ๒ ขวด ๓๐.– บาท

๑.๗ เทียนใหญ่จุดไว้เหนือศพ
๑ เล่ม ๑.๕๐ บาท

๑๘. ค่า จนท. บริการบรรจุศพ
ลงหีบ ๕ คน ๑๐๐.– บาท

๑.๙ น้ำอบไทย ๒ ขวด ๑๘.– บาท

รวมจ่ายในพิธีรดน้ำศพหมดไปแล้ว ๑,๔๑๔.๕๐ บาท น้ำแข็งน้ำหวานเลี้ยงแขกยังไม่คิด ผมบวกให้อีกสักร้อยบาท ยอดนี้ก็คงเป็นเงิน ๑๕๑๔.๕๐ บาท

ข. การสวดพระอภิธรรม หลังจากทำพิธีอาบน้ำศพเสร็จไปแล้วในตอนเย็นผมก็แจ้งญาติพี่น้องพรรคพวกเพื่อนฝูงที่สนิทสนมไปว่า คืนแรกนี้พี่ ๆ น้อง ๆ ของผมเป็นเจ้าภาพเอง

เพราะหาสปอนเซอร์ไม่ทัน โชคดีฝนไม่ตก มีผู้ศรัทธามานั่งฟังพระสวดพอสมควร พอแขกกลับหมดผมตามไปคิดบัญชีปรากฏตามรายการดังนี้

๒.๑	ค่าบำรุงสวดพระอภิธรรม	๑๘๐.– บาท
๒.๒	ปัจจัยถวายพระที่มาสวด ๔ รูป ถวายองค์ละ ๔๐ บาท	๑๖๐.– บาท
๒.๓	เครื่องไทยธรรมถวายพระและผ้าบังสุกุล ชุดละ ๔๕ บาท	๑๘๐.– บาท
๒.๔	ดอกไม้หลังหีบ	๔๐๐.– บาท
๒.๕	ดอกไม้หน้าศพ ๑ ชุด	๓๐๐.– บาท
๒.๖	ดอกไม้ประดับกรอบรูป	๑๐๐.– บาท
๒.๗	เทียนใหญ่ ๖ เล่ม	๙.– บาท
๒.๘	เทียนชนวน ๑ เล่ม	๑.– บาท
๒.๙	ธูปหอมให้แขกจุดคารวะศพ ๒ กล่อง	๙.– บาท
๒.๑๐	น้ำหวานเลี้ยงแขก ๘ โหล	๑๔๔.– บาท
๒.๑๑	น้ำแข็ง ๓๐๐ ปอนด์	๔๘.– บาท
๒.๑๒	ยาอุทัย ๑ ขวด	๒.– บาท

๒.๑๓ ใบชาชงถวายพระ ๑ ห่อ ๕.– บาท

๒.๑๔ อาหารว่างเลี้ยงแขก ๓๐๐.– บาท

๒.๑๕ ค่าบำรุงเครื่องใช้และค่าบริการ ๑๑๐.– บาท

เป็นอันว่าคืนแรกผมไปเรี่ยไรจากพี่น้องท้องเดียวกันจ่ายไป ๑,๙๔๘.– บาท

ปรากฏว่าในคืนต่อมา คุณอำพันธ์ ทองวานิช และครอบครัวยินดีรับเป็นเจ้าภาพให้ ด้วยความเกรงใจเพื่อนฝูงผมแอบไปถามเหรัญญิกของสำนักงานฌาปนสถาน ได้ความว่าค่าใช้จ่ายคืนนี้เป็นเงินทั้งสิ้น ๑,๑๔๘.– บาท สอบได้ความว่าค่าใช้จ่ายในรายการที่ ๔ ที่ ๕ และ ๖ ซึ่งเป็นค่าดอกไม้นั้นตัดออกไปได้เพราะดอกไม้ยังสดอยู่ไม่ต้องเปลี่ยนใหม่

ค่าใช้จ่ายในการสวดพระอภิธรรมศพทั้ง ๖ คืน จะรวมยอดเอาง่าย ๆ คือคืนแรกกับคืนที่ ๕ ต้องเปลี่ยนดอกไม้ใหม่ กับคืนที่ไม่ต้องเสียค่าดอกไม้รวม ๖ คืน รวมเงินค่าใช้จ่าย ๘๔๘๘.– บาท ยอดนี้จะสูงต่ำเกินฐานะใคร ขอเรียนว่าไม่มีกติกาแน่ชัดว่าจะต้องสวดกี่คืน และค่าใช้จ่ายต่าง ๆ นั้นขึ้นอยู่ที่ว่าเราจะจัดพิธีขนาดไหน จะลดจะเพิ่มจะตัดทอนรายการไหนไม่มีใครเขาจะสนใจอะไร

ค. **พิธีบรรจุศพ** เนื่องจากผมเผาแม่เลยจึงไม่มีค่าใช้จ่าย แต่อยากขยายความเรื่องนี้ให้ทราบว่า เมื่อกำหนดสวดพระอภิธรรมแล้ว เพื่อไม่ให้ยุ่งยากในการจัดพิธีบรรจุศพในตอนบ่ายวันรุ่งขึ้นจึงควรจัดทำพิธีหลังการสวดในคืนสุดท้าย ในตอนเพลวันมักมีการเลี้ยงพระทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย พระสงฆ์ที่นิมนต์มาสวด ๕ รูป ๗ รูปก็ได้ สำหรับพิธีหลวงใช้ ๑๐ รูป การเลี้ยงพระตอนนี้จะเลี้ยงเฉพาะพระสงฆ์ที่มาสวดมนต์หรือจะนิมนต์เลี้ยงทั้งวัดก็ไม่ผิดกติกาอันใดพอบ่ายมีพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ พอเทศน์จบแล้วจะมีพระสงฆ์สวดรับเทศน์หรือไม่ก็ได้ ต่อจากนั้นก็มีสวดมาติกาบังสุกุลจะนิมนต์พระมาสวดกี่รูป จะถวายสบงและจัดตุปัจจัยจำนวนเท่าใดสุดแท้แต่ศรัทธา ช่วงงานในวันนี้จะเพิ่มความครึกครื้นก็ได้โดยให้จัดปี่พาทย์ประโคมศพตอนเลี้ยงพระหรือตอนรับเทศน์ตลอดไปจนตอนยกศพออกจากศาลาเคลื่อนไปสุสาน สนนราคาเท่าที่สอบดูแล้ว วงเล็กที่สุด ๒๑๖ บาท เลื่อนขึ้นมาเป็นเครื่องคู่ ๒๓๖ บาท เครื่องใหญ่เต็มวง ๒๕๖ บาท อัตรานี้ฌาปนสถานต่าง ๆ ราคาอาจไม่เหมือนกันน่าสังเกตเหมือนกันว่าทำไมมีเศษ ๖ ทุกอัตรา

ถึงตอนสุดท้ายที่นำศพจากศาลาที่ตั้งศพไปสุสาน อุปกรณ์และค่าใช้จ่ายโดยย่อเริ่มตั้งแต่ผ้าไตรถวายพระที่นำศพไปบังสุกุลกันที่กุฏิ ธูปเทียนและลูกดินใช้ประกอบพิธีนั้น เฉพาะลูกดินราคาเพียงร้อยละสิบบาท แขกมากน้อยถืออัตรานี้คูณเอาเอง จะมีดอกไม้ช่อเล็ก ๆ อีกก็สั่งได้ ส่วนค่าใช้สอยอื่น ๆ ประเภทน้ำแข็งน้ำหวานนั้นคงตัดออกไป เพราะแขกกินมาเสร็จตั้งแต่ตอนสวดพระอภิธรรมแล้ว ไม่ต้องตามไปเลี้ยงกันถึงในป่าช้า

พอบรรจุเสร็จปิดฝายาปูนเขียนชื่อบอกวันเกิดและวันตายแล้วก็เป็นอันว่าเสร็จเรื่อง มีการชำระเบี้ยเลี้ยงรางวัลเจ้าหน้าที่อีกนิดหน่อย ที่ต้องจ่ายแน่ ๆ คือค่าเช่าที่บรรจุ ปีแรกคิด ๒๕๐ บาท แต่ปีต่อไปเพิ่มเป็น ๓๕๐ บาท ราคาที่เพิ่มขึ้นนั้น เดาได้ว่าเจ้าของสถานที่ไม่ประสงค์ให้มีการฝังลืม

ลองบวกลบดูเล่น ๆ วันบรรจุศพเริ่มตั้งแต่ทำบุญเลี้ยงพระเพลจนถึงตอนบรรจุ ประมาณว่าจะต้องใช้เงินร่วม ๒,๐๐๐ บาท ท่านจ่ายยอดเงินนี้แล้วมีสิทธิ์ฝังไว้หนึ่งปี

ง. การฌาปนกิจศพ จะเป็นศพที่ตายแล้วเผาเลย หรือสวด ๗ วันแล้วเผา หรือว่าบรรจุไว้แล้วร้อยวันหรือหนึ่งปี ในวันเผามักจะมีการทำบุญมีเทศน์ มีพิธีและค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เหมือนกับที่ได้เขียนเอาไว้แล้วในตอนบรรจุศพทุกประการ ตอนยกศพออกไปเวียนเมรุสามรอบนั้นก็ควรถวายผ้าบังสุกุลแก่พระที่เดินนำศพเหมือนตอนทำพิธีบรรจุนั่นแล

รายละเอียดค่าใช้จ่ายในตอนนี้ ก็สุดแท้แต่ความกว้างขวางของผู้ตายหรือความยิ่งใหญ่ของเจ้าภาพ จะเชิญแขกจำนวนเท่าใด พิมพ์หนังสือแจกกี่ร้อยกี่พันเล่ม สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้กำหนดให้ไม่ได้ ที่จำเป็นต้องจ่ายคือค่าเผาหรือเรียกให้ไพเราะว่าค่าบริการฌาปนสถาน เฉพาะที่ฌาปนสถาน กองทัพบก วัดโสมนัสวรวิหารนั้นค่าใช้จ่ายเพียง ๕๗๐.– บาท ถ้าเป็นสมาชิกยังได้ลด ๒๐ % ทุกรายการ อุปกรณ์ที่จำเป็นในพิธีนี้คือดอกไม้จันทน์และธูปเทียนนั้น ราคาร้อยละ ๔๕ บาท การตกแต่งเวที คือเมรุนั้นแล้วแต่ความประสงค์ของเจ้าภาพ ค่าหยวกเชิงตะกอนมีราคาตั้งแต่ ๕๐ บาทขึ้นไปเรื่อยจนถึง ๓๕๐ บาท ดอกไม้หลังหีบและแต่งเมรุนั้นใช้ราคาเดียวกับที่ได้เขียนไว้ในตอนสวดพระอภิธรรม น้ำแข็งน้ำหวานมากน้อยสุดแต่จำนวนแขก

ที่มาร่วมในงาน ถ้าเป็นศพที่ได้รับพระราชทานเพลิง ควรมีรางวัลให้เจ้าหน้าที่นำเพลิงตามธรรมเนียมด้วย

สำหรับศพแม่ผมมีพระธรรมเทศนาก่อนสวดมนต์เลี้ยงพระเพล ๑๐ รูป ต่อมาสวดมาติกาบังสุกุลอีก ๑๐ รูป เรื่อยไปจนยกศพเวียนเมรุ ถึงเวลาเผามีปี่พาทย์ประโคม ซึ่งได้รับความกรุณาจากเพื่อน ๆ ชาวบางลำพูสแควร์ จัดปี่พาทย์มอญมาให้โดยไม่คิดค่าแรง มีพระสวดหน้าไฟอีก ๔ รูป มีแขกมาประมาณ ๕๐๐ คน จนไปจบเอาตอนแปรอัฐิในวันรุ่งขึ้น เรียกว่าทำพิธีกันครบตามธรรมเนียมประเพณีชาวพุทธนั้น ค่าใช้จ่ายรวมทั้งสิ้น ๑,๖๕๓.- บาท ยอดนี้ยังไม่มีค่าใช้จ่ายในการพิมพ์หนังสือหรือจัดหาของชำร่วยแจกแขกที่มาในงาน

ยกยอดรวมตั้งแต่แม่ผมเป็นศพออกมาจากโรงพยาลตำรวจจนถึงวันเผารวมแล้วใช้เงินไป ๑๑,๕๕๕.๕๐ บาท(หนึ่งหมื่นหนึ่งพันห้าร้อยห้าสิบห้าบาทห้าสิบสตางค์) อ่านแล้วอย่าเพิ่งตัดสินใจฆ่าตัวตายหรือประกาศก้องไม่ยอมตายเพราะความตายราคาแพง เราอาจลดราคาลงสิบเท่าก็รับรองว่าได้เผาแน่หรืออยากเพิ่มราคาขึ้นอีกสิบเท่าให้งานหรูหราเลื่องลือในสังคมสัปเหร่อไปสามปี ในที่สุดศพคนเราก็เหลือแต่กระดูกและขี้เถ้าเหมือน ๆ กัน

เป็นอันว่าท่านได้ทราบพิธีการตายประกอบงบประมาณรายจ่ายโดยตลอดแล้ว ขอหมายเหตุว่าอัตราค่าใช้จ่ายที่แจ้งเอาไว้นี้ เป็นข้อมูลที่ผมจ่ายให้ฌาปนสถานกองทัพบก สำหรับฌาปนสถานอื่น ๆ คงจะมีอัตราแตกต่างกันไม่มากนัก ดังนั้นจึงพออาศัยตัวเลขต่างๆที่ผมเขียนไว้เป็นแนวทางในการพิจารณาจัดการศพเมื่อตัวท่านเองหรือญาติถึงแก่กรรมลงไป

การทำหนังสือกราบบังคมลาตายและขอรับพระราชทานน้ำอาบศพ เฉพาะผู้ตายที่เป็นหรือเคยเป็นข้าราชการสัญญาบัตรทั้งพลเรือน ทหาร ตำรวจ นั้น เวลาถึงแก่กรรมถึงแก่อนิจ-กรรม หรือถึงแก่อสัญกรรม สมควรที่ทายาทจะได้ทำหนังสือฉบับหนึ่งเรียกว่า *"หนังสือกราบบังคมลาตาย"* ข้อความในหนังสือกราบบังคมทูลมีดังนี้

แบบหนังสือขอพระราชทานกราบถวายบังคมลาตาย

วันที่........เดือน.....................พ.ศ............

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ดอกไม้ธูปเทียนของข้าพระพุทธเจ้า........... ....
(ชื่อผู้ถึงแก่กรรม)....................................ราชอิสริยาภรณ์
....อายุ...........ปี ข้าราชการ...........................

ชั้น...............................สังกัด....................................

ขอพระราชทานกราบถวายบังคมลา.........................

ด้วยโรค....................................ที่.............................

อำเภอ....................................จังหวัด..........................

เมื่อวันที่... ....เดือน.............................พ.ศ..................

เวลา.............................น.

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ขอเดชะ

– หนังสือขอพระราชทานกราบถวายบังคมลาตายนี้ไม่ต้องลงนาม

– ผู้เกี่ยวข้องกับผู้ถึงแก่กรรมนั้น ประสงค์จะขอพระราชทานน้ำอาบศพ และเครื่องประกอบเกียรติศพ จะต้องปฏิบัติดังนี้:–

– จัดดอกไม้ธูปเทียน (คือ ดอกไม้ ๑ กระทง ธูปไม้ระกำ ๑ ดอก เทียนขี้ผึ้ง ๑ เล่ม) วางบนพานพร้อมกับหนังสือกราบถวายบังคมลาตายและใบมรณบัตรนำไปยังแผนกพระราชพิธี สำนักพระราชวัง ในพระบรมมหาราชวัง โดยนำพานเครื่องสักการะพร้อมกับหนังสือกราบถวายบังคมลาตายนี้ วางไว้ที่ข้างหน้าพระบรมฉายาสาทิสลักษณ์ (คือ พระบรมรูปของในหลวงรัชกาลปัจจุบัน) แล้วถวายความเคารพพระบรมฉายาสาทิสลักษณ์

– เจ้าหน้าที่แผนกพระราชพิธีจะสอบถามรายละเอียดต่าง ๆ แล้วให้กรอกข้อความลงในแบบพิมพ์เป็นอันเสร็จพิธีขอพระราชทานเพียงนี้

การขอพระราชทานเพลิงศพ สำหรับข้าราชการสัญญาบัตรทั้งพลเรือน ตำรวจ ทหาร ตลอดจนพ่อค้าประชาชนที่กระทำคุณงามความดีไว้ต่อแผ่นดิน จนได้รับพระราชทานเหรียญตราตอบแทนมาแล้วนั้น เมื่อถึงเวลาตายก็มีสิทธิขอรับพระราชทานน้ำอาบศพ เครื่องประกอบเกียรติยศ และขอรับพระราชทานเพลิงศพ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้ :–

๑. พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ตั้งแต่พระครูสัญญาบัตรขึ้นไป

๒. พระบรมวงศานุวงศ์ ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไป

๓. ผู้ที่ได้รับพระราชบรรดาศักดิ์รองเสวกตรีหรือรองอำมาตย์ตรีขึ้นไป

๔. ข้าราชการพลเรือนชั้นตรีขึ้นไป

๕. ข้าราชการฝ่ายทหารและตำรวจยศชั้นร้อยตรี เรือตรี ร้อยตำรวจตรีขึ้นไป

๖. สมาชิกกองอาสารักษาดินแดนที่ได้รับพระราชทานยศ ตั้งแต่นายหมวดขึ้นไป

๗. ผู้ที่ได้รับพระราชทานราชอิสริยาภรณ์ ตั้งแต่ชั้นเบญจมาภรณ์มงกุฎไทย หรือตติยจุลจอมเกล้าขึ้นไป หรือจตุตถ-จุลจอมเกล้าขึ้นไป

๘. ผู้ได้รับพระราชทานราชอิสริยาภรณ์เหรียญรัตนา-ภรณ์รัชกาลปัจจุบัน

๙. พนักงานเทศบาลตรีขึ้นไป

๑๐. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภาเทศบาล ที่ถึงแก่กรรมในขณะดำรงตำแหน่ง

๑๑. รัฐมนตรี ที่ถึงแก่กรรมในขณะดำรงตำแหน่ง

๑๒. ผู้ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็นกรณีพิเศษ

–ผู้ที่เคยเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภาจังหวัด สมาชิกสภาเทศบาล หรือรัฐมนตรีถึงแก่กรรมเมื่อพ้นตำแหน่งแล้ว หากได้รับพระราชทานราชอิสริยา-ภรณ์ดังกล่าวแล้ว ก็มีสิทธิขอพระราชทานน้ำอาบศพ เครื่องประกอบเกียรติศพ และขอพระราชทานเพลิงศพได้

ในการที่จะขอพระราชทานนี้ มีข้อแม้ว่า ผู้ถึงแก่กรรมนั้น จะต้องถึงแก่กรรมโดยไม่ใช่อัตวินิบาตกรรม (คือ การฆ่าตัวเอง)

ถ้าเป็นข้าราชการฝ่ายทหารหรือตำรวจแล้ว ทุกเหล่าทัพมีฝ่ายสวัสดิการและฌาปนสถานในสังกัดพร้อมที่จะให้ความสะดวกตลอดเวลา ส่วนใหญ่มักเปิดโอกาสให้ข้าราชการสมัครเป็นสมาชิกฌาปนกิจไว้ล่วงหน้า เดือนไหนเพื่อนตายกี่รายก็หักเงินเดือนไปตามจำนวนศพ สำหรับข้าราชการพลเรือนนั้นก็ทราบว่ามีหลายแห่งที่จัดตั้งสโมสรการตายเก็บเงินแบบนี้ ข้าราชการที่ใช้วิธีลงทุนสะสมเงินการตาย เก็บเงินแบบผ่อนส่งนี้จึงนับว่าสะดวกและปลอดภัยแก่ทายาทผู้ตายไม่ให้เดือดร้อนภายหลัง

ผมเองก็เป็นสมาชิกสามัญของสโมสรฌาปนกิจกองทัพบก ผมมีสิทธิพิเศษจ่ายเป็นรายปี หรือบางทีมีเงินก็จ่ายล่วงหน้าให้ เงินที่ผมจะได้ ผมทำสัญญากับกรมสวัสดิการทหารบกไว้ว่า ผมขอยกให้ "นิธิยูสานนท์" วัดราชบพิธ เพราะผมมอบศพให้โรงพยาบาลศิริราชไปแล้ว ไม่ต้องใช้เงินทำศพเหมือนผู้อื่นเขา

การขอพระราชทานเพลิงศพนั้น ถ้าเป็นข้าราชการประจำการหรือข้าราชการบำนาญก็ตาม ทางหน่วยต้นสังกัดจะรับภาระเป็นผู้ดำเนินเรื่องให้ ผมขอให้ท่านดูหนังสือที่จะขอรับพระราชทานเพลิงศพตามตัวอย่างที่ผมทำไว้ และนำมาพิมพ์ลงในหน้าต่อไป

ตัวอย่าง เรื่องขอพระราชทานเพลิงศพ

อาคารพิบูลยวัฒนา

วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๒

เรื่อง ขอพระราชทานเพลิงศพ

เรียน ปลัดกระทรวงกลาโหม

ด้วย พันเอก อนันต์ ยูสานนท์ ข้าราชการผ่ายชั้น-สังกัด กองบัญชาการทหารสูงสุด อิสริยาภรณ์ที่ได้รับพระราชทาน ท.ม., ต.ช. อายุ ๔๖ ปี เป็นสมาชิกฌาปนกิจ ทบ. ส่วน ขส. เลขทะเบียน ๗๙๖๕ ถึงแก่กรรมด้วยโรคหัวใจหยุดทำงานที่ศูนย์อำนวยการร่วม กองบัญชาการทหารสูงสุด สนามเสือป่า เมื่อวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๒

กระผมและน้อง ๆ กำหนดฌาปนกิจศพ พันเอก อนันต์ ยูสานนท์ ผู้เป็นบิดา ในวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๒ ณ ฌาปนสถาน กองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพฯ เวลา ๑๗.๐๐ น.

บัดนี้ กระผมใคร่ขอความกรุณาให้ สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม ดำเนินการขอรับพระราชทานเพลิงศพเพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้ตายและทายาทต่อไปด้วย จักขอบคุณยิ่ง.

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

(นายชมพล ยูสานนท์)

โทร. ๒๕๑-๑๑๔๒

ตัวอย่าง เรื่องขอพระราชทานเพลิงศพ

ที่ กห ๐๓๐๑/๑๒๓๔ กระทรวงกลาโหม

๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๒๒

เรื่อง ขอพระราชทานเพลิงศพ

เรียน เลขาธิการพระราชวัง

ด้วย พันเอก อนันต์ ยูสานนท์ นายทหารประจำการ สังกัด กองบัญชาการทหารสูงสุด อายุ ๔๖ ปี ถึงแก่กรรมด้วยโรคหัวใจหยุดทำงานที่ศูนย์อำนวยการร่วม กองบัญชาการทหารสูงสุด สนามเสือป่า เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๑๒ เดือน พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๒ บัดนี้เจ้าภาพกำหนดการฌาปนกิจในวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๒๒ เวลา ๑๗.๐๐ น. น. ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพ ฯ

ฉะนั้น จึงเรียนมาเพื่อขอพระราชทานเพลิงไปเป็นเกียรติตามวัน เวลาและสถานที่ดังกล่าวด้วย จักขอบคุณยิ่ง.

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

(ลงชื่อ)

พลเอกสิทธิ์ จิรโรจน์

ปลัดกระทรวงกลาโหม

กรมเสมียนตรา

โทร. ๒๒๒-๘๘๓๔

ชีวิตมนุษย์เรานั้นย่อมฐานะแตกต่างกันไปตามดวงชะตา ซึ่งโหรจะต้องคำนวณจากสถานที่และเวลาเกิดประกอบการโคจรของดวงดาวในขณะนั้นเป็นหลัก อีกสิ่งหนึ่งคือพฤติกรรมที่คนเราปฏิบัติมาในระหว่างมีชีวิตนั้นมีทั้งกรรมดีและกรรมร้าย ถ้าสภาพชีวิตย่ำแย่เต็มทีก็พาลโทษกรรมเก่าแต่ปางก่อนบวกเข้าไปด้วย ดังนั้นบทบาทของมนุษย์แต่ละคน จึงทำให้เกิดภาวะหลังการตายไม่เท่ากัน เฉพาะผู้ที่เกิดมาแล้ว ดำรงชีวิตด้วยการ กิน การขับถ่าย การสืบพันธุ์และการนอนตามปกติแล้ว มักไม่ค่อยมีปัญหา แต่บางคนมีเวรกรรมบังคับให้มีภรรยาหลาย ๆ คน และมีลูกมากมายหลายบ้าน โดยเฉพาะถ้าผู้นั้นมีทรัพย์สมบัติเป็นอันมากดำรงชีพอยู่อย่างเป็นสุขจนไม่มีเวลาคิดถึงความตาย อีกทั้งไม่เคยให้หมอดูทำนายล่วงหน้าไว้ด้วยว่าจะต้องตายก่อนเวลาอันควร จึงไม่ได้ทำพินัยกรรมแบ่งแยกมรดกไว้ให้เรียบร้อยด้วยแล้ว เมื่อถึงแก่กรรมลงไปอาจมีปัญหาในการแย่งกันจัดการศพเพื่อเสนอหน้าให้สังคมเห็นใจในสิทธิอังพึงมีพึงได้จากสมบัติของผู้ตาย เรื่องนี้ขอให้ท่านผู้ไม่ประมาทรีบปรึกษากับทนายความประจำตระกูลให้เป็นผู้จัดสรรมรดกเสียล่วงหน้า มิฉะนั้น

หลังที่ท่านตายแล้วพอเรื่องถึงศาลก็เป็นเหยื่อนักข่าวสังคมสบายไป ผู้เชี่ยวชาญกฎหมายท่านหนึ่งให้คำแนะนำว่าการทำพินัย-กรรมนั้น ถ้าท่านอยากทำให้เป็นเรื่องลึกลับและประหลาดใจแก่ทายาทแล้ว ไม่จำเป็นต้องเรียกหาปรึกษาทนายความ อยากยกอะไรให้ใครเขียนด้วยลายมือตนเองไว้ก็ได้ หมายเหตุเอาไว้สัก-หน่อยว่า ถ้ามีผู้ใดสงสัยว่าจะเป็นพินัยกรรมปลอมก็อาจพิสูจน์ทราบลายมือได้จากสำนักงานที่ผู้ตาย หรือผู้เขียนพินัยกรรมทำในตอนยังมีชีวิตอยู่

ในโลกเรานี้ไม่มีอะไรแน่นอนเหมือนความตาย ความจริงในเรื่องนี้อยู่ในกำหนดที่ว่า "หลับไม่ตื่น ฟื้นไม่มี หนีไม่พ้น" มนุษย์หรือศาสดาองค์ใดในโลกก็ไม่สามารถปฏิเสธความตายได้ ดังนั้นเมื่อเราได้เข้าใจเรื่องนี้พอสมควรแล้วก็ควรจะมีมรณานุสติ พยายามสร้างแต่กรรมดี สร้างบุญกุศลเอาไว้ให้มาก อย่าเพิ่งไปคิดว่าทำเพื่อได้ขึ้นสวรรค์ ไม่ต้องตกนรก อย่าเพิ่งไปคำนึงถึงชาติหน้า เอากันเพียงอยู่ดีมีสุขกันในชาตินี้ เวลาตายก็ขอเพียงให้ได้ตายประเภท "ตามระเบียบ" ก็พอแล้ว ความไม่แน่นอนของโลกเรานั้น ผมอยากจะยกตัวอย่างซึ่งได้มา

จากตอนหนึ่งในหนังสือเล่มเล็ก ๆ ที่คุณโอสถ โกศิน ให้ชื่อว่า "มนุษยสัมพันธ์" ท่านเขียนไว้ดังนี้.–

"เมื่อประมาณสิบปีนี้ เพื่อนอเมริกันของผมคนหนึ่งชื่อ Mr. Henry Kearns ไปพบประธานาธิบดีปากีสถานได้เห็นโคลงภาษาอังกฤษแขวนอยู่ในห้องรับแขกของประธานาธิบดีนั้นจึงได้ลอกมา และวานให้ผมแปลเป็นภาษาไทยให้ ปัจจุบัน Mr. Henry Kearns ดำรงตำแหน่งประธานของ Export–Import Bank แห่งสหรัฐ ผมเคยไปเยี่ยมเขา ณ ห้องทำงานในกรุงวอชิงตัน ได้เห็นข้อความทั้งภาษาอังกฤษและไทยใส่กรอบแขวนอยู่เห็นว่าเป็นคติดี จึงขอคัดมารวมไว้ด้วย

FAME is a vapour	ชื่อเสียงนั้นอันตรธานได้เหมือนไอน้ำ
POPULARITY an accident	สูงแล้วต่ำร่ำกันไปในสรรเสริญ
RICHES take Wings	คนนิยมชมเปาะเพราะบังเอิญ
Those who cheer to-day	สมบัติเหินสิ้นไปได้เหมือนบิน
Will curse to-morrow	บางคนชมเราไว้ในวันนี้
One thing endures	รุ่งอีกทีสบประมาทสาดเสียสิ้น
CHARACTER	จะชั่วดีมีไว้ให้อาจิณ
	คือถวิลคุณธรรมประจำใจ

ที่ท่านได้อ่านมาแล้วแต่ต้นจนใกล้จบแล้วนั้น เป็นสิ่งที่จะต้องเกิดขึ้นกับตัวท่านและมนุษย์ทั่วไป ซึ่งจะเกิดขึ้นได้กับเราทุกคน ดังนั้น จึงควรที่เราท่านทั้งหลายจะได้คิดคำนึงถึงความตายเอาไว้บ่อย ๆ หลังเวลาสวดมนต์ไหว้พระก่อนนอนนั้น ลองสมมุติเอาว่าการนอนหลับแต่ละคืนนั้นเป็นการตายแบบชั่ว-คราว เวลาเช้าตื่นขึ้นมาอย่างสดชื่น ก็ให้คิดเสียว่าได้ฟื้นคืนชีวิตใหม่และให้คิดต่อไปไกล ๆ ด้วยว่าสักวันหนึ่ง เราจะได้หลับแบบถาวรและจงถือว่าการหลับชนิดนี้เป็นการหลับที่มีความสุขที่สุด ถ้าคิดได้อย่างนี้แล้วท่านจะไม่กลัวความตายเป็นอันขาด

โรงพิมพ์อักษรสมัย AKSORNSMAI PRESS
7/1-3 เยื้องสมาคมพ่อค้าไทย ถนนราชบพิธ เขตพระนคร กรุงเทพฯ 2
นายอิทธิพล ธนสัมพันธ์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา โทร. 2224141, 2222789